

Ára: 1450 Ft

WWW.NAPVILAGKIADO.EU >>> RENDELJE MEG KEDVEZMÉNNYEL!

ÖRVÉNYEK ÉS SZIKLÁK KÖZÖTT

BEREND T. IVÁN

Azoknak, akiket érdekel a világ és benne Magyarország európai helye, és azoknak, akik kíváncsiak!

2024/4

4

Mozgó világ

2024/4

Mozgó világ

Bajomi-Lázár Péterrel a sajtóról és a szó-
lásszabadságról beszélget F. Szabó Emese
● Dalos György Alekszej Navalnijra emlé-
kezik ● Spiró György új regényrészlete ●
A CEU „különös” esetéről Erin K. Jenne,
Bozóki András és Visnovitz Péter tanul-
mánya ● Szebeni László levelei Jeruzsá-
lemből

Csengery Kristóf ● Csepeli György ● Gár-
donyi László ● Gergely Ágnes ● Hargitai
Miklós ● Józsa Sarolta Réka ● Karsai
László ● Kőrösi Imre ● Kürti László ● Me-
zei Gábor ● Parászka Boróka ● Pető Iván
● Révész Sándor ● Stuber Andrea ● Vadas
József ● Vásárhelyi Mária ● Végel László

F. Szabó Emese	3	A szólásszabadság nem önmagában érték <i>Beszélgetés Bajomi-Lázár Péterrel</i>
Dalos György	13	Alekszej Navalnij (1976–2024)
Gárdonyi László	17	Álomvilágok <i>Kortmann-Járay Katalin & Mendreczky Karina munkáiról</i>
Gergely Ágnes	21	Aeneas álma <i>Vers</i>
Józsa Sarolta Réka	23	Na'Conxypánban két napja esik... <i>Vers</i>
Spiró György	26	A forradalmár az ítéletet várja <i>Regényrészlet</i>
Erin K. Jenne – Bozóki András – Visnovitz Péter	42	Sorosozás, antiszemita toposzok és az „ötödik hadoszlop” – Avagy a CEU különös esete <i>Tanulmány</i>
Erdélyi Z. Ágnes	70	Szebeni László levelei – Palesztina 1945–48 <i>Dokumentum</i>
Hónapló		
Hargitai Miklós	89	Esik
Parászka Boróka	92	Magunkra rántjuk az abszurdot
Végel László	95	Családi legendák
Reflex		
Révész Sándor	98	A kisugárzás pontja
-ról, -ről		
Pető Iván	103	A nemzetek születése
Kőríz Imre	106	Őfelsége, Józsi bácsi
Csepeli György	111	A reziliencia melankóliája
Csengery Kristóf	114	Rendszerváltó zenekar
Stuber Andrea	118	Nyugodtan alszik
Vadas József	121	Ihaj Dubaj
Vásárhelyi Mária	125	Helikopter show

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára nem változott. Az áruspéldányok 1450 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj 12 000 forint.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

MAZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

UK
Új Köztársaságért
Alapítvány

© | CONCORDE

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Horn Péter

Janikovszky János

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

B | BRAUN
SHARING EXPERTISE

2

Mozgó Világ 2024/április

ötvenedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművé-szet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelészerkesztő), Varró József (gazdasági vezető), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Ala-pítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Elő-fizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfeliszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: bat-thyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 12 000 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

A szólásszabadság nem önmagában érték

Bajomi-Lázár Péterrel beszélget F. Szabó Emese

Populista hullám vonul végig a világon, ami akár a társadalmak szét hullásához is vezethet. Válságban van a sajtó, ami egyszerre tünet és ok, és ebben a válságban túlélése érdekében a jövőjén is el kell gondolkodnia. Bajomi-Lázár Péter, a Médiakutató szerkesztője szerint a populista vezetők felemelkedéséhez szükség van elégedetlenségre és arra, hogy a társadalom az elitet tegye felelőssé a fennálló bajokért.

– Egy elmélet szerint sorra jelennek meg a politikai vezetésben a béna frizurájú figurák, akik mind valahogy egy irányba húznak: Boris Johnson, Donald Trump, az olyan politikai ámokfutók, mint Nigel Farage, de Orbán Viktor vagy a Kaczyńskik is ide tartozhatnak. Tényleg így van?

– Frizuraügyben nem vagyok kompetens, de azt tudjuk, hogy éppen száz évvel ezelőtt is végigvonult egy populista hullám az egész világon. Japántól Magyarországon keresztül Portugáliáig. Most megint van egy hasonló, nagyjából a 2010-es évek óta. Az előző populista hullám oka az általános krízis lehetett: az első világháború, a spanyolnátha, a nagy gazdasági válság. Vagyis a populista vezetők felemelkedéséhez szükség van valamiféle elégedetlenségre. A populizmus mindig elitellenességet is jelent, és az elitellenességgel együtt megjelenik ilyenkor a társadalom polarizálódása is, mert a populista politikus az eliteket teszi fe-

lelőssé a társadalom állapotáért. Az emberek pedig ugyancsak azt gondolják, hogy azért fordultak rosszra a dolgok, mert az elitek nem tették a dolgukat, nem gondoskodtak a társadalomról.

– A 2008-as pénzügyi válság, minél többet megtudunk a háttéréről, igazolhatja is ezt.

– Szerintem ez jóval korábban kezdődött. Az Egyesült Államokban 1996 óta mérnek növekvő polarizációt. Akkor azonban ezt még nem nagyon lehetett észrevenni, csak 2016-ra kristályosodott ki az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban is Trump megválasztásával és a brexittel. Manuel Castells azt írja *Törés – a liberális demokrácia válsága* című új könyvében, hogy a 90-es években felgyorsult a gazdasági globalizáció. Decentralizálták a termelést, elvitték a gyárakat azokba az országokba, ahol a munkaerő jóval olcsóbb. A hazai munkásosztályok így elgyökértelenedtek, elvesztették a munkájukat, az identitásukat, az egzisztenciális biztonságukat. Ez a folyamat egyébként a 80-as évekig vezethető vissza, amikor megjelent a neoliberális gazdaságpolitika, és számos országban – például az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban – leépítették a jóléti állam számos intézményét. Sokan úgy érezték, hogy az elitek elárulták őket – ami tulajdonképpen igaz is, mert azért vitték kül-

földre a termelést, hogy csökkentsék a kiadásokat, növeljék a profitot, de nem számított, hogy otthon ez mivel jár. Ugyanakkor a növekvő migrációt is sokan fenyegetésként élték meg. Aztán jöttek a populisták politikusként, akiknek az volt a nagy innovációjuk, hogy az ellenséget nem az ország határain kívül, hanem azokon belül találták meg. Ez persze abszurd, hiszen ezek a politikusok is ugyanezeknek az eliteknek a tagjai.

– *Donald Trump, aki maga is miliárdos.*

– Így van. Klasszikus példa. Az emberek pedig azt érezték, hogy nemcsak a gazdasági elit árulta el őket, hanem a kulturális elit, a médiaelit is. Az újságírók arról írtak, mennyire fontos a politikai korrektség meg a #metoo mozgalom, amelyekről tudjuk ugyan, hogy valóban jelentős problémák, de az átlagos olvasót sokkal jobban érdekli, miként alakult az infláció, lesz-e munkája jövőre is, hogyan lehet kezelni a migráció okozta kulturális konfliktusokat. Úgy érezték az emberek, hogy a kulturális elit nem az ő hétköznapi problémáikra reflektál, hanem egy másik, absztrakt univerzumban él.

– *Ez Magyarországon is így van. Onnan írunk, ahol még jár a villamos, tudjuk, hogy sok a szegény gyerek, néha elmegyünk sajnálni őket, és akkor egy kicsit megnyugtadjuk a lelkiünket. De miért alakult így?*

– A média világában nagy változások történtek a nyolcvanas években, amikor megjelentek a műholdas televíziók, aztán megjelent az internet, 1994-ben pedig az első online hírlapok. Hirtelen nagyon sok médium lett, amit elősegített a médiapoliti-

tikában megvalósított dereguláció. A média elmozdult – legalábbis az angolszász országokban – a domináns objektivitásdoktrína felől az ügyek vagy pártok mellett elkötelezett újságírás felé. Korábban az újságírók igyekeztek valamiféle közérdeket a szemük előtt tartani, és a közérdek szempontjából fontos témákra reflektálni. A polarizáció azt jelenti, hogy egyre gyakrabban tartották napirenden a pártpolitikai megfontolásokból fontos témákat. Nem azt, ami valóban befolyásolja az életünket, hanem ideológiai kérdéseket. Ez az egyik magyarázat. A másik az, hogy a sajtó fősodra mindig is liberális volt, hiszen az újságírás liberális elképzelés, a XVII., a XVIII. század polgári forradalmi utáni alakult ki. Az emberek gyakran nem érzik magukénak ezt a liberális agendát: úgy érzékelik, hogy a sajtó nem az ő valódi problémáikkal foglalkozik. Az oxfordi Reuters Institute for the Study of Journalism minden évben kiadja a Digital News Reportot. Ebben évek óta azt dokumentálják, hogy csökken a médiába vetett bizalom.

– *Ezzel párhuzamosan a politikuskokba vetett bizalom hogyan alakul? A kikben bíznak legjobban a magyarok listán mindig a tűzoltó nyer, a politikus meg alul van, és megfigyelhető, hogy az újságíró meg a politikus együtt mozog.*

– Az, hogy a sajtóba vetett bizalom és általában a politikai intézményekbe vetett bizalom csökken, összefügg. A liberális demokráciába mint politikai berendezkedésbe vetett bizalom is csökken. Kelet-Európában, így Magyarországon is a rendszerváltás után hirtelen piacgazdaság épült.

Bezárták a gyárakat és a hozzájuk tartozó orvosi rendelőket, szakszervezeti üdülőket, művelődési házakat is. Ugyanaz a deklasszáció ment végbe, mint az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban, csak részben más okokból, és ez hozzájárult az általános egzisztenciális bizonytalansághoz. És amikor egzisztenciális bizonytalanság van, akkor az emberek erőskezü vezető után kiáltanak, és ilyenek mindig akadnak. Magyarországon a médiába vetett bizalom rögtön a rendszerváltás után kezdett csökkenni, ezt annak idején Závecz Tibor mérte. Amikor '90 októbere körül kirobbant a médiaháború, a média hirtelen átpolitizálttá vált, és ez táplálta a bizalmatlanságot. A társadalom jelentős része ma nem ismer magára a sajtóban. Ezt jelzi az is, hogy a közönség nagy része áttért a hagyományos hírmédiumokról a közösségi platformokra. A nyugati médiában megszűnt az az újságírói konszenzus, ami nagyjából százötven évig élt, és arról szólt, hogy úgy kell újságot írni, hogy minél több embert szólítsunk meg. Ehhez pedig az kell, hogy minél semlegesebb legyen a hangvételünk, senkit ne riasszunk el markáns vélemények közlésével. Aztán a technológiai fejlődésnek köszönhetően egyre több médium versengett ugyanazért a közönség- és hirdetési piacért, és a média egy része egyre szélsőséesebb hangokon szólalt meg, hogy kiemelkedjen a versenyben. A nyolcvanas évektől ezt a trendet még olyan sajtóalapokkal igyekeztek ellensúlyozni, amelyek arra szolgáltak, hogy a mértékadó sajtót támogassák, mondván, gazdasági függetlenség nélkül nincs politikai függetlenség. Ha csökkennek a kereskedelmi bevételek, akkor azokat állami támogatással kell nö-

velni. Ezeket első körben akkor hozták létre Nyugat-Európában, amikor a kereskedelmi televíziók megjelentek. Kiderült ugyanis, hogy a kereskedelmi tévé elhalássza a bevételek és a közönség nagy részét, de jellemzően nem csinál újságírást. A közt szolgáló tartalmakat nyújtó sajtót ezért valahogyan támogatni kell. Az elmúlt években erre máshol is rájöttek. Még az Egyesült Államokban is, ahol Michael Schudson, a neves médiakutató kezdte sürgetni, hogy legyen egy sajtóalap.

– A New York Timeshoz vagy a Washington Posthoz képest az Egyesült Államokban a kisebb szerkesztőségek messze nincsenek jó állapotban.

– A Pew Research Center adatai szerint az elmúlt tizenöt évben az amerikai hírszerkesztőségekben dolgozók száma harmincezerrel csökkent. Ez húsz százalék feletti arányt jelent. Itt ördögi körről, lefelé tartó spirálról van szó: egyre kevesebb a pénz, egyre több embert kell elbocsátani, így kevesebben állítanak elő tartalmat, ami egyre rosszabb lesz. Ma nemcsak a kereskedelmi tévé, hanem a Facebook és a Google is elviszi a hirdetéseket, nagyjából az összes hirdetési bevétel harmada-negyede náluk landol, miközben ők semmilyen szerkesztői tartalmat nem nyújtanak. Sőt a Facebook 2022 óta kifejezetten megnehezíti a politikai tartalmakhoz való hozzáférést. Ausztriában elkezdtek megadóztatni ezeket a techóriásokat. Az állami bevételekből támogatják a rádiós, a tévés, a digitális és a nyomtatott újságírást különböző sajtóalapokon keresztül, tartalomsemleges módon. A tartalmi kritérium csak az, hogy az valódi újságírás legyen, ne bul-

vár- vagy heccújságírás. Ahhoz, hogy a társadalmi béke helyreálljon, az is kell, hogy legyen olyan újságírás, ami középre pozicionálja magát, azon dolgozik, hogy a polarizáció miatt meggyengült társadalmi kohézió újra létrejöjjön. Mert ha nincsenek a közös értékeket megjelenítő újságok és médiumok, akkor nincs közös tudás, nincsenek közös élmények, nincs kultúra a szó empirikus értelmében. És akkor ezek a társadalmak szétesnek. A polarizáció veszélyes dolog, szélsőséges esetben akár fegyveres konfliktusba is torkollhat. Láttunk már ilyet az Egyesült Államokban: Észak és Dél háborúja az extrém polarizációból alakult ki. Most megint megosztott az amerikai társadalom, a Capitolium 2021-es ostroma jól mutatja ezt. A polarizáció és az újságírás történetileg szorosán összefügg egymással. Amióta van újságírás, az Egyesült Államokban a sajtó válságos időkben elkezdett pártosodni, és amikor békésebb korszakok köszöntöttek be, a sajtó is középre igazolt, távolságtartó, semleges hangú újságírást produkált. Persze nagyon nehéz szétszálazni, hogy mi mitől függ. Nyilvánvalóan a sajtó üzleti vállalkozás, és pénzt akar csinálni. Ha azt érzékeli, hogy a közélet megosztott, akkor elkezd állást foglalni, pártosodik, és elkötelezett újságírást művel. De azért nyilvánvalóan a sajtónak is van valamekkora hatása a közvéleményre. A sajtó egyszerre követi és formálja a közvéleményt. A politikai polarizáció legfontosabb oka ugyanakkor nem a média, nem a zavarosban halászni kívánó politikus, hanem a gazdasági különbségek növekedése. Ha a különböző társadalmi osztályok között megnövekednek a gazdasági külön-

ségek, akkor az érdekkülönbségek is megnövekednek. Nyugaton a középosztály megosztottá vált, egy része lecsúszott, másik része fölemelkedett. Kelet-Európában a felemás modernizáció miatt egyébként is csak részben megszületett középosztály egy része tönkrement. A privatizációs időszak végére a társadalmi összhang, a kohézió megszűnt.

– *Pillanatnyilag erősíti is a politikai propaganda ezt a polarizációt. Az érdeke mindösszesen az, hogy így könnyebb megtartani a hatalmat?*

– Nem tudom, mi a célja a szándékos polarizációnak. Az egyik lehetséges magyarázat az lehet, hogy annál nehezebb véleményváltozást kiváltani, minél nagyobb az eredeti vélemény és az elérni kívánt vélemény közötti különbség. Ha valakinek van egy kényelmes többsége, és még polarizálja is a társadalmat, akkor sokkal kisebb a valószínűsége annak, hogy elbitangolnak a választói, mert ahhoz túl nagy véleményváltozásra lenne szükség, ami viszont túl nagy kognitív disszonanciát okozna. Angelusz Róbert már a 80-as években írt a közvélemény e sajátosságáról. A polarizáció másik haszna lehet, hogy ha a politikai riválisokat és azok támogatóit nem tekintjük embereknek, akkor nem kell kompromisszumos megoldásokra törekedni, hanem nyugodtan lehet zéró összegű játékokban gondolkodni, vagyis úgy lehet hozzájutni az erőforrásokhoz, hogy a többi társadalmi csoport jogos igényeit nem kell figyelembe venni.

– *De társadalmi haszna ennek nem lehet.*

– Azt hiszem, ott, ahol ilyen fokú polarizáció van, a társadalom je-

lentős része rosszul érzi magát. A polarizációban persze szerepük van a médiában végbement változásoknak is – és ezeknek köszönhetően a médiakutatásban is változások zajlottak le. Huszonöt éve még azt gondoltuk, hogy a médiapluralizmus jó dolog; minél nagyobb a pluralizmus, annál jobb. A műholdas tévék és a web2 megjelenésének köszönhetően kiderült, hogy a nagy fokú pluralizmus együtt jár a demokratikus kohézió aláásásával. Mindenki más médiamenüt követ figyelemmel, egyre kevesebb a közös tudás. Először talán Elihu Katz, a média társadalmi integrációban játszott szerepét vizsgáló *Médiaesemények* című tudományos bestseller egyik szerzője beszélt erről egy előadásában a CEU-n a 2000-es évek közepén, úgy érvelve, hogy a túl nagy pluralizmus miatt szét fog esni a társadalom. Ma már sokan gondolják, hogy a *túl sok* pluralizmus egyértelműen árt. A másik dolog, ami megváltozott: azt gondoltuk, a szólásszabadság egyértelműen jó dolog, mert a sok beszéd közelebb visz a konszenzus megteremtéséhez. De időközben kiderült, hogy a sok beszéd nem a konszenzushoz visz közelebb, hanem éppen a polarizációhoz, mert a különböző álláspontok nem közelednek egymáshoz, hanem távolodnak egymástól. A szólásszabadság nem önmagában érték: egyformán lehet jó vagy rossz célra használni. Egyre több olyan vizsgálat van, amelyik azt mutatja, hogy a webkettes közegben a vélemények ütközése polarizálja a nézeteket. Nem azért, mert szűrőbuborékok vagy visszhangkamrák jönnének létre, hanem mert az embereket frusztrálja, ha mások másképpen gondolkodnak.

– *És akkor egy sima beszélgetés nagyon hamar átcsap anyázásba?*

– Igen. De nem az a fő probléma, hogy sokan csak a saját hangjukat felerősítő visszhangkamrában élnek. Empirikus mérések Norvégiától az Egyesült Államokon keresztül Magyarorszáig azt mutatják, hogy csupán a népesség negyede, legfeljebb harmada él visszhangkamrában. Az emberek másik kétharmada-háromnegyede médiafogyasztási szokásai okán nagyon sokféle véleményrel találkozik. Azt látjuk, főleg a Facebookon, hogy sokan azonnal személyeskedve támadják vitapartnereiket. Megszűnt az újságírók hagyományos moderátori szerepe, amely az 1830-as évektől a 2000-es évek elejéig egész jól működött. Aztán itt volt a tulajdonkoncentráció fogalma, amiről azt gondoltuk, hogy rossz. Ez is megváltozni látszik, itt is mintha paradigmaváltás lenne. A szétaprózódott piacon nem javul a kínálat minősége, hanem ugyanazt a vacakot lehet nagyon sokféle változatban megkapni, mert egy-egy szerkesztőségnek nagyon kevés pénze van arra, hogy visszaforgassa a tartalomgyártásba.

– *Gyakorlatilag a hírek kilencven százaléka ugyanaz minden portálon.*

– És ugyanolyan alacsony színvonalú is, kivéve néhány jó hírszerkesztőséget. Ehhez képest úgy tűnik, hogy abban az esetben, ha van bizonyos fokú médiatulajdon-, tőke- és tartalomkoncentráció, akkor előfordulhat, hogy több pénzt forgatnak vissza, és jobb lesz a sajtó teljesítménye.

– *Hol volt erre példa?*

– A helyi piacokon ez bizonyítottan így van. Ha egy városban két napilap van, akkor ugyanazt a tartalmat

kapjuk nagyon rossz minőségben kétszer. Mert meg kell osztoznuk a piacon, kevés a bevételük, és mind a két napilap három-négy emberrel fog dolgozni. Ha csak egy napilap van ezen a piacon, akkor több lesz a bevétel, több embert tudnak foglalkoztatni. Azt hiszem, ez nagyban is így működik. A médiapiac lehetetlenül szétaprózódott, és emiatt a közönség is fragmentálódott vagy polarizálódott.

– *Magyarországon azért ez nagymértékben annak is köszönhető, hogy a tőkeerős kiadók kivonultak a piacról. És ami maradt, az nagyjából olyan, mint amikor a lakók az önkormányzatoktól megkapták a lerohadt társasházat, hogy tessék, most már tied, újítsd föl.*

– Nem csak Magyarországról vonultak ki. A 2008-as pénzügyi válság után szinte egész Kelet-Európát odahagyták. És nemcsak a pénzüket vették magukkal, hanem a know-how-jukat is. De vannak kivételek. Ott van például az RTL, ami kitűnő híradókat és háttérműsorokat csinál.

– *A magyarországi állapotokra mi lenne az elvi megoldás? Mert épeszű befektető szerintem nincs, Varga Zoltánt leszámítva, aki hajlandó bármiféle pénzt beletenni a sajtóba. Tegyük különbségeket, mi a közéleti sajtóról beszélünk, nem a Horgászmagazinnal, mert a Horgászmagazint meg a Szobanövény magazint el lehet adni, a közéleti sajtó az, amit nem lehet eladni, merthogy alacsony profitrátaival működik.*

– Amennyire én tudom, az osztrák elképzelés bejött, és őket is meglepte, milyen sok pénzt hajtottak be a Facebooktól és a Google-től. (A Digitalsteuert 2020-ban vezették be

Ausztriában, az 5 százalékos adó bevételi terve akkor minimális volt, ehhez képest 2023-ban 103 millió euró folyt be. F. Sz. E.) És most arról van szó – egyelőre elvi szinten –, hogy ezt az osztrák modellt vagy valami hasonlót összeurópai szinten is meg kellene valósítani. Valóban az lenne a helyes, ha megadóztatnák ezeket a mihaszna techóriásokat, és ebből valamilyen módon támogatnák a közéleti sajtótermékeket. A másik megoldást az jelentheti, ha skandináv mintára megpróbálnák a különböző sajtótermékek fizetőssé tenni a szolgáltatásaikat. Skandináviában most már az olvasók 40-45 százaléka fizet elő egy-egy híroldalra, és ez a trend nálunk is megjelent. De ez csak akkor működik, ha valamennyi online hírszolgáltató összefog egymással, mert amíg egy is ingyen van, addig a közönség oda fog járni.

– *Mert az ingyen szar még mindig jobb.*

– Így is mondhatjuk. És akkor ez felveti azt a problémát, hogy talán éppen a közszolgálati média ölheti meg a közéleti újságírást. A világ legtöbb országában van a közszolgálati médiumoknak ingyenes online hírszolgáltatásuk, a BBC-nek is, de ez teljesen tönkreteszi a piacot. Szóval ha a komoly lapok összefognának egymással, együtt hajtánák be azt a pénzt, amit a közönség fizet, és utána ezt a pénzt elosztanák a látogatottság arányában, az megoldást jelenthetne. Egyszerűen szükség van állami, pontosabban összeurópai beavatkozásra és iparági összefogásra. Nyilván az utóbbit nagyon nehéz addig megtenni, amíg a piacot torzítják az állami hirdetések, amelyek megengedik egyes médiumoknak, hogy

mindentől függetlenül kényelmesen megéljenek, miközben mások vegetálnak vagy tönkremennek.

– *Azért elmosolyodtam arra, hogy iparági konszenzusra volna szükség, amikor a magyar sajtópiacon egy közös közlemény sem tud mondjuk húsz szerkesztőség megfogalmazni és vita nélkül közrebocsátani. De ezt hogy kell elképzelni? Egyfajta kábeltévérendszerben működne az online sajtó, leszerződne több szerkesztőség, és akkor látogatottsági vagy más mérőszámok alapján lehetne visszaosztani a pénzt? Mert mindenre nem lehet előfizetni.*

– Nagyon jó analógia a kábeltévés megoldás. Nekem egyébként rögtön az jutott eszembe, hogy az emberek máshol már hajlandóak fizetni a minőségi tartalomért, mert a Netflix, az HBO Max, a Disney Plus nagyon megy. Ugyanígy rá lehet venni őket arra is, hogy az online hírekért fizeszenek. Egyébként van egy nagyon érdekes írás erről Tófalvy Tamástól. Szerinte tulajdonképpen a sajtó hibája az, hogy az újságírás hagyományos piaci modellje megroppant. Amikor az internet megjelent a 90-es évek elején-dereacán, az online változat csak másodlagos verzió volt. Nem ismerték fel, hogy a nyomtatott sajtóról lassan át kell állni a digitálisra. Alapvetően az volt a hozzáállásuk, hogy az interneten muszáj valamit csinálni, tegyük hát fel oda a használt anyagokat. Ingyen. Akkor kellett volna gondolkodni... Egyébként a *New York Times* is kétszer futott neki a paywall bevezetésének. Első körben kénytelenek voltak megszüntetni, mert még nem volt elég érett rá a közönség.

– *Azt hozzá kell tenni, hogy kellő alkudozás után sokkal kevesebért*

elő lehet fizetni a New York Timesra, mint itthon bármire. Pár dollár. Jó, kicsit más, amikor egy lapnak van egymillió előfizetője, mint amikor van háromezer.

– A hazai médiumok is elkezdték ezt csinálni. Egyébként nem látom az összefogást reménytelennek. Bár két magyar sajtó van, két újságírói kultúrával, két üzleti modellel, két közönséggel, két külön normarendszerrel, de azért azt lehet látni, hogy a független sajtó képes összefogni.

– *Pillanatnyilag az állam meglehetősen komoly pénzekkel támogatja azt a fajta kommunikációt, újságírást, propagandát, ami a gyűlöletet, a leuralást, a gaslightingtól kezdve a nyílt fenyegetésig mindent támogat. Nyilván a független újságírók megpróbálnak ez ellen fellépni, vagy nem így kommunikálni. A társadalom ezt átveszi? Vagy elutasítja, és emiatt alakul ki apátia?*

– Sokan azt gondolják, hogy a kormány azért van hatalmon, mert van egy hatékony propagandagépezete. Ez valószínűleg nem igaz. Van két olyan empirikus vizsgálat is, ami nem azt méri, hogy kinek mennyi médiája van, hanem azt, hogy az emberek honnan tájékozódnak. Mindkettő azt mutatta ki, hogy a magyar társadalomnak csupán 10-12 százaléka az, amelyik csak kormánypárti médiumokból tájékozódik. Tíz emberből kilenc kisebb vagy nagyobb mértékben, de magához vesz független médiatartalmakat is.

– *Akkor mondhatjuk, hogy a tájékozódásra fogékony magyar állampolgárok hozzájutnak a megfelelő hírszolgáltatáshoz.*

– Tudnak sokszíniúen tájékozódni, ha akarnak. Félreértés, hogy Magyarországon a média csak kormánypárti, a propaganda mindent elural, az embereknek pedig nincsen választásuk, mert agymosáson esnek keresztül. Magyarországon a médiának nagyjából a fele kormánypárti, de a másik fele nem, persze ez függ az egyes alpiacoktól is. A megyei napilapok területén a kormánymedia valóban százszázalékos többséget élvez, de például az online hírlapok vagy a nyomtatott hetilapok alpiacán teljesen más a helyzet. Az emberek, ha akarnak, tudnak sokszíniúen tájékozódni. A másik félreértés az, hogy a propaganda varázsfegyver volna. Ez nem igaz. Csak azt lehet eladni az embereknek, amit megvesznek. A propaganda akkor működik, ha az emberekben már meglévő előítéleteket, félelmeket és vágyakat nagyítja föl. Akkor működik, amikor rezonál arra, amit az emberek egyébként is gondolnak.

– *De a rosszat kondicionálja. Ha az óvodást szabadon engedjük a boltban, a gumimacit fogja elvenni, nem a sárgarépat, és ha meg is dicsérik, akkor kondicionáljuk arra, hogy a rossz döntést hozza meg.*

– Olyan ez, mint a korábban emlegetett Trump. Hogy lehet az, hogy egy ilyen szexista, rasszista, idegengyűlölő fickó elnök lesz? Hát éppen azért, mert ilyen. Azt mondja ki, amit az ő választói is gondolnak, akik sokszor ugyanúgy vélekednek a nőkről, a feketékről, a latinókról, ahogy Trump. A propaganda akkor működik, ha azt mondja vissza, amit nagyon sok választópolgár hallani akar.

– *De akkor végül is ők vannak többségben. Akkor nekünk el kell fogadni, hogy pillanatnyilag ez a többség, és a demokrácia is addig jó, amíg mi vagyunk többségben.*

– A demokrácia nem a többség uralmát jelenti, hanem a hatalom-megosztást, a fékek és ellensúlyok rendszerét, a konszenzuseresést. A legtöbb demokratikus sajtóelmélet egyébként azt mondja, hogy az újságírás a társadalmat szolgálja, a társadalmi értékeknek ad kifejezést. Általában azt gondolták a szerzők, hogy a társadalom liberális, jó szándékú, megegyezésre törekszik, és hisz a szabadságban, az egyenlőségben – ezt olvashatjuk például Pulitzer korai vezércikkeiben. De mi van akkor, ha kiderül, hogy a társadalomnak olyan értékei vannak, mint a türelmetlenség, az elnyomás, a kisebbségek diszkriminációja? Ha az újságíró ilyen helyzetben ugyanazt mondja, amit az olvasói mondanak, akkor ő vajon újságíró vagy propagandista? Ha az újságíró a társadalom hangja, és a társadalom ilyen, akkor mi a helyzet? Azt lehet tapasztalni történelmileg is, hogy az autoriter rendszerek sokszor nem a társadalom ellenében működnek, hanem a társadalom nagy részének támogatása mellett.

– *Nyilván ez politikai szempontból hasznos, de el kell fogadni? Vagy kell legyen valamilyen nevelési célja a médiának? Elvárható-e a politikai elitől, hogy a rá bízott óvodás ne gumicukrot vegyen le a polcról?*

– Nem tudom... A demokrácia arról szól, hogy a nép szuverén, ő hozza a döntéseket. Van-e joga az elitnek arra, hogy megváltoztassa, és megmondja, mit csináljon? Ez paterna-

lizmus lenne. De van egy köztes út is: a médianak valóban feladata, hogy kontextusba helyezze a dolgokat, különböző szempontok felmutatásával segítse értelmezni őket.

– *El kell fogadnunk, hogy a független sajtó által közvetített vélemény, illetve az érzékenyebb, türelmesebb hozzáállás pillanatnyilag nem kívánatos?*

– Illúzió azt gondolni, hogy ez a sajtótól függ. A sajtó csupán egy olyan tényező a sok között, amely befolyásolhatja a közvéleményt.

– *Nem attól függ, de el kell fogadni, hogy pillanatnyilag nem ez a többségi, általánosan elfogadott álláspont?*

– Hogy egy társadalom mennyire gondolkodik demokratikusan, az alapvetően nem attól függ, hogy a sajtó mit ír, hanem attól, hogy van-e olyan tulajdonosi középréteg, amely iskolázott, autonóm, és rendelkezik bizonyos polgári erényekkel. Abban a sajtónak persze lehet szerepe, hogy ezt megtestesítse és elősegítse, de ezt egy újságíró nem tudja megváltoztatni, tizenöt szerkesztőség sem tudja megváltoztatni. Ha úgy szól a kérdés, hogy föl kell-e lépni azokkal az eszmékkel szemben, amelyek alapvetően konfrontációs politikát szolgálnak, akkor persze erre az a válaszom, hogy nyilván, mert a konszenzuskeresés sokkal jobb, mint a konfrontáció, mert az előbbi esetben mindenki jól jár, de legalábbis senki nem jár rosszul. Hogy ezt hogyan lehet elérni a sajtó útján, azt viszont nem tudom. Könnyen lehet, hogy ha egyedül a piacra bízuk a választ, akkor az éppenséggel a konfrontációt mélyíti. Az Egyesült Államokban 1987-ben szüntették meg a Fairness

Doctrine szabályozást. 1949-től volt hatályban, és azt mondta ki, hogy a rádióban és a tévében sokoldalúan kell tájékoztatni, meg kell mutatni a másik oldalt is. Ez tulajdonképpen az amerikaiak válasza volt arra a problémára, hogy megjelentek a harmincas években szélsőséges hangok a rádióban. Coughlin atya, a náci-szimpatizáns rádióprédikátor népszerű gyűlöletszónoklataira az alkotmány első kiegészítése miatt nem lett volna jó válasz a cenzúra, részben tehát ezért írták elő a belső sokszínűséget. A Fairness Doctrine 1987-ig volt hatályban. Miután megszűnt, eltelt tíz év, és mérhetően növekedett az Egyesült Államokban a polarizáció mértéke. Könnyen lehet, hogy az államnak továbbra is fent kellene tartania a tévében és a rádióban a hasonló klauzulákat. A BBC-ben is van ilyen. Polyák Gáboréknak volt egy nagyon klassz javaslatuk. Látva, hogy az önszabályozás mennyire nem működik Magyarországon, valamiféle társszabályozásban gondolkodtak. Az államnak tehát szerepe lehet abban is, hogy valamilyen módon rákényszerítse a médiumokat az önszabályozásra, az etikus újságírássra – vagyis korrigálja a piac tökéletlenségeit. Ez általában úgy szokott kinézni, hogy az állam annyit ír elő, hogy legyen valamilyen önszabályozási forma, de annak tartalmát már a szakma hozza létre az állam által teremtett kereteken belül. Ha más nem történik, mint az, hogy elkezdődik egy társadalmi vita az önszabályozásról, arról, hogy milyen a jó újságírás, és milyen a rossz újságírás, már az is eredmény. Lehet, hogy nagyon távoli analógia, de például azóta, hogy a karaktergyilkosság fogalma a 444-nek és más

médiumoknak köszönhetően átment a köztudatba, az emberek jobban föl ismerik a jelenséget, most már meg tudják különböztetni a karaktergyilkosságot a médiabotránytól. Tíz évvel ezelőtt a szakmán kívül még senki nem ismerte ezt a szót.

– *És a társadalomnak van erre igé nye?*

– A társadalom egy része egyáltalán nem vagy csak nagyon ritkán fogyaszt híreket. A pártok szempontjából az ideális szavazó az, aki napi öt percet foglalkozik a politikával. De sokan vannak azok is, akik ennél jóval több időt szánnak politikára, és ezek általában azok az elitek, amelyek afféle véleményvezérként is működnek, vagyis hatnak a környezetükre. Szerintem a sajtóetikáról muszáj beszélni, és törekedni kell arra, hogy e téren nagyobb legyen az emberekben a tudatosság. Nem népnevelésre gondolok, hanem arra, hogy napirendre kell tüzni bizonyos kérdéseket, föl kell vetni bizonyos szempontokat. Meg kell kérdezni, hogy jó-e a polarizáció, mi a helyzet a gyűlöletkeltéssel. Mondok egy egyszerű példát. Magyarországon ma gyakorlatilag nincs használható médiaetikai könyv. A legtöbb szerkesztőbizottság etikai kódexe csak komoly keresés után található meg, vagy épp egyáltalán nincs. Ha megtalálható, általában akkor sem jó semmire, mert nincs etikai bizottság, amihez panasszal lehetne fordulni – honnan is lenne, ha a szerkesztőségnek nincs rá forrása?

– *Ennek semmilyen visszatartó ereje nincs. Bármit mond a MÚOSZ etikai bizottsága, az megjelenik a*

MÚOSZ honlapján, és ennyi, nincs semmiféle következménye.

– Szerintem ez nem így működik. Elkezdnek róla beszélni, majd megírják a kódexeket, aztán az egyetemi tanszékeken elkezdik tanítani, később pedig létrejönnek az etikai bizottságok és a sajtóombudsmanok, amik és akik semmi mást nem csinálnak, mint beszélnek és beszélnek, és rámutatnak arra, hogy ezt vagy azt nem így kellett volna csinálni. Ezek a rendszerek a világ sok országában egészen a 90-es évek végéig jól működtek, aztán megjelent a profi újságíró mellett a civil újságíró is, akinek az egészről fogalma sincs. De ezeket a problémákat meg lehet oldani. Mindig vannak ilyen ügyek, mint például az Egyesült Királyságban a bulvármédia botránya. *(2009-ben robbant, amikor kiderült, hogy több ezer hírességet és politikust hallgatott le és figyeltetett a News of the World bulvárlap. F. Sz. E.)* Hatalmas felháborodás volt, hónapokon keresztül mindenhol erről volt szó. De ezt kibeszélték, és azóta ott már alapvetés, hogy nem illik föltörni mások e-mailjét, meg lehallgatni a telefonját.

– *Magyarországon mennyire reális egy ilyen történet? Az jó hír, hogy a karaktergyilkosság mint téma bekerült a köztudatba, de azért még elég messze vagyunk attól, hogy tudatos olvasóink legyenek. Vagy nem. Mert ez csak újságírói picsogás, és egyszerűen jobb cikkeket kellene írni?*

– A független újságírók azt szokták válaszolni, hogy nincsenek rá forrásaik, és nincs arra idejük, hogy ezzel foglalkozzanak. Ez nyilván igaz. De ha ez nem történik meg, akkor változás sem lesz.

Alekszej Navalnij (1976–2024)

Szörnyű, de így van: Alekszej Navalnij rövid életéből legélesebben az a 2020 nyárvégi hét marad meg az utókor emlékezetében, amely egy szabvány thrillernek is forgatókönyvéül szolgálhatna. Hősünk a szibériai Tomszkban éhgyomorral teát iszik a repülőtéri büfében, majd felül a Moszkvába tartó gépre, ott rosszul lesz, eszméletét veszti, mire a gép kényszerleszállást hajt végre Omszkban, a bódult utast a helyi klinikán kezelik, majd óriási nemzetközi nyomásra kiengedik Berlinbe, ahol a Charité orvosai kimutatják testében a csaknem halált okozó novicsok mérget. A műfajtól eltérően azonban itt nem derül ki, nem is fog kiderülni a teljes igazság, vagyis hogy kicsoda és mely indítékból követte el a gyilkossági kísérletet. Ehhez a titokhoz szorosan tapad a másik: mi lehetett az oka annak, hogy eme tapasztalat birtokában Navalnij nem zárkózott be Ciprus szigetén vagy Izlandon egy kőfallal körülkerített, elektronikus vészjelző rendszerrel és jól megfizetett testőrséggel ellátott luxusvillába, hiszen pénze éppenséggel tellett volna rá.

Végtére is tudnia kellett, hogy Vlagyimir Putyin politikai ellenfelei vagy bírálói a határon túl sincsenek tökéletes biztonságban, de otthon szinte (morbid szószerintiségben) mérget vehetnek rá, hogy eléri őket a bosszú. 2003-ban Oroszország leggazdagabb emberét, Mihail Hodorkovszkijt szibériai előadó körútja után a vlagyivosztoki repülőtéren vették őrizetbe, majd ítélték pénzmosás, sikkasztás és csalás vádjával 13 évi börtönbüntetésre, amelyet kis híján le is töltött, mielőtt elnöki kegyelemmel kiszabadult és Berlinbe távozhatott. Putyin kevésbé tehetős ellenfeleit még jogszerűnek álcázott leszámolásra sem méltatták: az oknyomozó újságíró Anna Politkovszkáját 2006-ban a háza kapualjában érte a gyilkos golyó, Natalja Esztyemirovát, a Memorial emberi jogi mozgalom képviselőjét, 2009-ben ugyancsak háza elől rabolták el, majd végezték ki egy erdőszélén. Ugyanabban az évben Sztanyiszlav Markelov ügyvéd, emberi jogi aktivista és kolléganője, Anasztaszija Baburova környezetvédő aktivista esett a terror áldozatául – nyílt utcán, fényes nappal. Borisz Nyemcov ellenzéki politikust 2015-ben egy Kreml-közelében terítette le a merénylők sortüze – a nyomozás öt közvetlen cseccsen elkövetőt talált, megrendelőt egyet sem. A sor bőven folytatható, s a dolgok mai állása szerint még folytatódni is fog.

Alekszej Navalnij 1976-ban, a Moszkva melletti Butin kisközségben látta meg a napvilágot, a Szovjetunió történetének legbékésebb évtizedében – az 1968-as prágai bevonulás és az 1979-es afganisztáni invázió között. Utóbb az érárt „a pangás időszakának” minősítették, s talán ezért tűnnek az akkori állapotok a mostaniak tükrében egyenesen paradicsominaknak. A falucska és az egész környék szociális keretét az adta meg, hogy

itt állomásozott a legendás tamanyi hadosztály, és a helyőrség számos munkaalkalmat biztosított a civil lakosságnak. Alekszej apja, Anatolij Navalnij, maga is leszerelt hivatásos katonatiszt, a polgári légvédelemben kamatoztatta tudását. Felesége, Ljudmila pedig, miközben férjének szolgálati helyeit követte, üzemeknél és vállalatoknál kapott alkalmazást műszerészként, könyvelőként, majd közgazdászként. Az apa, anya és két gyermekük, Alekszej és a nála hét évvel fiatalabb Oleg, „egyszerű szovjet családként” élte nem túl színes, de nyugodt életét egy korszakban, amelyről azt lehetett hinni, hogy örökké fog tartani.

A peresztrojka, majd a Szovjetunió összeomlása a Navalnij család hétévköznapijait is gyökeresen megváltoztatta. Ljudmila asszony a kilencvenes évek elején a lakóhelyükhöz közeli Kobjakovo községben egy állami famegmunkáló üzem kosárfonó részlegét vezette. Az új reformszellem jegyében javasolta, hogy a gyár termékeit közvetítő állami szervek kihagyásával értékesítsék. Így is lett: előbb az épület előtt, aztán egy közúti csomópontnál kezdték árulni a kosarakat, később bódét, majd pavilont állítottak, és a nyereség egy részét felosztották a dolgozók között. 1992 végén, az orosz gazdasági élet mélypontján jegyezték be a Kobjakovói Kosárfonó Kft.-t mint családi kisvállalkozást. Feltehető persze a kérdés, hogy milyen alapon vitték ki a részlegből az árukészletet, majd a technikát, ám e kérdés történelmietlenül hangzana. A kilencvenes évek eleje ez, az állam által cserben hagyott társadalom, a vadkapitalizmus időszaka, a szabad szerzése, amelyet a népnyelv privatizáció helyett „прихватизация” néven emlegetett (прихватить/prihvatyity = magához ragad), és Navalnijék kosarai igazán szót sem érdemeltek a korábbi szovjettulajdonból összeharácscolt krózsusi vagyonokhoz képest.

A Kosárfonó Kft., amelyben Alekszej 23 százalékkal volt jelen, elég hamar befuccsolt, és Navalnij a maga részét eladta a családnak. S jóllehet ekkoriban két egyetemet végzett egyszerre – jogot, pénz- és hitelügyet tanult –, energiájából újabb és újabb vállalkozásokra is futotta. Előbb Nesna néven indított egy fodrászati üzletet és szépségszalont, résztulajdonos lett az ingatlanokkal kereskedő Allekt Kft.-ben, értékpapírokkal foglalkozott egy Security Zrt. keretén belül, az Eurázsiai Szállítmányozási Rendszerek Zrt.-nél, felvásárolta a Kirov megyei állami Erdészeti Vállalatot, majd igazgatósági taggá választották az Aeroflot légitársaság bankjában. 2008–2009-ben szerény tízezer rubel alaptőkével működtette a Navalnij és Társai Kft.-t, amely profilja szerint jogi tanácsadással foglalkozott. Mindeközben minimális részvényekre tett szert különféle nagy cégeknél, majd ezeknél megszervezte a törpetulajdonosok érdekvédelmét a kőgazdag részvényesekkel szemben. Ekkor került érdeklődése homlokterébe a korrupció, különös tekintettel az állami szektorra s így a politikával való összefonódásokra.

Az orosz ellenzéki pártokkal és mozgalmakkal, sem azokkal, amelyekhez csatlakozott, sem pedig azokkal, amelyeket ő maga alapított, nem volt sok szerencséje Navalnijnak. Elsőnek 2003-ben a nyugatos-liberális Jablokóhoz, Grigorij Javlinszkij pártjához közeledett, ám onnan részben

összeférhetetlensége, részben pedig nagyorosz nacionalizmusa miatt hamar távozni kényszerült. 2004-ben hozta létre A Moszkvaiak Védelmi Bizottságát, 2005-ben a Da (Demokratikus Alternatíva) ifjúsági mozgalmat, 2007-ben a Narod (Nép) mozgalmat, 2008-ban a Törperészhírségek Szövetségét, 2009-ben regionális szervezetet a Kirov kormányzósági kezdeményezések támogatására, 2011-ben csatlakozott az Oroszországi Ellenzék Koordinációs Tanácsához, 2013-ban pedig A jövő Oroszországa mozgalomhoz – rövid életű lobbik vagy alkalmi választási blokkok voltak ezek. Ez az izgatott helykeresés és önpozicionálás világnézetileg alig jutott túl a tagadhatatlanul nagyorosz – tehát adott esetben grúz- vagy csecsenellenes – szólamokon, valamint a volt szovjetköztársaságokból beáramló migráció elutasításából. Szociális elképzelései bármely kelet-európai populizmusba, bér- és nyugdíjminimálás, egészségügyi biztosítás, átlagos párt- vagy kormányprogramba belefértnek volna.

Csakhowy a furcsa keretnélküliség és ideiglenesség szinte valamennyi rezsimmelenes erőre jellemző volt a Putyin-éra megszilárdulásával, a régebbi pártokra – kommunistákra, populistákra éppúgy, mint az újabb nemzeti mozgolódásokra: Oroszok, Szláv Szövetség, Orosz Nemzeti Egyesség, Mozgalom az illegális migráció ellen. Noha ezek a pártok együttesen akár tömegeket is ki tudtak vinni az utcára, vagy szavazókat is mozgósíthatták, parlamenti szavazóerejük együttesen sem érhetette el a putyini Egységes Oroszország szintjét, a médiát pedig egyértelműen a rendszer dominálta. E hatalmi koncentráció és a bármely ellenzéki megmoccanást „külföldi ügynökké” bélyegzéssel szankcionáló törvények gyakorlatilag bármely politizálást lehetetlenné tettek, és a háború még élezte ezt a helyzetet. Vlagyimir Putyin egyeduralma pedig negyedszázada tart – Sztálin abszolút cárságának éveit közelíti.

Amikor Navalnij 2011-ben tető alá hozta a Korrupcióellenes Harc Alapítványát, befektetve addigi üzleti nyereségeit és részben névtelenül maradó adományozók, vélhetően a hatalom által megsértett oligarchák pénzét, talán nem mérte fel az egymást követő leleplező filmek médiahatását. Oknyomozó újságírás persze korábban is létezett, gondoljunk például Günter Wallraff híres „Pokolba kívánt riportjaira” a múlt század hetvenes éveiből. Csakhowy akkor nem létezett internet, szociális csatorna, Facebook, YouTube, e-mail, ezek a forradalmi technikák, amelyek megsokszorozzák az információk terjedési gyorsaságát s megkönnyítik a különféle rendszerekbe történő bejutást. A negyvenfős alapítvány moszkvai székhellyel és kihelyezett vidéki stábokkal ontani kezdte a leleplező videókat a legmagasabb kormánykörök és az oligarchák korrupciós kapcsolatairól.

Ezekben a sztorikban exkluzív húsz-ötven perces interjúk, helyszíni riportok, dokumentumok, titkos felvételek és installációk keverednek egymással. Elsőre akár pikáns, banális botránykrónikának is hathatnak, mint például Oleg Gyeripaszka, az autó- és repülőgépezetben részt vevő multimilliárdos esetében, akit Navalnij maga moderálta filmjében azzal vádol, hogy fiatal nőket „ajándékozott” Putyin egyik – időközben elhunyt – közeli hívének, Szergej Prihogykó diplomatának norvégiai jachtpartijára.

Jóllehet a vízi jármű bennünk, magyarokban ismerős emlékeket ébreszt, az illető az egykori győri polgármesternél jóval jelentősebb személyiség volt, s ugyanez mondható el Medvegyevről, Putyin politikai ikerpárjáról, akinek Aliser Uszmanov oligarcha ajándékozott szolgálatai fejében villát, birtokot, sportpályát, majd ő maga tett szert „önerőből” egy toscanai szőlőre. Az érzékeny adatokhoz – ezt meg kell mondani – nem okvetlenül kesztyűs kézhez jutott a forgatócsoport: feltörték a milliárdos IT-rendszerét. Hasonlóan titkos eszközökkel ment utána a team a Külkereskedelmi Bank elnöke, Andrej Kosztyin offshore cégének, Jurij Csajka főügyész ügyleteinek a Szibur Holding petrolkémiai céggel. Voltaképpen e három kulcsszemélyiség kikémlelése is elegendő lett volna a hatalom haragjának felkeltéséhez, de kb. tíz év alatt vagy száz ilyen perfekt színes kis videó készült az elitről, s a team ezeket mint kisebb-nagyobb bombákat mintegy behajigálta a médiaűrbe, kitette a YouTube-ra, a Facebookra, az Instagramra, ahol alkalmanként 20–100 millió nézőre tettek szert. A legutolsó két akcióműsor – a titkosszolgálat telefonvonalába történt behatolás és két titkosszolgá lehallgatása, valamint az elnök pompázatos gelendzsiki palotájáról készült riport – volt a méltó hattyúdal.

És a putyini hatalom, amely nem ismert legyőzhetetlen erőt, sőt, földrajzi határokat sem igen, ez ellen kizárólag úgy tudott védekezni, hogy az embert először méreggel próbálta ártalmatlanná tenni, majd mondvacsinnált vád alapján 19 évre ítélte, jól tudva, nem utolsósorban az előzmények alapján, hogy aligha érheti meg a szabadulást. A történet ezzel természetesen nem befejeződött be. A rendszer előbb-utóbb, ez minden rendszer sorsa, véresen vagy békésen bukik, és Alekszej Navalnij ugyanúgy megéled a közemlékezetben, mint annak idején a temető árkába kapart dekabristák, a Petrasevszkij-féle szocialisták, a narodnyikok, sőt, akár a korai bolsevikok is. Eszközeit tekintve nem mind volt kifogástalan úriember, sem patyolatfehér, ami Navalnijt leginkább rokonítja velük, az példátlan fizikai bátorsága. Mert Krisztust talán nem faragnánk belőle, de Robin Hoodnak azért megteszi!

Álomvilágok

Kortmann-Járay Katalin & Mendreczky Karina

*[A]z igazság nehézágyúit sem lehet bevoncsolni
olyan törékeny szerkezetekbe,
amilyenek az emberi társadalmak.
Ottlik Géza: Iskola a határon*

Legkésőbb Freud óta biztosan tudjuk, hogy az álmjelenségek nem írhatók le a mindennapi élet logikájával. Személyek, tárgyak csúszhatnak össze, értelmét veszti az idő naiv fogalma, az érzelmek és az egyéni értelmezések felülírhatják akár azokat a legegyszerűbb szabályokat is, amelyeket az ébrenlét során nemcsak magától értetődőnek, hanem megkérdőjelezhetetlennek is gondolunk.

Kortmann-Járay Katalin és Mendreczky Karina munkái formanyelvükben és mélyebb struktúrájukban is leképzik az álom tulajdonságait, képzet-társítások, emlékek és személyes benyomások alapján szerveződnek, mint a szürrealizmus nagy művészeti hagyományának folytatói. Tagadják az egyszerűen megragadható formát, ahogy montázsokból, elsőre önállóknak tűnő részletekből épülnek fel, melyek kapcsolatainak felfejtése komoly értelmezői és empatikus munkát igényel. Így tűnhetnek fel portrék a kuglófsütő formába állított napernyőn, és nőhet hatalmasra a mosolygós arcú gyermek-felvágott.

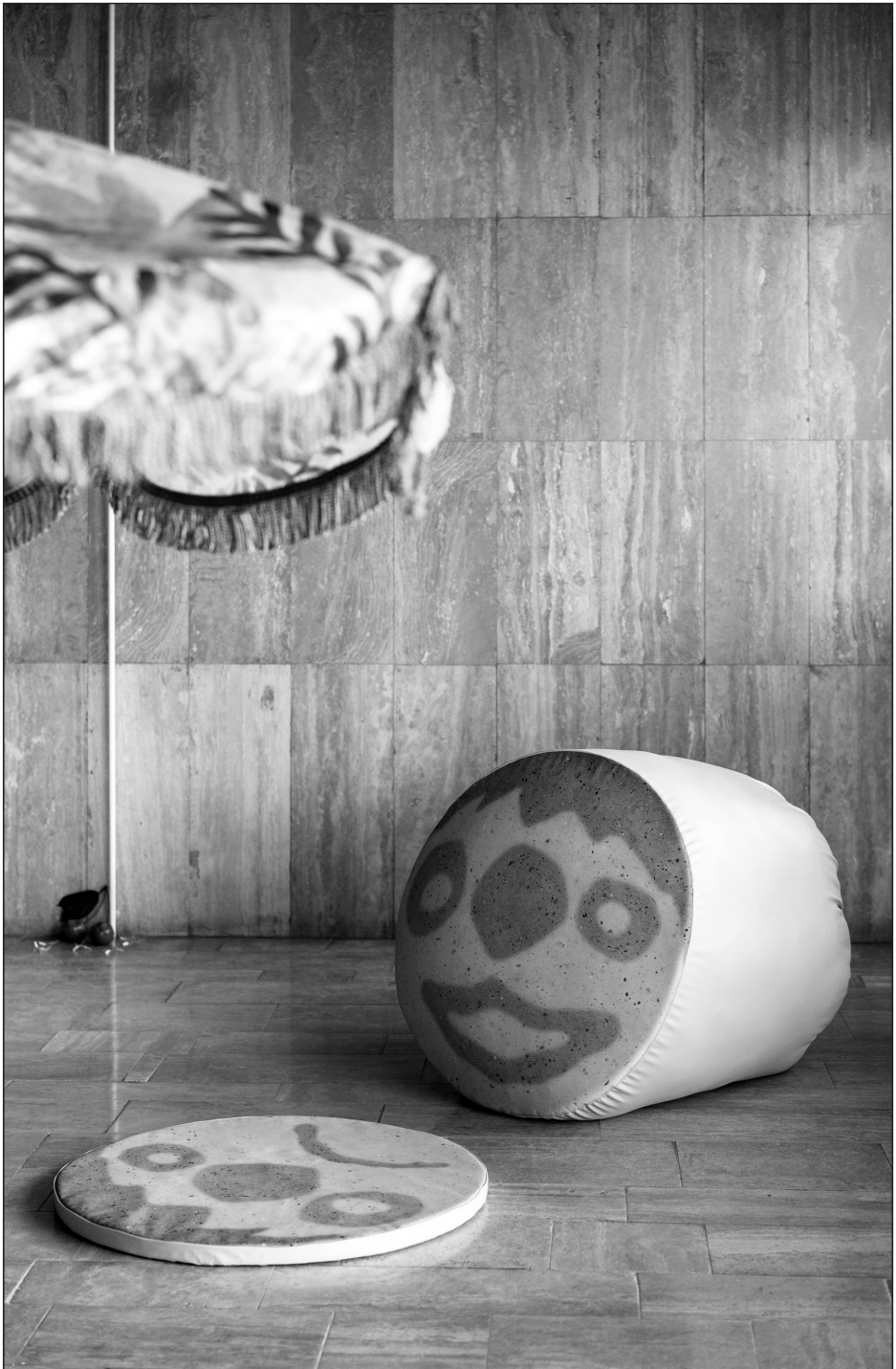
A művek mélyén azonban ennél többről van szó; a fogalmak elhatárolhatóságára kérdeznek rá. A múlt, jelen és jövő, melyeket az ok-okozati rendszer hideg logikája köt össze, valójában csak a klasszikus fizika rigid világában értelmezhetőek, az emberi gondolkodásban és kapcsolatokban kölcsönösen áthatják egymást. A műtárgyak, melyek a tankönyvi esztétikában különálló univerzumok, számukra folyamatosan változó assamblage-ok, közös elemekkel, újra- és újraformálódva, ahogy a gondolatfolyamok mozognak előre az időben. Új kontextusuk egyszerre hoz létre új műtárgyat és vele új jelentést, és őrzi meg a régi emlékét, ahogy teljes értelmezésükhöz nemcsak az adott műtárgy, hanem minden egyes elemének a saját története is hozzátartozik. Így jelenhet meg újra és újra egy betonvasból hajlított pókháló (!) melynek lyukaiban emlékképek lebegnek.

A fogalmak végtelen összetorlódása során lassan megkérdőjeleződik az esztétika egyik utolsó megmaradt fogalma is, az alkotó, ahogy a kiállítás önmagában válik műtárggyá, kollektív alkotómunka eredményévé, ami jóval több, mint a részletek összessége. Az *Oázis* így különös értelmet nyer; nemcsak homokliget, hanem egy különleges törvényeknek engedelmeskedő menedék a mindennapi élet sivatagában.

Gárdonyi László

Mendreczky Karina: Napernyő

Körtmann-Járay Katalin: Az igazság szája (Csillagok között)

20

Körtmann-Járay Katalin: Kapcsolat (Telefon)

Gergely Ágnes

Aeneas álma

Részlet Vergilius *Aeneis* című költeményének II. énekéből

Átköltés

A katonák kimerültek a hosszúra nyúló harcban,
ránehezült a szemükre a jó borital meg a mámor.
És ami testvérbátyja az édes-bús pihenésnek,
s mint valamely nagy ajándék, úgy hullik le az Égből,
túl a csatákon, a sebzettség s a halál közelében
fáradt csontjaikat leteperte a hirtelen álom.
Egyszer csak mit látok az álom ködgomolyában,
Hector lép elibém, aki egymaga Trója regéje!
Orcáján szomorúság, mellét rázza a sírás,
megkínzott testét felemésztik a vastüzű kardok,
vérző bőre felett a lehulló föld maradéka,
sáros lábait összeakasztja a vér meg a gyeplő.

Ó, jaj, mennyire más volt Hector, az egykori bajnok!
Láttuk, ahogy hazatér az Achilles vértezetében,
vagy hajigálja tüzét a görögség flottafalára,
és haja, kecskeszakállá lehullik vérbe merülve,
csak hogy Trója túlélje a végzet szörnyű hatalmát!
Felzokogok, nem akar szünetelni a kín meg a sírás,
s könnyeim adnak erőt becsülethez hű szavaimnak:
„Trójaiak szemefénye, te kedves, bölcs szavu Hector!
Mind hiveid maradunk, amig él bennünk a reménység,
hogy majd visszatalálsz a hűséges harcosaidhoz,
s addig, mint a csodát, úgy várunk mindvalahányan.
Hector, isteni hős, mely partról érsz ide hozzánk?
Félholt sorsra becsülték nagy nevü, hősi honunkat,
folyvást gyászol a nép, a keserves múlt ivadéka,

már nincs senki, akit kikerültek a vérteli harcok,
elfáradt a szemünk, mielőtt még rád fölemelnénk!
Hol van víg mosolyod, hol a szóra teremtet ajkad?
S mennyit lát a világ a te burjánzó sebeidből?”

Ostoba kérdésemre azonnal jött is a válasz,
Hector, a hős, sóhajtva felelt keserű szavaimra:
„Jaj, menekülj, istennő gyermeke, messzire innét!
Elmenekülj, másképp tebeléd is marnak a lángok!
Elfoglalta az ellenség a mi ős falainkat,
Trója a csúcson volt, lezuhant most végleg a mélybe!
Oly sokat áldoztunk a mi bátor, hősi hazánkért,
megtettünk mindent, amíg élt a királya, Priámus,
és míg a vár tartotta kemény erejét, csodaképpen,
s nem lett múltja miatt bekerítve az egykori város,
még ha kioltják is seregem halvány maradékát,
védtem volna hazám emlékét egymagam én is!
Most ez a holt város, míg mélyre enyészik a sírban,
őrzi sötét országát szép szavu isteneinknek.
Vidd hát mindüket el, holt tárgyak szent seregével,
állj élére a harcnak, amint rád támad a sorsod,
és megerősödvén, alapítsd meg örökre a Várost.”
Így szólt Hector, a hős, s azután szentélybeli tárgyak
buzgó sorfala közt kiragadva az illatos éjbe
átadta a Vesta-szüzek hű szobrait és papi fátylát,
és velük együtt ősi tűzünket is én örököltem.

És a kezemben a múlttal, az álom bús tüneményén
tüstént fölriadok, s meglátom, amint falainkon
égnek a mérges lángok, ahogy benn, álmaim alján,
és a romok közt semmi remény, csak az újra kigyúló
tűzvész sújtja porig Tróját, a mi drága hazánkat.

Józsa Sarolta Réka

Na'Conxypánban két napja esik...

Na'Conxypánban két napja esik,
a tegnapi már leesett tavaly.
Na'Conxypánban a rókákat kikészítették,
a sarkon egy druida tébolyultan kacag.
Kitömött gólyák repülnek
szarkaszárnyakon, a macskaköveken
lejtőnek lefelé futok, Na'Conxypánban
elmúlt már a nyár, egy kecske áll a fán
az ágak között. Na'Conxypánban sűrű
a levegő, a Csontnyűvő egyre
a hibáinkat lesi, a Csontnyűvő
negyedvérig, hidd el, bosszút áll,
zaj szitál a kőris árnyéka alatt,
Na'Conxypán a méhéből minden
hitetlent kizár, Na'Conxypánban
tíz éve tart a telihold...
- a valóság felrobbant,
mint egy dögkút, ki kellett dobni,
a matrac beitta a szagát,
fekszünk egymásba fonódva
vasrugós ágyakon, az illatod
édes és mély, fekszünk
egymásba fonódva mozdulatlanul
Na'Conxypánban egy lassú vasárnapon.

Na'Conxypánban felfagytak a járdák

Na'Conxypánban felfagytak a járdák,
egy csecsemő sír az oltárkő alatt,
Na'Conxypánban üvegszemed nő,
ha túl sokat kutatod a föléd hajoló arcokat.
Na'Conxypánban zsoldosok járnak,
zsebre tett kézzel, fütyülve
– egymásra is –, és csak véletlen
rúgják fel a koldusokat.
De Na'Conxypánban utánad
sóhajtanak a falak, ha lehajtott fejjel
mész, az árkádok kölcsönadják
az árnyékukat. Na'Conxypánban nem
tör ki pestis, a templomlépcsőn
etetheted térden a galambokat.
Na'Conxypánban szarkák tallózzák
a fehérre vált őszi barázdasorokat,
nehéz lélegzet emeli az út mentén
a jég alatt leroskadt ágakat.
Na'Conxypánban a nyárfákat öleld,
felfelé karcol testükön a talán,
Na'Conxypánban egyedül lehetsz...
- ha máskor nem is,
ma este igazán.

csak még két perc Na'Conxypánban

Na'Conxypánban „csak még két perc”
egy élet, hímzórámára feszítik
a lesápadt időt, Na'Conxypánban
az egész falu ünnepli a soron következőt.
Na'Conxypánban kövérek a házak (a vakolatba
karcolják, aztán fehérre meszelik a dátumokat)
és minden tíz évben kapsz egy új nevet,
Na'Conxypánban a Hold ugatja
az udvaron keringő kísérteteket.
Na'Conxypánban veszélyes a hajnal,
visszafelé szavalják a verseket,
a patak mellett visítva tépik éjjel
a vörös nyestek a fehéreket.
Na'Conxypánban magasat
emelkednek a hegyek, és nincsenek lejtők
túl a dombokon, itt az lehetsz, aki akarsz,
baltával ütöttem le a kedvedért az útjelzéseket...
- nem mondtam, mielőtt elhagytál,
de Na'Conxypánban a sors
körbetartozás, összehúzó magamon,
amíg visszavárlak, az ölelésedről énekel
a napsárgarigó kabát.

A forradalmár az ítéletét várja

(regényrészlet)

Január tizenharmadikán meghalt József nádor. A Széna-piacon és a Halpiacon az volt a közvélekedés, hogy jó ember volt, a magyarok barátja, csak rosszabb jöhet utána. Nie kommt was besseres nach, ezt minden magyar ismeri. Hetvenéves volt a nádor, és aznap a hatéves Ilka is meghalt. Sose tudta meg, hogy a testvérei nem élnek, végig azt hitte, hogy feltáplálás végett Győrött vannak Jani bácsinál.

Eltemették őt is.

Azon gondolkozott Teréz, szerette-e Ilkát eléggé. Talán kevésbé, mint a többit, mert az apja kivételezett vele. Ha jobban szereti, megmarad. Az volt a könyvszedő véleménye, hogy a szeretet merőben megszokás kérdése. Az újszülöttet az anyja sem szereti, mit szeretne rajta, amíg hozzá nem szokik. A szoptatás a szoktatás része, így intézkedett a természet. Nem véletlen, hogy csak egy betű a különbség.

Teréz Ilkát is, Etelkát is sokáig szoptatta, csak Kálmánkát nem, akkor már betegek voltak, a gyomrába jutott volna az ólom. A férjét valóban egyre kevésbé szereti, mert a férje elment, elszoktatta magától. De lehet, hogy ő nem anyának való. Nem tudja a gyerekeit eléggé szeretni, és a Gondviselés a gyerekeket büntette. A Gondviselés is téved, ha ezt annyira félrenézte.

Rettentő úr sajgott benne mind az öt gyerek halála után, holott az első kettő csecsemőként halt meg, hozzájuk szokásról szó sem lehetett. Mi volt ez a rettentő üresség? Közömbös lény halálakor nem érezni.

A dunyha alatt hevert elhamvadva. Nem volt éjszaka, nem volt nappal. Gyerekkorából jöhetett vissza valami, amire nem emlékezett, csak a porciái. Nem volt lázas, de súlyosan beteg. Félálom. Kívülről nézte a csapzott anyját, aki fel se kelt a szalmazsákjáról, és elutasította őt, így mesélte a keresztanyja. Aztán ő maga lett a hűtlen szülőanyja belülről, fetrengett a szalmazsákon. Apja arcát sose látta, csak a botja tűnt fel, a faragott fogantyúja. Hova lett a bot? Ki vitte el a haláluk után?

Felrázták, itatták. Azt akarják, hogy ébredjen fel. Nem aludt, miből ébredne és mire? Éljen! Minek? Férje? Kicsoda? Hol?

Barlang, nem körülötte, hanem ő maga. Véget érni.

Nem engedték. Azt mondták, hogy gyászol, de elég volt. Miféle gyász? Nem tudnak semmit.

Nem hagyták békén. Etették. Nem értik, hogy ez nem olyan, mint a szívátgulyat, amitől Kálmánka elválasztása után annyira legyöngült, hogy cselédet kellett fogadniuk, ebből nem lehet felépülni.

Január végén vissza akart költözni a Tömő utcába, de Ágoston azt kiabálta, hogy Szent Györgyig a Beniczky-házban kifizette a lakbért, hát nem emlékszik?

– Ezt a lakást kiadom albérletbe, és kiköltözöm!

– Nem érdemes, ott megőrülne egyedül! Maradjon itt, szeretik a szomszédok, nem fogják magára hagyni, és a férje barátai segíteni fogják. A gyerekeket ne dobja ki, jól jönnek még, hazatér a férje, nem annyira idősek, hogy ne lehetne gyerekük! Adja ki a Tömő utcát!

Télen senki sem költözik, meg kell várni április végét.

Mondták a szomszédok, hogy a gyerekeknek immár jó dolguk van, odafönt már találkoztak egymással, ott visonganak együtt, boldogan az Isten balján, mert a jobbán Jézus Krisztus ül. Szerencse, hogy korán haltak meg, mert később rosszabb lenne, a halottnak is, az itt maradónak is nagyobb megrázkódtatás.

Teréz bólogatott.

– Írjon levelet a férjének, el fog jutni hozzá!

Teréz diktált, aláírkantotta. Bicskére viszik a levelet Kázmér gróf birtokára, valamelyik embere majd elviszi a címzetthez. Nem, nem lehet tudni, hogy éppen most hol van. De Kázmér gróf segíti.

Fogadná őt Kázmér gróf?

Túl sok a dolga. Azért majd Kállayné megkérdezi Guszti grófnőt.

Ő kicsoda?

Kázmér gróf szerelme, férjes asszony. Sok gondjuk van, törvényesíteni akarják a viszonyukat, ehhez el kell válniuk, de katolikusok; át kell térniük, de azt is egyszerűbb külföldön; a gróf ebben az ügyben utazgat. Kár, hogy a magyar ellenzék vezérének erre annyi ideje pazarlódik el.

Fásultságban telt a tél. Varrt, azzal megy az idő. Tépelődött. Minden rossz megvan benne, néha fölsejlik, és lehet, hogy kisgyerekként nem is mindig élt: hol meg volt halva, hol feléledt, és a halála is feltolul néha. Hátha nem annyira éles a határ, és nem öregedve, meggyógyulva odaát várják.

A Tömő utcai házat Szent Mihályig kiadta egy köszörűsnek. Megállapodtak, hogy a zöldség fele az övé, fele a bérlőé, néha kimegy, és behoz egy zsákkal.

Május elején jöttek a katonák, könyveket, kéziratokat, leveleket, röpiratokat kerestek. A magyar és a francia könyveket különösen gondosan vizsgálták. Sokáig kutakodtak, utazóládákban vitték el a rengeteg papírt. Terézt otthon hallgatták ki először, aztán beidézték a városkapitányhoz. A Városháza földszintjén, a börtöncellák melletti teremben faggatták, hogy megijedjen, és nem hitték el, hogy nem tud semmit. Úgy tettek, mintha véletlenül kotyognák el, hogy a férje a Várban ül a József-laktanyában. Ha már kibökték, hozzátették, hogy halálra fogják ítélni összeesküvésért, és csak őrajta múlik, hogy életben marad-e. Megrémült, de nem volt mit vallania, és ha tudott volna bármit, akkor sem mondott volna semmit.

Hát ilyen közel van a tekergője!

Haragudott Kállaynéra, aki nem mondta, pedig biztosan tudta. Ágoston azt állította, hogy csak most hallotta. Gyöngye ember. Szolga, mint a többi.

Mindent elkövetnek a szabadulásáért, állította Ágoston. Amint kiszabadul, jó dolga lesz, mert az ellenzék prominensei, úgymint Kázmér gróf, Batthyány Lajos, Kossuth, Teleki László, Klauzál Gábor és Deák Ferenc, megállá-

podtak az úrbéri viszonyok teljes megszüntetéséről, a közteherviselésről és a népképviselői rendszer bevezetéséről. Bizottmányt választottak, tagjai a tárgyalás színhelyét adó Nyáry Pál, valamint Perczel Mór, Madarász József és Bezerédy István. Kossuth radikális tervét Deák dolgozta át, úgy fogadták el. De ami a legfontosabb: némely főurak összeadtak 14 ezer forintot, hogy az ellenzéki írásművek kiadását és terjesztését megkönnyítsék!

– Ebből kegyedéknek is jut!

Ágoston be-benézett. Folyik a vizsgálat, tart a kihallgatás, nem tudni, mikor lesz ítélet.

– Nem akart ügyvédet az ura, ő majd maga védi magát, de üzentek neki, végül engedett. Dobrossy István az ügyvéd, Kossuth híve, Kazinczy Gábor barátja.

– Hogy üzentek neki?

– Nem tudom, de megvan a módja.

Feltűntek az elvbarátok, akiket korábban a beteg gyerekek látványa riasztott, és intették, hogy semmiről és senkiről ne mondjon semmit. Főleg neveket ne említsen.

Hogy házkutatást tartottak és leveleket foglaltak le? Hát hogy lehetett olyan könnyelmű, hogy nem égetett el mindent?!

– Nem mondták!

– Nem kell azt mondani! Akinek lázadó a férje, ennyit nem bír megtenni érte?! Tudnia kellett volna! Van kályhája, hát hogy nem égette el!?

28

Kiszivárgott a Helytartótanácsból, hogy Horárik János leveleiben felségsértésre bukkantak; van-e még Horárik-levél valahol?

– Nincsen.

– Elrejtve sincs?

– Semmi sem volt elrejtve.

– Mindent el kell rejtteni! Mindent! Elégetni, aztán elrejtteni!

Fel voltak dűlva az elvbarátok, akiket maguk helyett a nevesebb elvbarátok küldtek, utóbbiak személyesen nem teheték a tiszteletüket, a sarkon is civilek örködtek, és a Beniczky-házban is akadhattak önkéntes besúgók.

Tehet róla a férje, miket irkált Horárik a leveleiben?

Horárik, a felszentelt pap a polgári házasságot, a szabad vallásgyakorlást és a papi áldás eltörlését szorgalmazta, ezért az egyház kitette a szűrét. Meglett volna Horárik vallás nélkül, de kötelező volt valamely felekezetbe tartozni, úgyhogy protestáns lett. Barátságos ember; Teréz rég nem látta, a németeknél jár épp egyetemre, Tübingenben látta viszont a férje. Teréz ezt nem mondta senkinek. Aki hivatali ember, az úgyis tudja, hol van Horárik, nyilván őt is kopók veszik körül Tübingenben, aki pedig nem tudja, az meg sem érdemli, hogy megtudja.

Időnként Ágoston némi pénzt hozott, hogy a szabadságharcos felesége éhen ne haljon. Nem tudta, ki küldi. Teréz köszönte. Ha egy összegben kapja meg, még elherdálja? Elissza? Báli cipőkre költi?

Megint tudott dolgozni, hozták az anyagot, megvarrta, kimosta, kivasalta, vitték.

Tavaszi végén azzal állított be Ágoston rémülten, hogy Kossuth tajtékzik, mert kiderült, hogy a könyvszedő a vizsgálóbírónak mindent elmondott róla. Dobrossy jelenthette, az ügyvéd, vagy talán az ügyészhelyettes, vagy egy titkos hívünk a Helytartótanácsból. Tudja Kossuth, hogy a férjének a betegesen egyenes jelleme nem engedi meg a hazudozást, csak hogy ezzel óriási kárt okoz mindenkinek, főleg a hazának. Hasson rá Teréz, hogy fogja be a száját, könyörögve kéri. Önmagán a fecsegéssel nem segít, de mindenkit károsít!

Hogy hasson rá, ha nem engedik hozzá? Hiába kérvényezi!

Elterjedt a városban, hogy a Károly-laktanyába hozták még februárban, aztán a József-laktanyába vitték. Ugyanott tartják fogva, ahol 37-től fél évig Kuthy Lajost, három évig Kossuthot és fél évig Wesselényit. Károlyvárosban, ahol elfogták, az odaküldött királyi ügyész hallgatta ki, Kossalkó János. Okos ember Kossalkó, Komárom megyéből való jobbágывivadék, ami rosszabb, mintha nemesember volna. Kossalkót a földesura meg a helyi lelkes taníttatta ki, ő pedig hálás nekik, amiért nem a földet kell túrnia, úgy hogy rendíthetetlenül hű szolga lett belőle. Tudja a beste lelke, hogy neki, a jobbágывivadéknak lázadnia illene, amit gyávaságból nem tesz, kegyetlenül megtorolja tehát, ha mások lázadni mernek. Az egyenlőség-szabadság-testvériség hármasságával a lelke mélyén egyetért, úgy hogy ezen eszme hirdetőit merő kaméleoni turpisságból a legsúlyosabb büntetéssel sújtja. Hogy jön ahhoz egy jobbágý, hogy a jobbágýság eltörlésére uszítson!?

Most egy Graf nevű ügyész a vallatója, a gyilkosok sem igen bírnak neki ellenállni: lassú, körülményes, a végtelenségig türelmes, kitartó. Mindenkít megőrjít, aprólékos, ugyanazt százféleképpen megkérdezi újra, leírja, szöszmötöl, visszakérdez, töröl, javít, átír, pontosít, úgy hogy inkább azt is bevallják, amit nem követtek el, csak szabaduljanak tőle. Sem hazudni, sem igazat mondani nem érdemes Gráfnak, mert úgyis az áll majd a vádiratban, amit a kihallgatás előtt kitalált.

Egyik este jött egy rendőrbiztos, Csete néven mutatkozott be. Privát ügyben jár: a nevezetes Népkönyvből venne egy példányt. Bármilyen árat megfizet érte, és a lázadó nejének minden szükségletét fedezi, amíg férje szabadon nem bocsáttatik. Tudja, ténsasszony, ez az a könyv, amit a németeknél nyomtak. Ugyan más van rája írva, de tudnivaló, hogy Lipcsében nyomták. Szerző nincsen feltüntetve, de hát tudjuk mi jól, hogy ki írta. Még egy könyv érdekli, az Antiúrbérváltság, nem tudja, ténsasszony, hogy annak ki a szerzője? Úgy tartják, hogy netalán azt is a férje írta, de az is lehet, hogy más. Abból a könyvből is venne, és ha több van, megveszi mindet, felárral.

Teréz rumlit csapott, a cselédek kifutottak az udvarra. A rendőrbiztos gyorsan elment.

Hajnaltól állítottak be a titkosügynökök, csöndben óhajtották volna végrehajtani a házkutatást, de Teréz sikoltozni kezdett, hogy megtámadták a rablók. Felverte az egész házat, ezúttal is kitódult az összes cseléd az udvarra, álmos kocsisok is előkóvályogtak, és bámultak, az urak és a dámák is nézték az emeletről, mi folyik, így kellett a motozást a négy civileknek szégyenszemre végrehajtaniuk. Elvittek minden papírneműt, ami még maradt az előző kutatás után.

Volt, aki haragudott, volt, aki derúvel nézte. Csöndes úri bérház, végre történik valami.

Jöttek a hírrel, hogy Graf ügyésznél az egyik kihallgatáskor Eötvös József is megjelent. Ez nem az az Eötvös József, hanem a másik.

– Ki az egyik?

Az egyik az író, a báró, a liberális. A másik a sárvári Eötvös, a királyi ügyek igazgatója, aki még nem báró, de annyira lelkes szolga, hogy biztosan az lesz.

Intették, hogy ha megint jönnek, ne mondjon semmit, ehhez joga van.

Teréz hetente kérvényt diktált, láthatást kért, és aláírta, ahol Ágoston mutatta. Nem jött meg az engedély.

A szállító egyszerre vászon nélkül állított be.

– Kegyednek nem küldtek anyagot – mondta –, és nem is fognak. Ezt üzenik.

Teréz megrémült.

– Hibát találtak?

– Nem az én tisztem – szólt a szállító, és elment. Nem látszott rajta, hogy sajnálkozna, megkeményedett a szíve, gyakran üzenhettek ilyesmit vele.

– Nem jól viselkedett a férje – mondta Ágoston kedvetlenül. – De persze nem szép dolog, hogy kegyedet büntetik érte.

– Kicsoda büntet?!

– A kegyed férje bemártotta őket. Minden kapcsolatáról beszámolt.

– De hát mit tehetek én erről?

– Nem tehet róla, és én nem is értek az ilyesmivel egyet. Akiből kiseretnek, azt megbüntetik. Olyanok, mint a hivatal, csak a mieink az ítéletet nem adják írásba.

Ágoston dühöngött.

Az önkéntes, írásbeli vallomásában, amit nem veréssel szedtek ki belőle, az a bolond ember mindenkit megnevezett, akivel volt valaha kapcsolata! Az a meggyőződése, hogy amúgy is mindent tudnak, ő pedig a jellemét hazugsággal nem kívánja beszennyezni. Inkább higgyék el azt, amit ő mond, mert az igaz, mintsem hitelt adjanak a rágalomnak, ami mindenkinek sokkal rosszabb lenne. Ő Isten előtt áll életének minden egyes pillanatában, Isten az ő minden szavát hallja, minden betűjét olvassa akkor is, ha le sem írta. Ezt magyarázta Dobrossynak, aki gyanúsított részéről ilyen mérvű elvakultsággal még nem találkozott.

Bajt hozott a barátai fejére az a bolond ember! Őrjintézetbe való az ilyen!

Teréz hallgatott.

Teréz kifogyott a lisztből, varrnivalót elvétele kapott, könyveket adott el. Franciát nem vettek, csak németet, azt is olcsón, mert látták, hogy meg van szorulva.

Az ügyvéd mondta valakiknek, valakik mondták Kállaynének, ő mondta Ágostonnak, hogy a férje megunta a börtönkönyvtárat, és engedélyt kapott, hogy mást is olvashasson. Német nyelvű könyveket küldjön Teréz, a börtöncenzúra csak azt tudja elolvasni. Fichte műveire van a legnagyobb szüksége. A cenzúra át fogja engedni, nincsen bennük lázító.

Fichte művei már nem voltak meg.

Július 26-án jóváhagyták a láthatást.

Lezárulhatott a vizsgálat, vélte Ágoston, azért engedélyezik. Már biztosan fogalmazták a vádpontokat. Nemsokára meglesz a tárgyalás, bizakodjék!

Teréz mákos mácsikot főzött, a legegyszerűbb étel a világon, az ura kedvence. Vitatkoztak egykor, vajon egyszerűen mácsik-e a neve, vagy mákos mácsik, mert létezik diós mácsik is. A nyelvésztudor azt állította, hogy a mácsik eredetileg mák-csik volt, a csík a metélt, s e két szóból vonták egybe. Egyes tótok szerint a mácsik mákszemet jelent. Más tótok azt mondták, hogy a vízben főtt tésztát hívják így, mert a mácsáty annyit tesz, hogy beáz-tat. A németek nem mondtak semmit, a mónnúdl nem hasonlít a mácsikra.

Egy lábos papírba takart mácsikkal indult Teréz Budára. A hajóhíd pesti sorompójánál beletúrtak a tésztába, mit rejteget alatta, tört vagy pisztolyt. Állította az őr, hogy a tészta után is vámot kell fizetni, de Teréznek nem volt annyi pénze, kiabálni kezdett, és nem hagyta abba, amíg a vámtiszt oda nem cammogott. Megszemlélte, elgondolkozott, és megállapította, hogy nem kereskedelmi mennyiség. Figyelmeztette, hogy ha két lábosban vinne ugyan-annyi tésztát, már vámot kéne fizetnie. A budai vámnál békén hagyták. A mácsik kihűlt. A Helytartótanács földszintjén váratták, aztán kiállították az engedélyt. A József-kaszárnya előtt jó darabig megint várni kellett, mert a tanácstalan őrök megtárgyalták a dolgot, és egyikük elküldött egy szolgát Sebes Károly dragonyos kapitányért. Dühöngött a térparancsnok, mit ugrasztják apróságok miatt, az engedélyt majdnem széttépte, de megesett a szíve a szerencsétlen asszonyon, és intett, hogy engedjék be a tésztával együtt. A kaszárnya földszintjén egy nagyobb szobába vezették, leülhetett. Bevezették a férjét. Nem látszott rajta, hogy kínozták volna, és nemigen öregedett kilenc hónap alatt.

A két foglár megállt az ajtóban. A hosszú asztal szemközti padjain ültek.

– Eltemettem Ilkát.

A rab elsírta magát. Teréz is sírt.

A foglárak köhécseltek, jobb lenne, ha abbahagynák.

Kérdezte a rab, hogy van-e pénze.

Teréz elmondta, hogy egynémely barátok a Sissányi-hagyatéokra ajánlot-tak kölcsönt alacsony kamatra.

– Nehogy elfogadd!

– Eszembe se jutott!

A barátok 400 forint segílyt gyűjtöttek össze, az egyikük azonban pár napra az egészet kölcsönkérte, és még nem adta vissza. A barát nevét nem mondta. Ebből kellett volna megértenie a férjének, hogy a munkáinak új kiadását tervezik ebből a pénzből, és Kázmér gróf van mögötte.

– Tekintsd veszett pénznek! – mondta videran. – De mi van a német Kiel kiadó száz forintjával, amit Emich Gusztávnak küldött?

– Nem tudok róla.

– Emich nem jelentkezett?

– Nem.

– Légy szíves utánanézni. Hát Halléből jelentkeztek-e?

– Nem jelentkeztek.

Halle talán Lipcsét jelenti, tűnődött Teréz.

– Kértem, hogy küldj be könyveket – mondta a férje. – Miért nem küldted be a Fichtéket?

– Eladtam.

– Micsodát?

– A Fichtét.

– Mindet?

– Mindet.

A férjének ellilult a feje. Ha tehetné, most ordítana.

– Beteg voltam, dolgozni se bírtam...

Teréz nem taglalta, mit jelent a munka megszűnése.

– Hol adtad el?!

– A Zsibárus piacon.

Ezt nem kellett volna, még jobban meg fog haragudni: a Városháza előtt felismerhették, hogy kinek a felesége. Úgyis dühöngött a férje, hogy a tanácsnokok kapják a zsebükbe a helypénzt, ezért hagyják a Városháza környékét a vacak holmik tömegével elcsúfítani.

– Ágoston írta meg a kérvényt Pest vármegyéhez...

– Milyen kérvényt?

– A tiltakozást a fogva tartásod ellen.

– Miért éppen Ágoston? Egy orvosnövendék!

– Az ügyvédeknek nem volt idejük.

Értse meg, hogy cserben hagyták.

Csönd volt, aztán azt mondta a rab:

– Május 26. óta adnak dohányt, papírt, tollat, kalamárist! Azóta leveleket írok hozzád. Az elsőt másnap meg is írtam. Majd küldöm őket.

– Mi történt május 26-án?

– Aznap zárult le a vizsgálat.

Vártak két hónapot a láthatással. Ugyan mire vártak? Az ítéletet is rég meghozhatták volna.

– Kérvényezd, hogy újságot kaphassak – kérte a férje. – Muszáj engedélyezniük!

A foglárók haboztak, közbeavatkozzanak-e, és a találkozást befejezettnek nyilvánították. A lábos mácsik ott maradhatott.

Kállayné szerint a láthatási kérelem egészen István főhercegig ment föl, ő hagyhatta jóvá személyesen. A magyar országgyűlésnek kell nádorrá választania, most még csupán felsőházi tag és pesti képviselő, úgyhogy addig az engedékeny arcát mutatja. Eötvös, Deák nagyon bízik benne, és Kossuth sem tagadja, hogy derék ember, a jeges árvíz idején Wesselényi mellett de-reglyével mentett emberek.

– Akár még ejthetik is a vádat!

A vizsgálat lezárult, a kihallgatások folytatódtak, Dobrossy jelen lehetett. Teréz azt vette észre, hogy a büntetését feloldották. Ypsilantitól nem kapott újra munkát, de Ágoston időnként hozott kisebb-nagyobb összegeket adományozóktól.

– Kik azok?

– Nem ismerem őket.

Mondta Teréz, hogy szívesebben dolgozna, de Ágoston széttárta a karját, ő nincs kapcsolatban Ypsilantival, Amália biztosan kérni fogja. Amália sok helyütt megfordul, Guszti grófnő délutánjaira meg szokták hívni.

– Nem kell nekem Amália pénze, nincsen kit etessek!

– Nem az ő pénze! A magyar nemzet pénze! Szükség van a férjére, Teréz! Ki fog jönni a börtönből a férje, vegyen neki inget, gatyát, mindent! Nem járhat többé úgy, mint egy paraszt!

– Pedig az!

– Szabadságharcos, nem paraszt!

– Túl idősen lett városi ember, idegen marad és faragatlan, soha nem lesz sima a modora, és kellemetlen benyomást fog kelteni mindenütt! Ő maga mondja!

Azt gondolják, hogy tud hatni a férjére. Hogy hatna, ha jelen vannak a foglárók?

Ágoston úgy értesült, hogy az „összeesküvés” vádját ejtik, és Horárik János leveleit nem a férje bűnéül róják fel, ám rossz hír, hogy azt tervezik: belekeverik egy pénzhamisítási ügybe.

Pénzhamisítás!

Összeesküvés pert koholnak, véli Ágoston, csak még nem döntötték el, hogy ki mindenkit vonjanak bele, ezért nem hoztak ítéletet. Szó van arról, hogy Kossuthot is belekeverik; ehhez Bécs döntése kell. Nem valószínű, hogy István főherceg támogatná ezt a galádságot, inkább a főherceget gyengítendő a kamarilla tervezi.

Jó benyomást keltett köreinkben, folytatta Ágoston, hogy a gyanúsított tiltakozott a feltételezés ellen, miszerint forradalmat szított volna. Váltig állítja, hogy forradalomra nem buzdított senkit, nem vesztette el az eszét, a forradalomnak nem jött el az ideje. Majd ha a nép megérett rá, ő lesz az első, aki meghirdeti. De most még nem hirdeti, mert őrülség lenne.

Kállayné felhívatta. Öltözz jobban, költs magadra, így nem járhatasz társaságba.

Milyen társaságba?

Ahol a férjedet képviseled. Nem ártana, ha a magyar honleányok nemzeti öltözködését népszerűsitenéd. Remekül szabsz és varrsz, nemde.

Valamelyest.

Ruháiddal a magyar népviselet polgári változatát mutasd fel, magad is a magyar népből származván.

Németek a felmenőim.

Annál inkább öltözz szépen. Nem ártana, ha kékfestőben járnál a piacra, és nem barnában vagy feketében. A bánatos színek a búsongó magyar szívet nem derítik fel. Férjed él, ki fogjuk szabadítani. Egy demokrata író viruló feleségének nincs oka gyászosan, öregesen öltözködni. A karton az olcsó anyagok közé tartozik, megengedheted magadnak. Az arisztokraták még a bálokon is példásan visszafogják magukat, öltözködésüket egyszerűsítik és a polgárokéhoz közelítik, ami az érdekegyesítésnek jól látható megnyilvánu-

lása. Hosszú selyemszoknyát nyugodtan viselhetsz, de lehetőleg az is kék legyen. Mit gondolsz, alsószoknyát kell alá venni? A fűzőről mi a véleményed? Erről Párizsban is vitáznak. Persze aki ennyire egyenes hátú és karcsú, annak nincsen rá szüksége akkor sem, ha fűző a divat; kivételes szerencse az ilyen termet.

Valakik valahol megvitatták, mit kell fölvennie, milyen főkötőt viseljen, gyászoló özvegy kinézetet öltön-e valamelyest, vagy csak a megjelenése komolyságát hangsúlyozza, a férje elvégre nincs még kivégezve, csak a gyerekei haltak meg, az pedig előfordul. Sötét gondolatai támadtak a jótékony támogatók iránt, akik maskarába öltöztetik. Kállayné csak a hírvivőjük.

Dobrossy jelezhetette a rabnak, hogy a feleségét felkarolták, mert a látvány nem lepte meg. Az is lehet, gondolta Teréz, hogy nem érdekli.

Kiszivárgott, mi szerepel a vádak között, a Helytartótanácsból juttathatta ki valaki. A „Sajtószabadságról nézetei egy rabnak” című könyv némely mondatai estek kifogás alá.

„A magyarnak úgynevezett constitúciója nem egyéb, mint nyomorult privilégium, melyet az erősebb kormány csak addig tart meg, míg tetszik neki.”

„Nincs bűn, mely a censurával nagyságra nézve mérkőzhetnék: a censura nem egyes embert öl, hanem az egész emberiség lelkét öli. A kormányoknak nem az a céljuk, hogy a censura által a vallást, moralitást oltalmazzák, hanem hogy a nép föl ne világosodhassék, hogy vele baromként bánhassanak. Az emberi nem boldog lehet valamely forma szerinti religió nélkül is. Egyik ember a másik fölött elsőbbséggel nem bír. Mindenütt, hol a szabadság és jogok csak egynek vagy keveseknek kezében olvad össze, az csak erőhatalommal, csalással, álnoksággal történhetik. Hol a könyvek kinyomtatására egy más privilegiálnak engedelve kíváncsítanak, az nem józan polgári társaság, hanem az állattól kevésben különböző népcsorda.”

„A papi rend eddig ahelyett, hogy világosított volna, vakított. A királyt Budapesten lakni elrendeli a népfelség.”

Ezen mondatok szerzőségét a vádlott nem tagadta.

Azt a vádat, mely szerint a Józanész c. munkájában nyíltan kimondta volna, hogy a polgári szörnyetegek legundokabbika, a communismus hozassék be, a gyanúsított tagadta, mondván, hogy nem így fogalmazott.

Augusztus végén a nép az új helytartó beiktatásának ünnepét kapta ajándokul. István herceg a prágai helytartóskodása után érkezett a Neptun nevű gőzösön titokban, másnap azonban, midőn kikocsizott, a fekete bajszos, deli főurat a véletlenül ugyanarra kószáló nép a titokzatos intésre felismerte és lelkesen megéljenezte. Este a budai polgárkatonaság fáklyás zenét adott. István herceg a vár erkélyére hatszáz szövétnek fénykörében lépett ki, arca nyájas vala, és rendkívüli zajjal fogadtatott. Hétfőn, augusztus harmincadikán a polgárkatonaság kíséretében vonult le a Helytartótanács Duna-parti épületébe, ahol a hercegprímás üdvözölte, majd az elnöki széket férfiasan előadott, jeles beszéddel foglalá el. Kedden a nagyobb városok törvényhatósági küldöttségeit fogadta, kik között Pest és Buda képviselői jelentős számban ott valának, és főispánhelyettesének, Földváry Gábornak, a magyar Nemzeti Színház főépítőjének hazafias beszédére szintúgy haza-

fiasan, magyarul válaszolt. A küldöttségek tagjai egyenként is bemutatást nyertek, és a díszebédre is meghívtak az országházba.

A régi budai országházban odabent a Nemzeti Színház zenekara magyar zeneszerzők műveit adta elő, odakint a katonai hangászkar játszott a nép legnagyobb örömére. Az előadott indulók a közeli börtönbe is behallatszanak. Az urak díszmagyarban vonultak el a bámész nép előtt. A királyi helytartó, írták a lapok, a magyarok istenétől kért áldást az édes hazára, valamint azokra, kik a szeretett hon javáért munkálnak. Szentkirályi Móric pestmegyei alispán István hercegre mint jövődő nádorra emelte a poharát. Tartott a lakoma délután öt óráig. Följegyezték, hogy a jövődő nádor a salangoknak nem lévén barátja, a méltóságos, nagyságos és tekintetes címek helyett leginkább az egyszerű „uraim!” címet használta.

Este meglátogatta a Nemzeti Színházat, mely a kíváncsi nézőkkel már egy órával előbb tömve volt. Mondták, a főherceg számára a királyi páholyt a legpompásabb új bútorzattal látták el, valamint, hála az országos főfelügyelő Ráday Gedeon gróf gondoskodásának, új bíborfüggönyök is kerültek, melyeknél díszesebbet a császárvárosban sem látni. Virágok és zöld lombok között lépett a királyi helytartó a páholyába, a roppant közönség által harsány éljenzéssel üdvözlötten. Az Erkel Ferenc szerzette Kölcsey-féle Himnusz nagy szabatosággal lett elénekelve, a Hunyadi László nyitánya pedig előadva, mit délben a lakomán is eljátszottak már. Ezután Kisfaludy Károly „A hűség próbája” című egyfelvonásos komédiáját adták elő, majd Egressy Béni Szózatát énekelték el.

A Pesti Divatlap nehezményezte, hogy ha már komoly színműben az igazgatóság tagjai nem tudtak megegyezni, miért nem operai egyveleggel álltak elő. „Azonban mit használ eső után a köpönyeg, majd ha vagy félszázad múltán ismét ily ünnepélyünk leend, helyre fogjuk ütni a mostani hibát.” Vahot Imre, a szerkesztő a kezdőbetűivel jegyzett tudósításban így folytatta: „Midőn a királyi helytartó végig meghallgatva az előadást, a tömeg lelkes éljenzése közt elhagyá a színházat, már akkor Budapest minden utcája a legpompásabb kivilágításban ragyogott. Azt lehetett képzelni, mintha ez alkalommal az ős Buda s ennek hű életpárja, az ifjú Pest legszebb menyegzői ruháját öltötte volna magára, mintha éjsötét, fekete bársony palástjukon millió és millió gyémánt és opál tűzopálka vakító fényben világított volna. Fölséges tündéri látvány, egy bűvös bájos álomkép volt az egész, kivált a Dunapartról tekintve. Egy oly hegyi várost, mint Buda, a távolból teljesen kivilágítva látni valóban meglepő s nem mindennapi dolog. Egy leszakadt mennyboltozat tűnik fel előtted összehalmozott tömérdek csillagaival, pedig mintha sűrű hegyi erdőségben a fénybogarak ezreit látnád hemzsegni. Szép volt különösen a teljesen kivilágított szentgellérhegyi csillagásztorony, s a várba felvezető új út dombos oldalán helyel-hellyel feltűnedezett lámpák színes világa, valamint a Duna közepére állított s teljes fényben úszó gőzhajók s a mindkét végén diadalkapuval ellátott hajóhíd nagyszerű világítása is, s ehhez a Dunának aransugárzatú visszatükrözése fölséges tünemény volt. A Dunának ezen csodálatra méltó fénykörét mintegy bűvös varázslattá emelte a Lánchíd egyik épülő oszlopán elsütögetett igen jeles tűzjáték,

mely magasan repülő színes csillagai, cikázó villámaival mintegy gúnyolni látszott a mély csendben nyugvó természetet. Átalán véve az egész Dunasor s Budapest főbb utcái gyönyörű kivilágításban ragyogtak, s az egyes épületek közt e tekintetben legkitűnőbbek, mondhatni pazar fényükben, szép transparentjeikkel egyenként meglepők s nagyszerűek valának: a város- és vármegyeház, a Nemzeti Színház, az Egyetemi Könyvtár épülete, a Redout épület, Nagy Kristóf kőszobra, az ellenzéki kör szállása, Ländlerer és Heckenast nyomdája, Ágoston Hatvan utcai szállása, Kunewalder, Wodianer háza, Emerling István herceghez címzett vendéglője, a Magyar Akadémia szállása, a vasúti pályafő stb. A Ländlerer nyomdája fölötti emeletről a főherceg tiszteletére nyomtatott verseket szórtak le az utcára, s a nyomdába vezető kapu alatt egy virágkoszorúzott kézisajtót lehet látni. Az ellenzéki kör csinos transparentje mindenek közt legjelesebb felírást foglalt magában Vörösmartytól, amely így hangzik:

’Itt születél: a föld örömében reszket alattad,

Mint anya, mely kebelén érzi repesni fiát.

És itt őrzi szived legdrágább sírjait a föld:

Nem vagy-e mindenkép: gyászra, öröme, miénk?!”

Az ily nagyszerűen kivilágított főváros utcáin tömérdek nép hullámozott, úgyhogy némely helyen kocsin és gyalog alig lehetett járni. Az ünnep hőse díszkocsiján a nép örömrivalgásai közt tekinté meg e kivilágítást. A budai német színházban ingyen előadást volt.”

36

Teréz a pesti Feldunasoron állt a néppel a Tánczer-palota előtt. A közös reménykedésnek ekkora hullámhegyét még nem tapasztalta. Hátha István főherceg, kinek nádorsága a magyar országgyűlés által szentesítettetni fog, kegyelmet gyakorol. Mindenki azt mondja, hogy néhány hét, néhány hónap múlva joga lesz hozzá.

Másnap reggel hétkor, mesélték is, a lapok is jelentették, István főherceg avatta fel a szolnoki vasútvonalat. Nemzeti zászlók, diadalív, virágkoszorús gúlák, feliratok. Vahot Sándor disztichonja: „Nyílik a tér, meddő síkján a lomha homoknak / István főherceg nyit diadalmi utat. / A bátor gőzmű mint szárnyas lény tova robban, / Honfi, e látványon győzni, haladni tanulj!” Az „István” nevű mozdonyhoz 16 koci volt csatolva, pamlagait 600 meghívott foglalta el, valamennyien díszmagyarban, többségük karddal oldalán. Zene-szó és harsány éljenzés közepette magyar tábornoki díszruhában érkezett a főherceg, s a gőzös kilenckor útnak indult. A „Haza” nevű mozdony ment elől egymagában, s utána a másik mozdony, melynek neve „István”. Tudnivaló volt, hogy harmadfél óra az út. Sokan várták meg a pályaudvar közelében eszegetve-iszogatva a több mint 12 mérföld távolságból még aznap este hatkor visszatérő vonatot; az érkezés az induláshoz hasonlóan nagyszabású. Napok múltán értesültek a pestiek a hírlapi tudósításokból, miféle csodálatos élményektől fosztattak meg azáltal, hogy a Szolnokon ünneplő tömegbe nem jutottak le.

Kállayné kávézni hívta Terézt, elbeszélgettek. Teréz óvatosan, ám férje radikális nézeteinek megfelelően nyilatkozgatott, ahogy feleséghez illik. Igen, a jövődő nádorban bízni kell, amíg a ténykedésével erre alapot ad.

Kállayné cigárral kínálta, Teréz nem kérte, erősebbet kedvel, pipázni szokott. Kállayné elhűlt, majd a legnagyobb témára tért, Batthyány Kázmér gróf és Guszti grófnő házasságának nehézségeire. Keglevich Augusztina grófnő, aki egyelőre még Szapáry Antal felesége, már korábban a barátságába fogadta, ezért személyesen drukkol a boldogságáért. Hosszan ismertette a helyzetet, majd rátért a politikára.

Kázmér gróf hallatlan lépést tervez: felsőházi barátait arra beszéli rá, hogy induljanak a választásokon! Ilyen még sehol a világon nem volt, ahol kétkamarás parlament működik, hiszen a születésük révén eleve főrendi tagok! Csakhogy a felsőházi többség reakciós, őket meggyőzni nem lehet, a nekik nem tetsző alsóházi javaslatokat leszavazzák. Ám ha Kázmér felsőházi barátait, az ellenzéket az alsóházba beválasztják, és ők a felsőházi tagságról lemondanak, a korteskedés során és az alsóházban, melynek üléseit hat éve gyorsírók jegyzik, radikális nézeteiket nagyobb visszhang reményében hangoztathatják! Páratlanul merész idea Kázmér grófé! A felsőházból visszalépve, ahol soha nem történik semmi, jelöltekként a vidéket fogják járni, és a hangjuk eljut a nemzetig!

A nyughatatlan szellemű Kázmér gróf azt is kitalálta, hogy Kossuth Lajost pesti követnek kell megválasztatni. Az ellenzőknek Kázmér gróf odavágta: „Márpedig Kossuth akkor is követ lesz, ha rámegy az egész vagyonom!” Az pedig nem kevés, az évi jövedelme 600 ezer forint!

Ilka ki tudná számolni, hány száz évig tudnának ennyiből megélni.

– Számítunk rád, Teréz! – mondta Kállayné elérzékenyülve.

1847. október 17-én délután a fél város kivonult a Széna-térre. Ágoston nem tartott velük, a professzorok az óráikról nem engedték el az orvostanhallgatókat.

– Maguk nélkül is meg fogják választani – mondta előző esti előadásán kedvenc tanáruk, Sauer Ignác, a tapasztalati orvoslás híve, a magnetizmus és a homeopátia esküdt ellensége.

A szavazásra jogosultak csoportozatait az ellenzéki nagyurak lóháton vezették, a cigánybandák oldalról nyírettyűztek és verték a mellükre akasztott cimbalmot. Néha mintha a Rákóczi-indulót intonálták volna. Nagy volt a hangzavar, jelszavak és éljenezés. A tömeg útjából a piaci bódékat jó előre eltakarították. A Széna-téren valakik beszédet mondtak, nem lehetett látni, kicsodák.

Nem látni tőletek Kossuthot!

Nincs is itt, a megyeházán vár!

Elterjedt, hogy a konzervatívok által állított ellenjelölt Balla Endre főjegyző a jelölést Kossuth ellenében nem vállalja.

– De hiszen Patay József táblabíró a jelölt!

– Patay már korábban nem vállalta! Kijelentette, hogy Kossuth ellenében ő soha nem indulna! Csak ezután nem vállalta Balla Endre!

– De ha nincsen ellenjelölt, nincsen választás sem!

– Balla Endre a visszalépésével akarja a választást lehetetlenné tenni! Ezt a furmányt javasolta neki a kalocsai papság!

– Nem szabad engedni, hogy ne vállalja!

– A nép hangja dönt! Vox populi, vox Dei!
 – Ezen eszme tömeges vallása az örülettel volna határos!
 – Uraságod része e tömegnek!
 – Én csak azért vagyok itt, hogy a választókat jó irányba serkentsem, de ha nincsen két választandó fő, akkor választók sem lehetségesek! A választást le kell fűjni, és majd akkor megtartani, amint lesz két jelölt! Egy jelöltből választani nem lehet!

– Vállalja el Balla Endre, vállalja el Balla Endre! – követelte a tömeg.

A Két pisztoly előtt a Beniczky-házból feltűnt Perényi báró a második feleségével és a hároméves kisfiával. Tóth Lőrinc, Kázmér gróf titkára a jogász kinézetű szakállas ifjakkal társalgott. Vidékiek csatlakoztak a menethez az Üllő út felől. A Nagyhíd és az Úri utcán át a megyeháza felé tartott a menet, élén csodás paripáján, süvegén gyémántbogláros sastollal, bársonydolmányban, jobbjaiban vörös és zöld háromszögek szegélyezte fehér selyemlobogóval délcegen léptetett Batthyány Kázmér.

Jóképű férfi. Minek vesz el egy élemedett elvált asszonyt, akit nem a vagyonáért kell szeretnie? Találhatna fiatalabbat.

A megyeháza előtt a tömeg összetorlódott. Dobogóra kapaszkodtak fel az urak, és integettek a népnek, amely visszaintegetett.

A házak között hamarabb sötétedett. Százával osztogatták a fáklyákat. Drága jószág, vajon ki fizeti?

A Szervita téren a morajtól nem lehetett hallani, mit mond a szónok.

– „Egy halálom, egy életem, Kossuth Lajos a követem!” – zúgták a tüntetők.
 – Az író Eötvös báró! – kiáltotta Teréz fülébe Ágoston. Ő sem hallott semmit.

Eötvös után egy alacsony, szakállas férfi mászott fel az asztalra.

– Ő az, ő az!

– Kossuth Lajos, Kossuth Lajos!

Teréz hunyorgott. Nem lehet Kossuth sokkal magasabb, mint a férje.

Őt sem lehetett hallani. A tömeg zúgott, kiabáltak, éltették. Kossuth már rég eltűnt, de a fáklyák és a zászlók lobogtak.

– Most mi fog történni?

– Semmi – mondta Ágoston. – Holnap lesz a szavazás.

– Hát nem ma van?

– Nem. Ez csak a hacacaré.

A tömeg oszolni kezdett, a közeli kocsmák előtt sorok álltak.

Másnap is majdnem akkora volt a tömeg. Kihirdették az eredményt, de a kiosztott rölapok révén addigra már tudták: 2948 golyó Kossuth Lajosra, 1414 golyó Balla Endrére. Égzengés, földindulás.

– Hát Balla Endre mégis indult?!

– Nem indult, így kapott feleannyit, mint Kossuth.

– Mi lett volna, ha mégis indul?!

– Muszáj volt Balla mellé voksolniuk valakiknek, különben érvénytelen! Balla visszalépett, ezzel akarta megakadályozni az eljárást, de hiába! Gyorsan kiosztották, kik szavazzanak Ballára, úgyhogy Balla szavazói még inkább Kossuthra szavaztak, mint a Kossuthra szavazók!

- És mi történt volna, ha többen szavaznak Ballára, mint Kossuthra?!
- Akkor előveszik Ballát, aki kijelenti, hogy nem is indult, és érvénytelen az egész!
- Most nem jelentheti ki, hogy miután visszalépett, érvénytelen a választás?
- Nem mer az már kiállni, annyit zargatták innét-onnét!
- Hát nincsenek a tanácsban becsületes emberek, akik elmondják, hogy ami történt, törvénytelen?!
- Nem az a lényeg, hogy törvényes vagy törvénytelen, hanem az, hogy győztünk!
- Úgyse sokat számít, hogy Kossuth követ lett, mert Szentkirályi Mórícot is megválasztották. Majd Szentkirályi ellensúlyozza, ha Kossuth túl messzire menne!

Vígan voltak a nemesifjak, a jogászok, a vidékről jött atyafiak, kik az éjszakát átdorbézolták, ebéd előtt ébredtek, aztán megint szunyókáltak egyet, hogy este folytassák. A kéjleányok éltették az új követeket, és a népet győzködték arról, hogy a madamjaik a bevételük jelentős részét az ellenzéki lapok előfizetőiként a honnak áldozzák.

A tótok és a rácok egymás közt a maguk nyelvein povedáltak. Amikor éljenezni kellett, azt kiáltották, hogy aty zsiye, illetve zsiveli, ami ugyanaz, mint az es lebe, amit a zsidók a jelen lévő pesti és budai németekkel együtt kiabáltak.

Elterjedt, hogy Körmöczy Imre kanonok ablakait előző este bezúzták, miközben alant zúgott a macskazene. Az egyháztörténet tanárát a saját diákjai utálták ennyire, pedig Körmöczy a liberális katolikusok közé tartozik, a mérsékelt reformok híve, és a főpapok álláspontjának hajlékonnyá tételén dolgozik.

Annál rosszabb, annál kártékonyabb! Volna inkább megrögzötten merev!

Kossuth az ünnepélyes eskütételekor a díszteremben nem azt mondta, ami elő van írva, hogy ezentúl hat évig kormányhivatalt nem vállal, hanem hogy soha életében nem vállal! Ezért az utca külön éljenzésben részesítette; kár, hogy a címzett nem hallhatta.

Hírlett, hogy magyaros pruszlikba öltözött nemes hölgyek tokajival és pogácsával kínálják a megyeháza folyosóján a híveket, a választásra jogosultakat és a megválasztottakat. Második éjjel arattak a kocsmárosok. A Fillinger éjjel-nappal dugig volt a politizálókkal. Még harmadik nap is találtattak korteszelszavakat ordibáló csoportok, akik a belvárosban vonulgattak rendezetlenül. A rendőrségnek ki volt adva, hogy senkit sem szabad vegzálni.

Az utca népe az utcán ünnepelt. Országra szóló diadal, az egység győzedelme! Kisvárosban, amilyen Pest és Buda, a korzózás ezen alkalmakkor kiváltképpen népes. Akik megengedhették maguknak, két napja a fogadóban vitatták a terméskilátásokat, és még mindig az egy évvel korábbi galíciai mészárlásról adomáztak, midőn a jobbágyok a zsidók helyett a lengyel slachtát mészárolták le tévedésből.

Rengeteg időt, erőt és pénzt költöttek a Batthyány grófok, a Telekiek, Ráday Gedeon, Bezerédy és a többi haladárok a vidékiek szállítására és elszállásolására, vélekedett Ágoston, de megérte. Felemelte fejét a magyarság!

Kázmér gróf a követválasztáson vereséget szenvedett; vissza fog térni a felsőházba, a balszállón tevékenykedik tovább. Széchenyit megválasztották, ő tehát az alsóházban fog szerepelni, ahol Kossuth ellensúlya leendő. Eme fejlemények nem egyértelműen kedvezőek, mérlegelték Ágoston és diáktársai a Fillingerben, ahová Teréz is elhívták; ezért is jó, hogy a népben terjed az eszme! Teréz a rabságban senyvedő radikális eszmehirdető népfellegeként volt prezentálva és megbámulva.

Ősz végén beidéztek a rendőrségre.

– Mikor beszélt utoljára Jordan úrral?

– Jordan nevű urat nem ismerem.

– De bizony ismeri, Johann Peter Jordan, Lipcsében cenzor.

– Nem jártam Lipcsében.

– De az ura járt!

– Nem mondta.

– Nem létezik, hogy ne mondta volna. Hát nem ő írta a Népkönyvet?

– Nem ismerem semmilyen Népkönyvet.

– Hát az Antiúrbérváltságot?

– Nem tudom, hogy miről tetszenek beszélni.

– Emich Gusztávtól több példányt is lefoglaltunk! Őt sem ismeri?

– Róla tudom, hogy könyvkereskedő.

– Na ugye. Fog maga beszélni. Ki írta az Antiúrbérváltságot?! A maga férje írta! Hol a kézirat? Hova rejtette a példányokat? Wigand adta ki Lipcsében, Wigandot sem ismeri a férje? Itt volt neki nyomdája Pesten, csak el kellett menekülnie, mert gonosztevő! A sógorát sem ismeri?

– Kinek a kicsodáját?

– A Wigand ifjabbik sógorát, Heckenastot, őneki adta át a boltot! Nem ismeri?

– Nem ismerem.

– Már hogyan ismerné? Szemben laktak a nyomdájával a Hatvani utcában! Ländler és Heckenast! Kendék azért költöztek oda, hogy közel legyenek a nyomdához, a férje az összes nyomdászt ismeri! Így se tudja? Abban a lakásban sorvadtak el a csemetéik, hát már rájuk sem emlékszik? Hát mire emlékszik? Kegyetlen asszony, nem szégyelli magát?!

Megint Jordannal próbálkoztak, biztosan találkozott vele Lipcsében a férje, a drezdai tartózkodása után érkezett oda. Jordan úr a szászoknál a magyar művek cenzora, és bizonyítva van, hogy Teréz férjének a német–magyar nyelvkönyvből tanult meg magyarul, mert az egyik bécsi ügynök ezt a könyvet látta a lakásán. Félig vend ez a Jordan, és a szláv nyelvek tudora; felnőtt korában tanult meg magyarul. Nem mesélte a férje, hogy Lipcsében él egy vend, aki szláv létére mégsem utálja a magyarokat!? Az egyetlen ilyen szláv a világon! Hogyan mondta volna! Nem könnyű elcsípni ezt a Jordant, mert a szászok védik a beste liberálisát, de nem védik sokáig, Bécs keze oda is elér. Hát Koehlerről mit hallott? Ő az a nyomdász, aki a sajtószabadságról szóló könyvet kiadta. Fölkereste most ezt a Koehlert?

– Mikor most? A férjem ül!

– Örökké fog ülni, teszünk róla! Nincs kihirdetve az ítélet, mert egyedül magától függ, hogy mennyit fog kapni a férje! Ha kegyed makacskodik, tíz évvel kap többet! Amilyen satnya ember, hamar el fog fogyni. Hát mit mesélt magának Johann Peter Jordanról, hadd halljuk! Kivel áll még összekötetésben?

– Nem annyira buta a férjem, hogy rám bízsa a titkait. Félt ő engem.

– Félti?! Nem magára hagyta a gyerekekkel? Bele is pusztultak! Milyen ember az ilyen?!

– Derék.

– El is fogják ítélni érte!

Fenyegették, de a látogatási kérelmét minden héten újra jóvá hagyták. Talán másik ügyosztály hagyja jóvá, mint amelyik kutakodik. A férje vidoran ismételtette, hogy nagy becsben tartják, ő az egyetlen politikai fogoly az országban, meg egy román, akivel nem találkozott. Lezárták az ügyét, és tovább faggatják. Tízévi sáncmunkával kecsegtetik, nem olyan sok, ki lehet bírni.

Teréz nem számolt be a porkolábok előtt, hogy keresett honleány lett.

A Wodianer-házban is járt.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Sorosozás, antiszemita toposzok és az „ötödik hadoszlop”

Avagy a CEU különös esete

42

A kelet-közép-európai rendszerváltások főszereplői a piacgazdaság és a liberális demokrácia ideológiai alapjait fektették le 1989-ben és az utána következő évtizedben. A Claus Offe által „hármás átmenetnek”¹ nevezett átalakulás idején – amikor Közép-Európában számos országban egyszerre változott meg a politikai és a gazdasági rendszer, valamint a politikai közösség –, Magyarországon szinte a teljes politikai spektrum tárt karokkal fogadta a demokratikus politikai változás iránt érdeklődő nyugati szervezeteket, kormányokat és szakértőket. A hazai demokrata politikai szereplők Kádár János összeomló rendszerét egy nyugatias – a NATO és az Európai Unió felé tájékozódó – liberális rendszerre kívánták átalakítani. Munkánk empirikus része esettanulmány, amely a Soros György által alapított és 1991 óta Budapesten legálisan működő magyar–amerikai magánegyetem, a Közép-európai Egyetem (CEU) politikai kirekesztését és az országból való eltávolítását követi nyomon. Mindezt tágabb fogalmi és történeti keretben dolgozzuk fel.

A demokratikus fordulat és a civil aktivizmus virágzása idején Soros György amerikai magyar milliárdos befektető és filantróp visszatért

szülőhazájába – ahol az 1944-es budapesti holokauszt során majdnem életét veszítette –, hogy Budapesten létrehozza és finanszírozza a Nyílt Társadalom Intézetet (OSI) és a Közép-európai Egyetemet (CEU).² Az egyetem 1991-es megalapításával a célja az volt, hogy a demokrácia, a piacgazdaság és a nyílt társadalom elméleteire tanítsák a volt kommunista országokból érkező diákokat. Abban a reményben tervezték ezt, hogy tanulmányaik végén a hallgatók országukba visszatérve jogászok, egyetemi tanárok, közgazdászok, politikusok és civil aktivisták új generációját fogják alkotni, hozzásegítve a hajdani kommunista blokk zárt társadalmait a nyugati nyitáshoz.

Ám már az 1990-es években is akadtak olyanok, akik elutasították Magyarország nyugati orientációját. A legismertebb közülük a drámaíró és populista politikus Csurka István volt. Az 1990-ben hatalomra jutott legnagyobb kormánypárt, a Magyar Demokrata Fórum (MDF) alelnökeként Csurka kezdetben rendkívül nagy befolyással bírt. Miután azonban Antall József miniszterelnök mérsékeltebb irányvonalát is támadó radikális nézetei miatt³ 1993 elején

¹ Claus Offe. 1991. „Capitalism by democratic design? Democratic theory facing the triple transition in East Central Europe.” *Social Research*, 58 (4), 865–92.

² A Soros Alapítvány már 1985-től jelen volt Magyarországon, pénztámogatásokat biztosított iskoláknak, kórházaknak, könyvtáraknak, civil kezdeményezéseknek, fiataloknak, művészeknek és disszidens értelmiségieknek.

³ Lásd Csurka István: „Néhány gondolat...”,

eltávolították a pártból, megalapította a szélsőjobboldali Magyar Igazság és Élet Pártját (MIÉP). Politikai írásaiban és nyilatkozataiban Csurka gyakran támadta Soros Györgyöt, akinek gondolatait nemzetellenes, globalista fenyegetésként mutatta be, őt magát pedig olyan zsidó fináncióként ábrázolta, aki egész kormányok manipulációjára képes.⁴ A későbbi miniszterelnök, Orbán Viktor ekkoriban fiatal liberális politikusként azok közé tartozott, akik Csurka retorikáját antiszemitanak minősítették, amely ellentétes a demokratikus civil társadalom értékeivel. Az Oxfordi Egyetemen folytatott tanulmányait finanszírozó Soros-ösztöndíj korábbi nyerteseként⁵ Orbán ekkoriban még védte a CEU-t, kiemelve annak fontosságát a magyar nép és a közép-európai régió számára. Válaszul a Sorost ért támadásokra a Fidesz 1992-ben sajtóközleményt adott ki, amely így fogalmazott: „Megdöbbenéssel figyeljük mind a Soros Alapítványt, mind pedig Soros György személyét az utóbbi időben ért nemtelen támadásokat”, mert Soros „aktívan járult hozzá egy szabad és nyitottabb szellemi légkör kialakulásához Magyarországon”.⁶

Huszonöt évvel később, 2017 tavaszán Orbán hajdani jótevője ellen

fordult. Harmadik miniszterelnöki ciklusában azzal vádolta meg Sorost, hogy egy titkos „Soros-tervvel” szíriai menekülteket kíván az országba telepíteni annak érdekében, hogy a magyar nemzetet gyökerestől kiforgassa saját kultúrájából. A kormány média éjjel-nappal ezt a propagandát szülte. Ezzel egy időben a Fidesz által irányított parlament elfogadott egy törvénymódosítást, amely tudatosan teljesíthetetlen követelményeket támasztott a CEU-val szemben, hogy az fenntarthassa az USA-ban is akkreditált képzéseit Magyarországon. Habár az egyetem nem volt nevesítve a végső törvényszövegben, nem férhetett kétség hozzá, hogy az új törvény célpontja a CEU volt – nem csoda, hogy az elemzők és a kritikusok egyaránt „lex CEU”-ként hivatkoztak rá. Magyar nyelvű interjúiban Orbán tovább erősítette ezt a képet, amikor úgy érvelt, hogy az egyetem eddig „tisztességtelen előnyöket” élvezett a többi magyar egyetemmel szemben.

Amit *sorosozásnak* nevezünk, magyar neologizmus, a 2010-es években megjelent kifejezés: annak a jelenségnek a leírására szolgál, amely reflexszerűen minden negatívan értékelhető helyi és nemzetközi fejleményt Sorossal köt össze elutasító, lenéző és nevetségessé tevő hangnemben. A fiktív Soros-ellenes történetek – amelyeket egykor marginalizálódott szélsőjobboldali politikai szereplők hangoztattak – 2017-ben korábban soha nem tapasztalt erővel jelentek meg a kormány médiában. Olyan érvek jelentek meg Orbán kampányának részeként, amelyeket eredetileg Csurka jegyzett huszonöt évvel korábban. A kormány sajtóban egy nagyobb, leleplezőnek szánt cikket is publikáltak, amelyben CEU-s oktatók egyesével,

Magyar Fórum, 2022. augusztus 20.

⁴ Lásd Csurka István. 1993. *Keserű Hátország*. Budapest: Magyar Fórum Kiadó.

⁵ Orbán 1989-ben egy kilenc hónapos ösztöndíjat nyert el a Soros Alapítványtól, hogy az 1990 nyaráig tartó akadémiai évben Oxfordban tanulhasson. Négy hónap után azonban hazatért. Vö. Paul Lendvai. 2017. Orbán: *Europe's New Strongman*. London: Hurst & Company, p. 23.

⁶ „Közleményt adott ki a Fidesz Soros György védelmében”, <https://444.hu/2016/05/26/kozlemenytadott-ki-a-fidesz-soros-gyorgy-vedelmeben>. Utóljára elérve 2021. július 4.

névvel és fényképpel szerepeltek, azt sugallva, hogy Soros „nemzetellenes”, „családellenes”, liberális „globalista” agendáját szolgálják.⁷ A 2018-as választás előtt Orbán kiterjesztette vádjait Sorossal szemben, azzal gyanúsítva, hogy egy „Soros-katonából” álló sereget állított fel a magyarok ellen.

Mi vezette Orbánt erre a fordulatra Sorossal kapcsolatban? Miért vete-medett az Orbán-kormány e politikailag megosztó és diplomáciailag káros kampányra Soros ellen, amely végül a CEU és a Nyílt Társadalom Alapítvány (OSF) magyarországi bezárásához vezetett? További feladvány a magyar politika elemzői számára, hogy vajon a Sorosra összpontosuló „ötödik hadoszlop”, globalizációellenes és antiszemita toposzok miért lehettek hatással Orbán követőire a 2010-es években, és miért nem váltottak ki nagyobb visszhangot ezek az összeesküvés-elméletek az 1990-es években, amikor először megjelentek a politika színterén.

E kérdésekre többféle válasz lehetséges. Az egyik megközelítés szerint a CEU és az OSF kiebbrudalása Orbán hosszú távú tervének része volt, amellyel közvetlen politikai hatalmát akarta megerősíteni a társadalom autonóm intézményei fölött. A magyar felsőoktatási rendszer általános újjászervezésének egyik első eleme a CEU jogállásának diszkriminatív szabályozása volt. Egy másik lehetséges magyarázat szerint Orbán csupán választási eszközként használta Soros „kísértetét”, ijesztgetéssel ösztönözve a választókat a Fidesz 2018-as támogatására. Mindezt annak tudatában tette, hogy a kampány valószínűsíthető következménye a CEU és az OSF

más országba történő távozása lesz. A kormánypárt migránsellenes „Stop Soros” kampányai révén magabiztos győzelmet aratott a 2018-as választáson. A harmadik magyarázat szerint a CEU és az OSF kiszorításával Orbán valójában Putyin orosz elnök kegyei-be szeretett volna férkőzni, aki régóta ellenségének tartotta Sorost, és maga is felfüggesztette a szentpétervári Európai Egyetem működését. Végül, a negyedik feltevés szerint Orbán élt azzal a Donald Trump amerikai elnökké választásával előállt lehetőséggel, hogy revansot vegyen egykori hazai liberális szövetségesein. A „lex CEU-t” mindössze két hónappal azután fogadták el, hogy Trumpot beiktatták hivatalába.⁸

Van igazság e megközelítésekben, de az elitcsoportokra összpontosító értelmezések nem adnak magyarázatot arra, hogy miért tudott a sorosozás olyan hatásos lenni a rendszer támogatóinak mozgósításában. A sorosozás ugyanis kétségkívül hozzájárult a Fidesz 2018-as választási győzelméhez. E bűnbak-képző gyakorlat vonzerejének megértéséhez érdemes megvizsgálnunk az azt alátámasztó antiszemita és globalizációellenes kulturális kódokat. A bűnbak-képzés hatékonysága e látens kód ismételt, tudatalatti aktiválásában rejlik, a kormány által is támogatott, fokozódó szélsőjobboldali diskurzus kontextusában. Amikor az Orbán-kormány Sorost és „hálózatait” a magyar szuverenitásra leselkedő ontológiai fenyegetésként állította be – amely ellen kemény védelmi lépé-

⁷ „A spekuláns emberei”, *Figyelő*, 2018. április 11.

⁸ Az eset tágabb kontextusát és a belülről megélt tapasztalatokat lásd Zsolt Enyedi. 2018. „Democratic Backsliding and Academic Freedom in Hungary”, *Perspectives on Politics*, 16 (4): 1067–1074.

sek szükségesek – akkor a kormány látens antiszemita kódot idézett fel. A CEU különös története felfogható a Fidesz kormány diszkurzív toposzainak előadásaként, amelynek célja a politikai hatalom megtartása volt a választások előtt.

A következőkben először az „ötödik hadoszlop” fogalmát elemezzük, amelyet az Orbán-rezsim saját hatalmának megerősítésére használt. Úgy érvelünk, hogy a kormány „ötödik hadoszlopos” vádjai a CEU ellen antiszemita toposzokkal voltak megerősítve, amelyek jelentésükben maguk is mélyebb kulturális kódra támaszkodtak. Érveink alátámasztására antiszemita toposzokat dekódolunk a korábbi magyar szélsőjobboldali szereplők írásaiban és nyilatkozataiban, valamint elemezzük a kormány által támogatott online hírportálokat a 2015 és 2020 közötti időszakra vonatkozóan. Megmutatjuk, hogy e toposzok rendszeres használata összefügg Soros sajtóbeli említésével. Álláspontunk szerint a *sorosozás*nak meghatározó szerepe volt abban, hogy előkészítse és propagandisztikusan megindokolja az egyetem kizorítását az országból. Mindez több lépésben történt. Orbán kampányának hatékonysága egyaránt függött a kulturális beidegződésektől és a kormány által válsághelyzetnek minősített folyamatok – elsősorban a migráció – politikai környezetétől.

Az „ötödik hadoszlop” és az antiszemitizmus

Mylonas és Radnitz az „ötödik hadoszlop” fogalmát úgy határozzák meg, amely szerint az ide tartozó aktorok olyan „belföldi szereplők, akik az állam külső ellenségeivel együttműködve a nemzeti érdek aláásásán

munkálkodnak”.⁹ Ma már az ötödik hadoszloposság fogalma messze túlterjed a katonai fenyegetéseken, magában foglalja a belső kulturális és gazdasági fenyegetéseket is. A politikai vezetők régóta használják ezt a háborús metaforát, hogy saját bázisukat mozgósítsák az általuk irányított rendszer védelmére. Mivel ez az értelmezés a szuverént egyetlen homogén közösségként keretezi újra, amelyet kívülről veszedelmesen támadnak, a szuverenitást megtestesítő vezető megerősítheti követőivel való kapcsolatát a külső erőkkal szembeni harcában. E zárt szociálpszichológiai körből nehéz kilépni.

Mylonas és Radnitz úgy definiálják az ötödik hadoszlopos politikát, mint „nyilvános kijelentések, kollektív cselekvések vagy állampolitikák együttesét, amelyek a belföldi aktorokat azzal támadják meg, hogy azok rosszhiszeműen együttműködnek az állam külső vetélytársaival a nemzeti érdekekkel szemben”.¹⁰ Diszkurzív értelemben az ötödik hadoszloposság lényege személyek vagy csoportok nemzetellenes összeesküvéssel való nyilvános meggyanúsítása.

Az ötödik hadoszlopos diskurzusnak legalább négy eleme van. Az első annak feltételezése, hogy létezik egy fenyegető külföldi erő, amely (vagy aki) ellenséges szándékokkal bír a nemzettel szemben. A diskurzus má-

⁹ Harris Mylonas – Scott Radnitz eds. 2022. *Enemies Within: The Global Politics of Fifth Columns*. Oxford: Oxford University Press. Az ötödik hadoszlop katonai értelmezéséhez lásd Norman Naimark. 1999. *The Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in the Twentieth Century*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

¹⁰ Scott Radnitz – Harris Mylonas. 2022. „Introduction: Theorizing Fifth-Column Politics”, in Mylonas – Radnitz: *Enemies Within*. Oxford: Oxford University Press. p. 11.

sodik eleme szerint e külső szereplő belföldi ügynököket alkalmaz a nemzet megosztására és legyengítésére. A harmadik elem szerint a megbízó és megbízottak közötti kapcsolat természete és a közös tervük megvalósítására szolgáló agenda rejtve marad a nyilvánosság előtt. Végül a diskurzus negyedik eleme annak tudatosítása, hogy az idegen hatalom fenyegetésének felszámolásához a belföldi ügynökök leleplezésére, megszegyenyítésére és kiutasítására van szükség, ami csak határozott politikai fellépéssel érhető el.

De mi teszi ezeket az állításokat ilyen hatásossá? Általában a legtöbb esetben ezek az állítások süket fülekre találnak. De adott körülmények között egyének és szervezetek „ötödik hadoszlopként” való azonosítása a politikai polarizációt elősegítő kommunikáció révén olyan robbanékony társadalmi helyzetet idézhet elő, amelyben a hideg polgárháború légköre akár valódi erőszakos konfliktus kitöréséig is eljuthat.¹¹ Az ötödik hadoszlop vádak jellemzően olyan csoportokat támadnak, amelyekről a

lakossággal azt próbálják elhitetni, hogy tisztességtelen előnyöket élveznek a társadalomban. A keresztény és iszlám társadalmakban egyaránt előszeretettel illesztik be a zsidóságot ebbe a képbe.

Valójában számos hasonlóság mutatkozik az ötödik hadoszloposság és az antiszemitizmus között. Az utóbbi kifejezést a radikális német író és politikus, Wilhelm Marr említette először a 19. században, hogy nevet adjon az általa képviselt rasszista politikának.¹² Az antiszemitizmus azon az áltudományos elméleten alapul, hogy az emberek alapvetően elszigetelt fajokra oszlanak, és az egyén viselkedését leginkább „faji háttere” határozza meg. A „szemita fajról” úgy hitték, hogy kevésbé fejlett, mint az „árja faj”, így az előbbi csoport tagjai közelebb állnak az állatokhoz.¹³ Látszólagos tudományos megalapozottságával az antiszemitizmust sokan modernebbnek és elfogadhatóbbnak találták, mint a klasszikus antijudaizmust, amely vallási alapon általános antipátiát jelölt a „szemita” népcsoport tagjaival szemben.

A legfőbb különbség a „rég” zsidógyűlölet és az „új” antiszemitizmus között abban áll, hogy a korábbi verzióknak erősebb kapcsolata volt a keresztény dogmákkal, és a zsidók iránti antipátiának mélyebb gyökerei voltak a vallásos hitben. Ennélfogva a hagyományos katolicizmus tanításában is, amely a II. vatikáni zsinat

¹¹ Az ötödik hadoszlop központi szerepet játszik az etnopolulista állításokban, amelyek szerint az ellenséges elit összeesküszik a nemzetidegen erővel, hogy lerombolja a „nép nemzetét”. Erin K. Jenne. 2018. „Is Nationalism or Ethno-populism on the Rise Today?”, *Ethnopolitics* Vol. 5, 546–552. A populista nacionalizmusról lásd még: Bart Bonikowski et al. 2018. „Populism and Nationalism in a Comparative Perspective: A Scholarly Exchange”, *Nations and Nationalism*, 25 (1): 58–81. Benjamin De Cleen. 2017. „Populism and Nationalism”, *Handbook of Populism*, 342–362. Rogers Brubaker. 2020. „Populism and Nationalism”, *Nations and Nationalism* 26 (1): 44–66. Benjamin De Cleen – Yannis Stavrakakis. 2017. „Distinctions and Articulations: A Discourse Theoretical Framework for the Study of Populism and Nationalism”, *Javnost – The Public* 24 (4): 301–319.

¹² Gavin I. Langmuir. 1990. *Toward a Definition of Antisemitism*, Berkeley: University of California Press, 311; Yehuda Bauer. 1994. „In Search of a Definition of Antisemitism”, in Michael Brown ed. *Approaches to Antisemitism: Context and Curriculum*, New York: American Jewish Committee, p. 11.

¹³ Langmuir, op. cit.

szemléletét elvetve továbbra is azt hangsúlyozza, hogy Jézus Krisztust a zsidók ölték meg. E hagyományos antijudaizmussal köthető az az évszázadokra visszamenő vérvádak is, amelyek szerint a zsidók keresztény gyermekeket rabolnak el és áldoznak fel vallásos szertartásaik részeként. A hagyományos értelmezési keretben a zsidók ellenséges, vallásos, külső csoportként szerepelnek, ezáltal „igazolva” az időszakos etnikai tisztogatásokat a zsidó közösségekkel szemben.¹⁴ Az „új” antiszemitizmus ezzel szemben a zsidókat hatalmasnak és rejtőzködőnek ábrázolja, akik helyi bábjaikat a háttérből alattomosan mozgatják a többség ellen. E narratíva szerint a rejtőzködő zsidók arra használják fel befolyásukat, hogy a többségi társadalmat belülről elpusztítsák.¹⁵ Az új antiszemita koncepció szerint a zsidók nem azért veszélyesek a társadalomra, mert könnyen azonosítható szokásaikkal és különös öltözködésükkel csoportként elkülönülnek, hanem épp ellenkezőleg: azért, mert „beolvadnak” a többségbe, és így láthatatlanok maradnak.

Ez a megközelítés elfogadta a jól azonosítható ortodox zsidóságot, de továbbra is fenntartotta a modern társadalmakba integrálódott és ott befolyásos pozíciókat elfoglaló, „láthatatlan” zsidóság elleni averziókat. Amióta Izrael állam létrejött, a zsidókra széles körben szuverén

népként tekintenek, akik állami segítségével hozzáférnek a gazdaság, a kultúra és a politikai hatalom mozgatórugóihoz. Ez egyrészt tovább táplálta a velük szembeni előítéleteket, például az izraeli titkosszolgálatok láthatatlan, ám hatékony működésével kapcsolatban. Másfelől azonban az állam polgáraiként láthatóvá, azonosíthatóvá váltak, saját útlevelemmel, nyelvvel, szokásokkal, kibontakozó új kultúrával rendelkeznek. Többé nem „rejtőzködnek”, hanem ők maguk a többségi társadalom. Ebből a szempontból a radikális populisták számára nem ők tűnnek veszélyesnek, hanem a zsidó államon kívül, más országokban élő, különböző állampolgársággal rendelkező, „hazátlan” zsidók, akik láthatatlan „hálózatot” alkotnak. E világnézet szerint a zsidóság egyes nagy hatalmú képviselői (mint Rothschildok) „globális” vagy „idegen” veszélyforrást jelentenek. Az absztrakt fenyegetés immár nem konkrét személyekről szól, hanem – ahogy azt egy 1940-es nemzetiszocialista propaganda-film példázza – „az örök zsidót” jeleníti meg.¹⁶

Ám a gyakorlatban sokszor elhanyagolható a különbség a hagyományos zsidógyűlölet és a modern antiszemitizmus között. Gavin Langumir elemzése szerint az antiszemita támadások, pogromok és diszkriminációs politikák nagyon hasonló vonásokat mutatnak fel a középkori Európától napjainkig.¹⁷ Bauer szerint „a zsidók támadására használt antiszemita nyelvezet és képek a korai

¹⁴ A régi antijudaizmus kritikájához lásd például Szabó Dezső. 1938. *Az antijudaizmus bírálatja*. Budapest: Ludas Mátyás.

¹⁵ Armin Langer. 2022. „Dog-Whistle Politics as a Strategy of American Nationalists and Populists: George Soros, the Rothschilds, and Other Conspiracy Theories”, in Carsten Schapkow – Frank Jacob eds. *Nationalism and Populism: Expression of Fear or Political Strategies?*, Oldenbourg: De Gruyter, 157–187.

¹⁶ A Fritz Hippler által rendezett „Az örök zsidó” (*Der ewige Jude*) című antiszemita propaganda-filmet az NSDAP birodalmi propagandaigazgatósága adta ki Németországban 1940-ben. Cf. Langer. 2021. Op. cit.

¹⁷ Langumir, op. cit.

keresztény zsidógyűlölethez erednek. A különböző antiszemita megnyilvánulások csupán e nyugati kulturális kódoknak fennmaradó, egyedi manifestumai.¹⁸ Ez a kód a család és a közösségek életében a népmesék és vallási hagyományok révén generációról generációra terjedt, csakúgy, mint az állam által szponzorált nemzeti irodalomban és történetírásban. Mindez hasonlóná vált James Scott „rejtett társadalmi másolataihoz”, Anthony Smith „etno-szimbolizmusához” vagy Stuart Kaufman „mítosz-szimbólum komplexéhez.”¹⁹

Hogyan működnek a kulturális kódok a politikai beszédben? Nigel Rapport szerint a kulturális kódok olyan „eszközök, amelyekkel az egyének megpróbálják konkrétabbá, megfoghatóbbá és ezáltal feldolgozhatóvá tenni mindazt, ami másképpen szinte felfoghatatlan lenne a tapasztalásuk és a világgal való kapcsolatuk alapján.”²⁰ Egy kód aktiválásához a beszélők „metaforákhoz és más nyelvi szóképekhez (metonímia, hasonlat, szinekdoché)” nyúlnak, amelyeket narratívákba állítanak össze, ezáltal „feleleveníthetőek mások társaságában, így az ezzel kapcsolatos tapasztalatok összevethetőkké válnak.”²¹ Mivel tudatalatti, érzelmi, atavisztikus szinten működnek, ezek a toposzok olyan kódokat aktiválnak,

amelyek mélyen beágyazódtak a befogadó kultúrájába, így egy látszólag felszínes üzenetnek is mélyebb, ismerősebb jelentést kölcsönöznek. Hatalmuk abban rejlik, hogy tartalmukat a befogadó sohasem kritikusan dolgozza fel. Mindezt hasonlóan írja le Stuart Kaufman a szimbolikus politikai stratégia terén, ahol „a politikusok manipulálják a szimbólumokat annak érdekében, hogy az emberek döntéseiket az általuk népszerűsített értékrend alapján hozzák meg, vagy azokkal az értékekkel azonosítsák önmagukat.”²² Az egyes állampolgárokat a politikusok által megadott szimbólumok motiválják, cselekvésre ösztönözve őket.

Az antiszemita kódokban olyan erőteljes toposzok is vannak, amelyek tudatalatti szinten fejtik ki hatásukat, így téve hihetővé az ötödik hadoszlopos narratívát. Noha az ebben a narratívákban feltűnő szereplők csoportja társadalmakon és történelmi korokon át változik, az általuk elmondott összeesküvések meséi állandóak, így könnyen felismerhetők. E történetek az alábbi állítások egy részét vagy egészét tartalmazzák. Először is, e történet szerint, a globális hatalmi struktúrákba beágyazott, nagy hatalmú zsidó pénzembereknek titkos tervük van a nemzet „felhígítására” és megosztására, ami megkönnyíti számukra annak kirablását.²³ Másodszor, mérhetetlen kulturális és gazdasági erőforrásaikat felhasználva, e pénzemberek arra vezetik nemzeti többségi társadalmak hiszékeny vagy áruló tagjait, hogy az ő ideológiájukat

¹⁸ Bauer, op. cit. 7.

¹⁹ James C. Scott. 1990. *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven: Yale University Press; Anthony D. Smith. 2009. *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. London: Routledge; Stuart J. Kaufman. 2001. *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*. Ithaca: Cornell University Press.

²⁰ Nigel Rapport. 1996. *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*. London: Routledge, p. 67.

²¹ Nigel Rapport, op. cit.

²² Kaufman. 2001. *Modern Hatreds*, p. 29.

²³ Kevin MacDonald. 1998. *The Culture of Critique: An Evolutionary Analysis of Jewish Involvement in Twentieth-Century Intellectual and Political Movements*, New York: Praeger.

terjesszék és aszerint változtassák meg törvényeiket. Harmadszor, a zsidó hálózatok célja a nemzet demográfiai összetételének meggyengítése, s ily módon a nemzet hanyatlásának elősegítése. Végül negyedszer, az összeesküvés hatékony elrejtése megköveteli, hogy a külföldi érdekeket képviselő hazai ügynökök felkerüljenek a hazai politikai térképre, ahol pártként politikai erővel semlegesíthetik a „nemzeti erő” fenyegetését. Az elmúlt évtizedben Orbán és szövetségesei hihető ötödik hadoszlopos vádakat konstruáltak a magyar sajtóban, amelyekkel a már létező antiszemita kódhoz kapcsolódtak és megfelelő metaforák használatával az események általuk propagált értelmezését segítették elő. A CEU és az OSF sorosozó, ötödik hadoszlopos beállítása fenyegetően hatott, és a társadalmi normalitás határain túlra helyezte ezeket a szervezeteket. Mindezzel a hivatalos propaganda nem csak a velük szembeni diszkriminatív jogalkotást indokolta, de megteremtette eltávolításuk igazolásának feltételeit is. Mielőtt azonban magával a konkrét esettel foglalkoznánk, áttekintjük a magyarországi antiszemitizmus történetének főbb momentumait

A „lex CEU” kulturális előzményei

Magyarországon a vallási csoportok közötti békés együttélésnek hosszú története van, de a 19. századi oroszországi pogromok elől menekülő zsidók bevándorlása az Osztrák–Magyar Monarchiába megbontotta a korábbi vallási arányokat és hozzájárult az antiszemitizmus megerősödéséhez. Mindezzel párhuzamosan a nagyobb, polgári városokban a német, cseh és zsidó lakosság meghatározó szerepet

játszott a kapitalizmus, iparosodás és modernitás kialakulásában.

Az első világháború befejeződése annyiban mindenképp új kor kezdetét jelentette, hogy az asszimilációs nacionalizmust felváltotta a kirekesztő etnicizmus és – ennek részeként – az etnikai alapú antiszemitizmus.²⁴ Az 1920-as trianoni békeszerződés – számos polgári város (Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Szabadka) elcsatolásával – Magyarország városi lakosságát nagyrészt Budapestre redukálta, ami oda vezetett, hogy csakhamar erős társadalmi-politikai törésvonal jött létre a kozmopolita Budapest és a hagyományos vidéki települések lakossága között. A jobboldali, revansista Horthy-rendszer a liberálisokat és a kommunistákat rendszeresen „a nép ellenségeiként”²⁵ támadta. A rendszerhű sajtó hasábjain Budapest „bűnös városként” jelent meg, a fővárost okolták a túlzott szabadosságért, a háborús vereségért, a kommunista kísérletért és a háború előtti Magyarország területe kétharmadának elvesztéséért. Az elkövetkezendő években a vidék félféudális társadalmi struktúrája hatékonyan lassította és részben meg is akadályozta a kapitalizmus további térnyerését, míg a városokban virágzott a piacgazdaság. Erdei Ferenc egy tanulmányában ket-tős struktúrájú – egy „nemzeti-történeti társadalommal” és egy „modern-

²⁴ Ungváry Krisztián. 2012. *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon*. Pécs–Budapest: Jelenkor.

²⁵ Vö. Csunderlik Péter. 2019. *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában*. Budapest: Napvilág; Csunderlik Péter. 2020. „A judeobolsevizmus vörös tengeré”, *Mozgó Világ*, 6. 96–104.

polgári társadalommal”²⁶ rendelkező – országgént írta le az országot, hozzátéve, hogy a magyar társadalom csupán 10 százaléka lehetett a kettős struktúra része, 90 százalékuk szegény vagy nincstelen paraszt és vidéki munkás volt. Számukra a feudalizmus, az egyenlőtlenség, a hierarchia és az urambátyámvilág kategóriái nem elvont fogalmak voltak, hanem mindennapi életük meghatározó jellemzői.

A trianoni szerződést negyedszazzaddal követő holokauszt drámai mértékben élezte tovább a Budapest-vidék megosztottságot, azok után, hogy az állami szervek aktív közreműködésével félmillió vidéki magyar zsidót deportáltak náci koncentrációs táborokba.²⁷ A falvakban és kisvárosokban a korábbi szomszédok gyorsan elfoglalták az üresen álló zsidó otthonokat, lehetetlenné téve a visszatérést a holokauszt túlélői számára, ezzel gyakorlatilag homogenizálva a vidék társadalmát.²⁸ Budapest lakóit gyakran ábrázolták kozmopolitáként, liberálisokként vagy „zsidóként”, akik szemben álltak a vidéken élő „igazi”, tősgyökeres magyarokkal. A háború utáni kommunista vezetés, úgy tűnt, szakítani akart a két háború közötti Horthy-kor, majd a rövid életű Szálasi-korszak virulens antiszemitizmusával. Az új rezsim az alsóbb osztályokból toborzott káde-

reket, így több munkásfiatalt magas politikai és gazdasági pozíciókba röpített. Egyúttal a holokauszt túlélő zsidóság számos tagja a kommunista rendszer támogatásában vélte megtalálni a garanciát a náci eszmék és rémtettek visszatérésével szemben. Mindazonáltal a város-vidék törésvonal elmélyülése – amely nemcsak Trianonnal, hanem a vidéki zsidó származású lakosság tömeges elhurcolásával, majd megsemmisítésével állt elő – hozzájárult a látens antiszemitizmus fennmaradásához.

A Rákosi-rendszer három fő vezetőjét széles körben zsidó származásúnak tekintették, amely megerősítette azt a népi vélekedést, hogy a kommunista rendszer, úgy, ahogy van, „zsidó találmány”. Az 1956-os forradalom utáni megtorlást követően az elnyomó rendszerrel szembeni társadalmi ellenállás megszűnt. Az emberek megtanulták értékelni a rendszer puhább, élhetőbb magyar változatát, amit a forradalom emlékeitől megrettent Kádár János biztosított számukra. Habár a Kádár-rendszer a munkásságot sikerrel pacifikálta, a forradalom után mégis létrejött két marginális helyzetű, rendszerkritikus értelmiségi csoport. Az egyik egy jórészt budapesti társadalomkutatókból és filozófusokból álló csoport volt, néhány tagjuk a kései Lukács György „budapesti iskolájából” érkezett, amely az értelmiségi disszidensek magját formálta. Közülük többen a „marxizmus reneszánszát” hirdették, vagy pályájukat empirikus szociológusként kezdték, de különbségeik ellenére szellemileg valamennyien az 1968-hoz köthető, nyugati kulturális felszabadulás gyermekei voltak. Később összefogtak cseh és lengyel disszidensekkel, a disszidens nyilv-

²⁶ Erdei Ferenc. 1944. *A magyar társadalom*. Budapest: n. a.

²⁷ Molnár Judit. 2005. *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Budapest: Balassi.

²⁸ A lengyelországi, litvániai, romániai és ukrán zsidók ellen elkövetett hasonló pusztítások történetéhez lásd Jeffrey S. Kopstein – Jason Wittenberg. 2018. *Intimate Violence: Anti-Jewish Pogroms on the Eve of the Holocaust*. Ithaca: Cornell University Press.

nosság új tereit hozták létre, majd eltanulták a radikális reform stratégiáit a lengyel Szolidaritás mozgalomtól.²⁹ A nyolcvanas évekre e csoport egyre nyitottabbá vált a piacpárti reformokra és a nyugati liberális demokráciára – pozíciójuk a baloldali radikalizmustól a liberalizmus felé tolódott,³⁰ és 1988 végén megalapították a liberális Szabad Demokraták Szövetségét.

A második disszidens csoport a budapesti irodalmi körökből és a kisebb városok oktatási intézményeiből, könyvtáraiból kikerülő írókból, irodalmárokból állt. Ők a „népi írók” hagyományával azonosították magukat, akiket a nemzet túlélése és a határon túli magyarság sorsa foglalkoztatott.³¹ Noha elvi antikommunisták voltak, kompromisszumra hajlottak a fennálló hatalommal. Ez a csoport ellenezte a szovjet típusú kommunizmust és erős fenntartásokkal kezelte a nyugati kapitalista demokráciát. Véleményük szerint ezek külső hatalmak által a magyarságra kényszerített idegen struktúrák, amelyekkel szemben „harmadik utat”, a „Kert-Magyarország” víziója felé való fejlődést javasoltak.³² Legaktívabb képviselőik 1987-ben megalakították Magyar Demokrata Fórumot, amely először harmadikutas értelmiségi mozgalom volt, később azonban nagy támogatottsággal bíró, jobboldali-konzervatív irányultságú néppárttá vált.

Az 1990-es választás után az MDF kormányra került. A párt három különböző hangot és politikai irányt képviselt, a nyugatos konzervativizmust, a Horthy-korszakra hajazó társadalomszervezési elveket és a radikális jobboldaliságot. Az első Antall József, a másodikat Boross Péter, a harmadikat Csurka István testesítette meg. Antall József, aki 1990 és 1993 között a Magyar Köztársaság miniszterelnöke volt, budapesti középosztálybeli családból származott, 1956 után rendőri megfigyelés alatt állt. Az ő liberális konzervativizmusa meglehetősen szokatlan volt a magyar jobboldalon: nagyra értékelte az alkotmányos demokráciát, a pártversenyt és a jogállamiságot.³³ Boross Péter viszont, aki Antall utódjaként 1993 decembere és 1994 júliusa között irányította a jobbközép koalíciós kormányt – a Horthy-korszak antikommunista katonai vezetőit magasztalta és erős, fegyelmezett, hierarchikus társadalmat vizionált.

Témánk szempontjából Csurka István a legfontosabb, aki az MDF populista radikális szárnyát képviselte. Ő már az 1970-es évektől ismert drámaíró volt, budapesti kulturális körökben mozgott, íróbarátaival kávézóknál töltötte napjait, ahol gyakran politizált, és olykor antiszemita vicceket, történeteket mondott. Őt azonban afféle bohém íróként ismerték a Kádár-rendszer idején, s nézeteit nem vették komolyan. A helyzet 1988-ban megváltozott, amikor Csurka, a *Magyar Fórum* című, az MDF-hez kötődő újság főszerkesztője lett, majd ezt követően a párt egyik alelnökeként a liberálisok fáradhatatlan

²⁹ Vö. Mitrovits Miklós. 2020. *Tiltott kapcsolat. A magyar-lengyel ellenzéki együttműködés, 1976–1989*. Budapest: Jaffa.

³⁰ Kis János. 2014. „Hogyan lettünk liberálisok?”, in J. Kis: *Mi a liberalizmus?* Pozsony: Kalligram, 337–341.

³¹ Vö. Csurka István. 1988. *Közép-Európa hó alatt*. New York: Püski–Smikk.

³² Csurka István. 1991. *Új magyar önépítés*. Budapest: Püski – Magyar Fórum, 159–67.

³³ Osskó Judit. 2013. *Antall József – kései memoár*. Budapest: Corvina.

bírálója, sőt az általa liberálisnak tartott Antall egyik kritikusa lett. 1990 elején Csurka egy rövid esszét publikált, amelyben úgy vélte, hogy egy marxista, lukácsista eszmeiségű, zsidó gyökerű kisebbség erőlteti rá akarátát a többségre, s így a magyarság már nem érezheti otthon magát a szülőföldjén. E szövegben Csurka így fogalmazott néhány héttel az 1990-es, első szabad választás előtt: „Ébredjete magyarok! Megint megvezetnek titeket! [...] már érkezett Kun Béla kora, még ha az új Lenin-fiúk elvetik magát Lenint is. Mi jön most? Terror. Katonák. Vér, végső összeesés.”³⁴ Csurka esszéje élénk tiltakozást váltott ki a demokratikus közvéleményből.

Csurka világnézete szerint a kommunizmus, a kapitalizmus és a liberalizmus mind ugyanannak a globalista, zsidó összeesküvés részének tekintendő, amely a magyarok idegen érdekek alá vetését és megsemmisítését szolgálja. Rasszizmusával odáig jutott, hogy a választáson második helyen végzett nagy liberális pártot, az SZDSZ-t „zsidó pártnak” tekintette, amely nem a magyarság érdekeit képviseli. A választást követően Antall megállapodást kötött az SZDSZ-szel a kétharmados törvények számának csökkentésében az ország kormányozhatósága érdekében. Noha ebben szó sem volt az SZDSZ-szel közös kormányzásról – hiszen az MDF a Független Kisgazdapárttal és a Kereszténydemokrata Néppárttal alkotott koalíciós kormányt –, Csurka élesen bírálta a megállapodást, az állítva, hogy a titkos paktum aláássa a

magyarok bizalmát a kormány iránt.³⁵ Egyik íróbarátja, Csoóri Sándor néhány hónapra rá azt hirdette, hogy a zsidók arra használták fel a demokratikus választást, hogy „politikai dobantót ácsoljanak maguknak”, vagyis az erős liberális párt létrehozásával bebiztosítsák számarányukon túlmutató hatalmukat az új rendszerben.³⁶

Soros Györgyre az MDF radikális jobboldali szárnya már az 1990-es évek elején felfigyelt. Zacsek Gyula, a párt országgyűlési képviselője egy 1992-es cikkében a „Soros-birodalmat” olyan „termeszekhez” hasonlította, amelyek „nemzetünket rágiák”.³⁷ Csurka is ellenszenvvel figyelte Sorost, akit egyszerre tartott szabadkőművesnek, provokátornak, tőzsdei brókernek, kozmopolitának és bróker-filozófusnak. Csurka világnézetében, a „Soros-ügynökök” csupán liberálisra cserélték a kommunista nómenklatúrát, de valójában semmi sem változott, mert mindegyikük a „Soros-galaxis” hálózataiban belül működik tovább. Csurka szemében Soros a titkos egyezkedések embere volt – olyan idegen, aki a médiában elért hatalmát a nép gondolkodásának átformálására és a régi kommunista vezetők politikai életben tartására használja föl. Csurka szerint a demokratikus átmenet során Soros megvezette a magyarokat, miközben valójában nem őket segítette, hanem a globális, liberális háterszág és a láthatatlan idegen hatalmak érdekeit szolgálta.³⁸

³⁵ Csurka István. 1992. „Néhány gondolat...”, *Magyar Fórum*, augusztus 20.

³⁶ Csoóri Sándor. 1990. *Nappali hold*. Budapest: Püski.

³⁷ Zacsek Gyula. 1992. „Termeszek rágiák a nemzetet, avagy gondolatok a Soros-kurzusról és a Soros birodalomról”, *Magyar Fórum*, 4 (36): 9–16.

³⁸ Csurka. 1992. Op. cit.

³⁴ Csurka István. 1991. *Vasárnapi jegyzetek*. Budapest: Püski – Magyar Fórum, p. 37.

Ez volt az egyetlen alkalom, amikor Soros György közvetlenül reagált az őt ért személyes támadásokra, melyek a magyarországi szélsőjobbtól érkeztek. 1992 őszén nyílt levelet írt Antall József miniszterelnöknek, amelyben négy kérdést tett föl. 1. Egyetért-e azzal, hogy a zsidók idegenek Magyarországon? 2. Elfogadja-e Csurka kijelentését, miszerint a világ és Magyarország zsidósága magyarellenességre ösztönöz és veszélyes összeesküvésben vesz részt? 3. Elhiszi-e, hogy a Soros Alapítvány a kommunisták és a zsidók hatalmának növeléséért dolgozik? – és végül 4. Elfogadhatónak tartja-e, hogy az MDF egyik képviselője felkérte Sorost, hogy önként távozzon Magyarországról?³⁹ Válaszában Antall kormánya nevében elhatárolódott Csurkától és Zacsektől, kijelentette, hogy a Művelődési és Köznevelési Minisztérium már megegyezett a Soros Alapítvánnyal annak jövőbeli magyarországi működésének biztosításáról, így nem lenne helyes egyes véleményeket kiemelni a kormányzat együttműködési szándékát kifejező tényekkel szemben.⁴⁰

Miközben Antall megpróbálta pártján belül visszaszorítani az antiszemitizmust, Csurka arra mozgósította követőit, hogy vegyék rá a kormányt: politizáljon határozottabban, és lépjen ki a „kompromisszumkeresés homokozójából”.⁴¹ A két irányzat közötti feszültség kiéleződött, majd az összeecsapás Antall győzelmével végződött: Csurka 1993 elején távozni kényszerült az MDF-ből. Ezt követő-

en létrehozta saját, jobboldali radikális szervezetét a Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) néven. Az 1994-es választáson a jobboldali kormánykoalíció súlyos vereséget szenvedett. A szocialista–liberális kormánykoalícióval szemben parlamenti ellenzékben maradt az MDF, az FKGP és az Orbán által vezetett Fidesz, továbbá parlamenten kívül rekedt a MIÉP.

Orbán Viktor 1998-ban négy év szocialista–liberális koalíciós kormányzás után került hatalomra, amelyet az antalli polgári-konzervatív szellemiség visszatéréseként mutatott be. Önmagát az antalli örökség letéteményesének tekintve meghirdette a „polgári Magyarország” programját, majd kilépett a Liberális Internacionáléból, és 2000-ben csatlakozott a kereszténydemokratákat és konzervatív liberálisokat tömörítő Európai Néppárthoz (EPP). Csurka pártja az 1998-as választáson a szavazatok több mint öt százalékát megszerezve bejutott a parlamentbe. Habár a „polgári” és a szélsőjobboldali politika szavazótábora elvileg távol áll egymástól, mindez nem zavarta a pártok vezetőit az együttműködésben. Az első Orbán-kormány négy éve alatt az „ellenzéki” Csurka folyamatosan támogatta a Fidesz vezette kormányt, amiért cserében emberei részt kaptak a köztvétel és a köztelevízió működését felügyelő kuratórium munkájában. Ezzel együtt a baloldal és jobboldal között kiélesedő politikai polarizálódás nem kedvezett Csurkának, a MIÉP befolyása a ciklus végére meggyengült, és a 2002-es választáson kiesett a parlamentből.

A kétezres évek első felében Csurka továbbra is a magyar politika antiszemita hangja maradt, habár ő maga elutasította ezt a megnevezést. Pártja

³⁹ Soros György. 1992. „Nyílt levél Antall József miniszterelnökhez”, Népszabadság, szeptember 15.

⁴⁰ Antall József. 1992. „Válasz Soros Györgynek”, Új Magyarország, október 1.

⁴¹ Csurka. 1992. Op. cit.

hírlevelében a nemzet ellenségeit a nemzetközi tőke érdekeivel és a „zsidó uralkodó réteggel” azonosította.⁴² Számára a liberális politikusok „a zsidó világliberalizmus helyi bölcsei”⁴³ voltak, a zsidók pedig „a jelen bankárai”, akik „világhatalmi pozícióból”⁴⁴ működnek. Csurka úgy érvelt, hogy az antiszemitizmus történelmileg jól indokolható, mert a zsidók – akik magukat nemzetek fölött állónak tekintik – megvetették és kegyetlenül kifosztották a nem zsidó embereket a profitért vívott piaci harcukban.⁴⁵ Csurka írásai továbbra is olyan antiszemita toposzokat tartalmaztak, mint a „világhatalom”, a „háttérhatalom”, a „gyarmatosítók”, a „bankárok”, valamint a „globális pénzügyi elit” és intézményeik fogalmait.

Bár Csurka és a MIÉP a kétezres évek közepére elveszítette politikai befolyását, az általuk megfogalmazott nézetek finomabb formában fennmaradtak. A továbbiakban bemutatjuk, hogyan keltek új életre Csurka toposzai a kétezres évek második felében felemelkedő, fiatalokból álló, szélsőjobboldali Jobbik, valamint a 2010 utáni Fidesz-kormány retorikájában. Ezek az újabb inkarnációk már egyre kifinomultabbak lettek, szakítottak a nyílt antiszemita beszédmóddal, és csupán kódolt utalásokat tettek a „zsidó fenyegetésre”.

⁴² Csurka István. 2005. „Egy nemzet- és népgyilkos kormány”, <http://www.eredetimiep.hu/fuggetlenség/2015/januar/23/20.htm>, utoljára elérve 2021. július 1.

⁴³ Csurka István. 2010. „Ma mindenki demokrata”, <http://www.eredetimiep.hu/fuggetlenség/2015/aprilis/17/20.htm>, utoljára elérve 2021. július 1.

⁴⁴ Csurka István. 2007. „Dr. Fejér Lajos és a zsidóság”, <http://www.eredetimiep.hu/fuggetlenség/2013/junius/07/19.htm>, utoljára elérve 2021. július 1.

⁴⁵ Ibid.

A CEU száműzetése három felvonásban

*Első felvonás: A Jobbik
fölemelkedése (2006–2010)*

A Fidesz váratlan vereséget szenvedett a 2002-es választáson, részben azért, mert az első Orbán-kormány nacionalista politikája nem volt szinkronban sem Magyarország NATO-csatlakozásával, sem pedig az akkor küszöbönálló EU-csatlakozással. A kétezres évek közepére az Antall-korszak nemzeti liberalizmusa kikopott a konzervatív körökből. Boross Péter nosztalgikus, „férfias” horthyzmusa alkalmatlannak bizonyult az EU-hoz frissen csatlakozott ország számára, amely éppen akkor szakított az általános hadkötelezettséggel. A választók ekkor már Csurka ötödik hadoszlopos fantáziáit különösen elavultnak tekintették. A szocialista–liberális koalíció 2006 tavaszán újabb vereséget mért a Fideszre, ahol rövid ideig Orbán Viktor vezető szerepét is megkérdőjelezték. Néhány hónapra úgy tűnt, a magyarországi szélsőjobb eltűnőben van. Ezt a percepciót azonban egy pillanat alatt elsöpörte a Gyurcsány Ferenc szocialista miniszterelnök őszi beszédének 2006 őszi nyilvánosságra kerülésével kirobbant politikai válság. Radikális jobboldali aktivisták megrohamozták, majd elfoglalták a köztelevízió épületét, ezt követően pedig – a Fidesz támogatásával – heteken át a Parlament körül táboroztak. Habár a miniszterelnököt a kormánytöbbség bizalmi szavazással megerősítette pozíciójában, az utca elszabadult, és több ízben heves összecsapásokra került sor a tüntetők és a rendőri erők között.⁴⁶

⁴⁶ Vö. Bodoky Tamás. 2022 [2008]. *Túlkapá-*

A 2000-es évek második felének többféle – politikai, gazdasági és szociális – válságai a radikális jobboldal magyarországi újjáéledéséhez vezettek. Mindez nemcsak a Fidesz jobbrafordulásában volt tetten érhető, hanem egy új szélsőjobboldali párt, a Jobbik Magyarországért Mozgalom látványos megerősödésében. A belső botrányaiban bukdácsoló szocialista párt által bevezetett erős megszorító intézkedések közepette a szélsőjobboldali mozgalmat főként a széles körű romaellenes érzelmek keltették életre. Különösképpen az a hiedelem, hogy az országon masszív „cigánybűnözés” söpör végig. A romaellenes retorika és a „cigánybűnözés” központba állítása a médiában fontos katalizátorként működött, amely megerősítette a szélsőjobb identitását. Vona Gábor, a Jobbik elnöke még egy félkatonai szervezetet is alapított 2007-ben, a Magyar Gárdát, a honvédelem megerősítésének és a közrend fenntartásának érdekében, a roma „bűnözők”⁴⁷ által jelentett fenyegetés ellen. A csoport tagjai, akik túlnyomórészt a Jobbik támogatói voltak, csizmákat és árpádsávós öltözetet hordtak, amelyet a fasiszta Nyilaskeresztes Párt használt az 1940-es években. Noha a magyar bíróságok 2008-ban elrendelték a Magyar Gárda feloszlását, a csoport a jogi kiskapukat kihasználva, több kisebb hozzájuk kapcsolható csoportba szerveződött.⁴⁸ A Jobbik hi-

vatalosan tagadta, hogy az erőszakot és a rasszizmust elfogadhatónak tartja, és kijelentette, hogy nem valaki ellen, hanem csakis Magyarországért cselekednek.⁴⁹ A félkatonai csoport tagjai nemcsak a náci korszakot idéző ruhákat hordtak, hanem számos vidéki településen megfélemlítő módon léptek fel, amely akciók néha nyílt erőszakhoz vezettek. 2011 márciusában a gárdista, félkatonai egységek, a Budapesttől északkeletre található faluba, Gyöngyöspatára mentek, hogy „hadgyakorlatokat” tartsanak és „biztonsági őrjáratokat” állítsanak föl egy nagyrészt romák által lakott településen.

Akárcsak korábban a MIÉP szavazóit, a Jobbik szimpatizánsait is jóval inkább a párt romaellenes állásfoglalásai vonzották, mint annak antiszemita szimbolizmusa.⁵⁰ A 2006 és 2011 között született felmérések azt mutatták, hogy az antiszemita attitűd inkább következménye, mintsem megteremtője volt a Jobbik támogatottságának. Ez azt jelenti, hogy az antiszemitizmus újbóli térnyerése Magyarországon jórészt abból eredt,

et al. Szerk. *Anti-Genderismus: Allianzen von Rechtspopulismus und religiösen Fundamentalismus*. Bielefeld: Transcript, 108–120.

⁴⁹ Jobbik. 2008. „Manifesto”, jobbik.com.

⁵⁰ Az egyik különbség a MIÉP és a Jobbik között az volt, hogy amíg a MIÉP támogatói jellemzően a falusi, főleg katolikus vidéken élő idősök közül kerültek ki, addig a Jobbiknak kiegyensúlyozottabb támogatása volt a vidék város tengelyén főleg a fiatalabb szavazók korosztályaiból. Ezzel a mintával összhangban a felmérések azt mutatták, hogy az antiszemita attitűdök a 2010-es választást megelőző időszakban inkább kötődtek ennek a választói rétegnek a vallásosságához és hagyománykövetéséhez, mint a későbbi időszakokban. Vö. András Kovács. 2012. „Antisemitic Prejudice and Political Antisemitism in Present day Hungary”, *Journal for the Study of Antisemitism*, Vol. 4. 443–467.

sok. Budapest: Elektromédia Kft.

⁴⁷ Vö. Róna Dániel. 2016. *A Jobbik-jelenség*. Budapest: Könyv & Kávész. Andrea L. P. Pirro – Dániel Róna. 2019. „Far Right Activism in Hungary: Youth Participation in Jobbik and Its Network”, *European Societies*, 21 (4): 603–26.

⁴⁸ Lásd András Bozóki – Sarah Cueva. 2021. „Xenophobia and Power Politics: The Hungarian Far Right”, in Sonja A. Strube

hogy az elsősorban cigányellenes, szélsőjobboldali Jobbik támogatottsága a 2008 és 2010 közötti válságidőszakban robbanásszerűen megnövekedett.⁵¹ Valójában az antiszemitizmus a magyar társadalom csak kisebb részénél rezonál; az antiszemita attitűdökkel nem rendelkező magyarok aránya a két felmérés során változatlan maradt. Az egyén antiszemita meggyőződéseinek indikátorai a nacionalizmus, a xenofóbia, a tekintélyelvűség és a törvénytelenység – ezek a jelenségek általában válságidőszakok alatt mind megszorodnak, amikor a társadalom szövete gyengül.⁵² Ezek a körülmények 2006 elején valósultak meg, amikor a szocialista miniszterelnök Gyurcsány Ferenc zártkörű, saját pártja képviselőihez intézett beszéde kiszivárgott, amiben azt állította, hogy a párt hazudott a magyaroknak a gazdasági helyzetről „reggel, éjjel meg este,” ez tüntetésekhez és zavargásokhoz, majd végül a szocialista kormány összeomlásához és a válságkezelő kormányzat létrejöttéhez vezetett. A gazdasági világválság és a szuverén adósságválság majdnem államcsődbe vitte az országot, így Orbán Viktor és a Fidesz nyerte a 2010-es választást, méghozzá kétharmados minősített többséggel rendelkező koalícióval az egykamarás parlamentben. Orbán meggyőző üzenettel nyert: az IMF, a Világban, Brüsszel és a külföldi spekulánsok összejátszottak az „áruló” szocialista kormánnyal, hogy „leigázzák” a magyar nemzetet. E narratíva felépítése során, a modern antiszemita kód nyelvet biztosított a csatarendbe állt magyar nemzet képenek kivetítéséhez, amelyet belülről

a liberális elit elárult, akik a külföldi pénzügyi spekulánsok (ez a kifejezés Csurka írásából származik, melyekben Soros ismerős célpont volt) nevében licitálgattak.

Második felvonás: Orbán Viktor és a „sorosozás” 2010 után

A Fidesz figyelemmel követte a Jobbik kirekesztő nacionalizmusának visszhangját, és kisajátította, hogy megelőzze saját propagandájának etnikai túllicitálását a jobboldalon.⁵³ Az ellenséges „mással” szembeni retorika állandó jellemvonása lett a kormány kommunikációjának. 2010 és 2014 között a kormányzat fő témái a gazdasági világválság, a nemzetközi gazdasági és pénzügyi válság, a költségvetési hiány és az államadósság voltak. Ebben a harcban, az Orbán szemében antagonisztikus „mások” elkezdtek eggyé olvadni Csurka internacionalista, kapitalista, pénzügyi elitjével. Orbán most először gyanúsított meg „külföldi befektetőket”, akik magyar földeket akartak felvásárolni, „pénzügyi spekulánsokat”, akik „vérszagot kaptak”, és nagy szponzorokat, akik „összehangolt akciót” indítottak Magyarország ellen.⁵⁴ Azt állította, hogy a külföldi kézben lévő bankok, pénzügyi spekulánsok és külföldi nagyvállalatok arra használják monopóliumhelyzetüket, hogy „igazságtalan és tisztességtelen profitot facsarjanak

⁵¹ ibid.

⁵² Kovács András. 2012. 55–60.

⁵³ Péter Krekó – Gregor Mayer. 2015. „Transforming Hungary – together? An Analysis of the Fidesz-Jobbik Relationship.”, in Michael Minkenberg ed. *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*. London: Routledge. Lásd még: Cas Mudde. 2015. „Is Hungary Run by the Radical Right?”, *Washington Post*, augusztus 10.

⁵⁴ Orbán Viktor beszéde a magyar nagykövetek éves találkozásán. 2011.

ki” Magyarországból, sajátos „pénzpumpákat” használva.⁵⁵ 2011–12-ben az Orbán-kormány által megszervezett tömegdemonstrációk a „Nem leszünk gyarmat!” szlogennel rukoltak elő, ez a téma visszaköszönt Orbán beszédeiben is.⁵⁶ Orbán sikeresen beépítette Csurka antiszemita toposzait saját populista politikai kommunikációjába.

Valójában 2014-ig a Jobbik megbízható pufferként szolgált az Orbánt antiszemitizmussal vádolók ellen. A Jobbik vezetőinek több antiszemita kijelentéséhez képest a Fidesz mindig állíthatta, hogy ők mérsékelt jobboldali párt.⁵⁷ Ahogy a Fidesz támogatottsága elkezdett apadni, Orbán újra feltalálta az ellenségét, egy eltérő és (eleinte) láthatóbb fenyegetésként – migránsok és menekültek a Közel-Keletről, akik 2015 közepén jelentek meg Magyarország déli határainál. Orbán újratematizálta politikai kommunikációját a munkahelyek megvédéséről, Európa megvédésére és a közel-keleti migránsok ellen az európai határok őrzésére váltott. Néhány hónappal a 2015 januári, párizsi *Charlie Hebdo*-gyilkosságok után ez az új narratíva jól rezonált az olyan kulturális kódokkal, mint az „Európa pajzsa” és a „kereszténység pajzsa,” amelyek a török megszállás óta beágyazódtak a magyar történelmi emlékezetbe. Beszédeiben Orbán összekötötte a

migránsok fenyegetését a nemzetközi elitekkel, felépítve a kétfrontos háború narratíváját, mind a bevándorlás mind pedig a „rövidlátó európai politika” ellen, amely szerinte szándékosan figyelmen kívül hagyta migrációs fenyegetést.⁵⁸ A kormány olyan sajtonarratívát dolgozott ki, amelyben, a tömegektől elszakadt nemzetközi, liberális, európai bürokrátáknak volt egy tervük a migránsok végleges európai betelepítésére. Az „Állítsuk meg Brüsszelt!” kampány 2016 végén egy olyan népszavazással tetőzött, amelyben a magyarokat arra kérték, hogy szavazzanak, a központilag betartott EU-szintű migrációs kvótarendszerről.

Brüsszelnek azonban nem volt arca, és úgy tűnt, ezáltal kevésbé használható diszkurzívan megalkotott ellenségnek, mint arra számítottak, ezt mutatta a Brüsszel-ellenes népszavazást követő gyenge érdeklődés. Emiatt 2017 végén, nagyjából fél évvel a következő országgyűlési választások előtt, a kormány újraakasztotta a fenyegetést, és egy arcot csatolt hozzá. A névtelen brüsszeli bürokráták bevándorláspárti betérjesztései helyett, a tömeges bevándorlás veszélye most a úgy lett bemutatva, mint a spekuláns, globalista pénzember, Soros György összeesküvése, aki bábmesterként manipulálta a névtelen „brüsszelitákat”, hogy végrehajtsák a „Soros-tervet”. Soros személyének főellenségként való kiemelésével az Orbán-kormány újraélesztette az egykor még Csurka által meghirdetett ötödik hadoszlopos, antiszemita vádakát anélkül, hogy közvetlenül hivatkozott volt a zsidó származású emberekre.

⁵⁵ Orbán Viktor beszéde a bálványosi nyári szabadegyetemen. 2013.

⁵⁶ Orbán Viktor megemlékező beszéde az 1848-as forradalomra. 2012.

⁵⁷ Justin Spike. 2020. “When the Prime Minister said ‘They really love interest’ everyone in Hungary knew who he meant,” *Inside Hungary*, június 16. <https://insidethungary.444.hu/2020/06/16/when-the-prime-minister-said-they-really-love-interest-everyone-in-hungary-knew-who-he-meant>

⁵⁸ Orbán Viktor. 2015. Nyitóbeszéde a magyar parlament őszi ülészakájának kezdetén.

A 2018-as választás előtt a kormány elindította a „Stop Soros” kampányt. Ennek jegyében plakátok ezreit helyezték el a metró-, busz- és villamosmegállókban és az autópályák mellett. Soros György óriási fekete-fehér, ráncos, grimaszoló portréja olyan mondatok kíséretében jelent meg, mint „Ne hagyjuk, hogy Soros nevesen a végén!”. Sorost bábmesterként is ábrázolták, amint zsinóron rángatja a magyar ellenzéki politikusokat. Egy másik plakáton Soros sodronyvágóval a kezében szerepelt az átvágott kerítés mellett, ugyancsak ellenzéki politikusok körében. Mindeközben „társadalmi célú” reklámokban részletezték a Soros-terv veszélyeit, melyek szerint Soros György a magyar nemzet ellen összeesküvést sző, és manipulálja az Európai Bizottság és a belföldi politikai élet szereplőit évi egymillió arab és afrikai migráns betelepítése érdekében.

A „Stop Soros” kampány jelentős újítás volt, mivel teljes mértékben azt mutatja be, amit Radnitz és Mylonas ötödik hadoszlopos diskurzusként ír le,⁵⁹ és azt illusztrálja miért volt Soros ennyire hatékony tárgya az efféle narratíváknak. Először is, magyar származású amerikai milliárdosként és pénzügyi spekulánsként Soros könnyen beazonosítható volt nagy hatalmú külföldi szereplőként. Másodszor, megerősítette azt a hiedelmet, mely szerint Soros túlzott politikai befolyást gyakorol Magyarországon, azokon keresztül, akik támogatást kapnak a Nyílt Társadalom Alapítványtól, miközben a kiterjedt „Soros-ügynökökből” álló „Soros-hálózat” végrehajtja a titokzatos „Soros-

tervet”. Harmadszor, ezekről az állítólagos kapcsolatokról azt sugallták, hogy tudatosan el vannak rejtve a nyilvánosság szeme elől. Negyedszer, Orbán kampánya azt üzenté, hogy a „Stop Soros” csomagra azért van szükség, mert Soros befolyása ellen a Fidesz jelenti az az utolsó védőbástyát. E példák egyértelművé teszik, hogy az Orbán-rezsim Soros-ellenes politikai diskurzusa az „ötödik hadoszloposág” valamennyi jegyét magán viselte.

Ezt a narratívát a kormánypárti média szisztematikusan megerősítette. Hogy bemutassuk a kampány valódi erejét, áttekintjük a belföldi kormánypárti sajtóorgánumok újságcikkeit 2015 szeptembere és 2020 májusa között.⁶⁰ Internetes adatbányászatot használva létrehoztunk egy jegyzéket az összes belföldi hírszekcióban található újságcikkről, amelyek a *Magyar Idők/Magyar Nemzet*, és az *Origo.hu* hasábjain jelent meg. A *Magyar Idők* volt a fő kormánypárti nyomtatott napilap 2015 szeptemberétől; cikkei elérhetőek voltak a weboldalukon, magyaridok.hu. 2019 februárjában *Magyar Nemzetre* változtatták az nevet. Az *Origo.hu* a vezető magyar online hírportál volt a 2010-es évek elején, majd drámai változások álltak be a szerkesztőségben és a tulajdonosi körben, így a portál 2015 végére a kormány szócsövénév vált. Csak ebben a két kiadványban több tízezer bejegyzést írtak a Soros Györgyről a vizsgált, kicsivel több, mint 5 év alatt. E publikációk bizonyos kulcsszavaira keresve kvantita-

⁵⁹ Harris Mylonas & Scott Radnitz. 2022. op. cit.

⁶⁰ Az időszak kezdetének dátuma egybeesik az egyik elemzett újság elindulásával, a *Magyar Időkével*, amelynek új lapcíme, a *Magyar Nemzet* 2019 látott napvilágot.

tív elemzést folytattunk a Soroshoz köthető, „ötödik hadoszlopos” diskurzus térhódításáról.⁶¹ Az eredményekből egy-egy feltáró erejű hisztogram rajzolódik ki a Soroshoz köthető újságcikkekről a két kormány által támogatott médium felületein az elmúlt öt évben (lásd 1. és 2. táblázat). A két újság, a *Magyar Idők*/*Magyar Nemzet* és az *Origo.hu* figyelemre méltó hasonlóságot mutat abban, hogyan és mikor kezdtek el Sorosról írni és ötödik hadoszlopos fogalmakat hozzátársítani. Soros Györgyre való utalások

⁶¹ Az R statisztikai szoftver *quanteda* csomagát használva, először a kulcsszó gyökerére kerestünk rá, „Soros,” majd az ötödik hadoszlopos diskurzushoz köthető kifejezésekre kerestünk. Kifejezés kulcsszavak között voltak a „Soros,” „Soros-terv,” „Soros-hálózat,” „Soros-szervezet,” „Soros ügynök/Soros embere,” „Soros-egyetem.” Magyarul „Soros” nevének a szószerinti jelentése „következő a sorban” vagy „közelgő/következő”; de jelenthet „valamit bizonyos számú vonallal” is. A találatok, amelyek jelentésükben nem utalnak Soros Györgyre úgy lettek kiszűrve az adathalmazból, hogy a nagybetűvel kezdődő (Soros) és a kisbetűvel kezdődő (soros) kulcsszó között különbséget tettünk. A tesztek azt mutatták, hogy az adathalmazban szereplő kulcsszó kisbetűs változata többnyire az EU „soros elnökségére” utalt; a kisbetűvel előforduló változatnak kutatásunk számára csak két releváns előfordulása volt „sorosozás” és „sorosista.” Ezeket releváns elemekként vezettük be az adatok közé. A felhasznált kulcsszavakról azt derült ki, hogy ezek a leggyakoribb kifejezések társíthatók a „Soros” szógyökhöz. Annak érdekében, hogy biztosan megtaláljuk e fogalmak összes megjelenését nemcsak a kötőjellel szóalakra kerestünk (mint a „Soros-szervezet”), de a tágabb formájukban („egy Soros Györgyhez szorosan kapcsolható szervezet”) is. Valamint úgyis lefutattuk a keresést az adatokkal, hogy a *quantanda kwic* („keywords in context”) funkcióját használtuk, bejelölve ezeknek a kulcselemeknek (terv, hálózat, szervezet és egyebek) olyan előfordulásait is, amelyek a „Soros” kulcsszót megelőző és követő 10 szónyi távolságon belül esik a cikkek szövegében. Az adatok kézi ellenőrzése nagyon kevés hamis találatot mutatott; ezért úgy gondoljuk, hogy ez a módszerrel a két kiadványban megjelent Sorosról szóló cikkek megbízható állományát tudtuk létrehozni.

csak szórványosan jelentkeztek 2015 végéig és 2016-ban; a „Sorost” megemlítő cikkek hónaponkénti átlagos középértéke 3,9 volt az *Origo.hu*-n és 16,7 a *Magyar Időknél*. Azonban 2017 elején, amikor a kormány bemutatta a „Lex CEU-t” mindkét kiadványban ugrásszerűen megnőtt a Sorossal kapcsolatos cikkek száma: 2017 áprilisában az *Origo.hu* 94, míg a *Magyar Idők* 191 cikket jelentetett meg a belföldi hírszekcióban Sorosra való utalással. Az *Origo.hu* cikkek megközelítőleg fele (44), a *Magyar Idők* cikkeinek több, mint egyharmada (65) „Soros-egyetemként” hivatkozott a CEU-ra.

Az adatok azt mutatják, hogy míg a CEU-val („Soros-egyetem”) való foglalkozás 2017 tavaszának végén, a lex CEU elfogadását követően erőteljesen csökkent, a Soros-központú ötödik hadoszlopos kommunikáció továbbra is kiemelkedő volt a kormány propagandamédiájában. A „Soros-egyetem” helyett azonban a narratívák tágabban a „Soros-tervről”, „Soros-szervezetekről” és „Soros-ügynökekről” szóltak. A Soros-cikkek száma újra csúcson volt a 2018-as választást közvetlenül megelőző és követő időszakban, amikor a kormányközeli médiumok lényegében százasaival öntötték magukból a Sorossal kapcsolatos cikkeket: a *Magyar Idők* 201 Soros-cikkel márciusban, míg az *Origo* 134 Sorost érintő cikkel döntött rekordot áprilisban. Ez azt jelenti, hogy átlagban, a hétvégéket is beleértve, naponként 6,5 és 4,5 cikket adtak ki, melyek Soros Györgyről, veszélyes tervéről, hálózatairól, ügynökeiről és szervezeteiről értekeztek.

2018-ban a hangsúly az ötödik hadoszlop fenyegetésére adott kormányzati válaszra helyeződött. Megnöve-

kedett azon cikkek száma, amelyek a „Stop Soros” törvénycsomagra hivatkoztak. Mindez több mint fél éven át volt reflektorfényben, havonta átlagosan 23,6 cikkel az *Origónál* és 46,1 cikkel a *Magyar Időknél* (júniusi 40, illetve 92 cikkcsúcscsal).⁶²

Soros továbbra is állandó szereplő volt a kormány médiában. Csupán a 2019-es európai parlamenti (EP) választás környékén és a Covid-19-világjárvány első hullámakor esett vissza említéseinek gyakorisága. A 2019-es visszaesés a Fidesz és az Európai Néppárt (EPP) közötti konfliktussal magyarázható, amely 2019 februárjában eszkalálódott, válaszul a Soros-ellenes óriásplakátokra, amelyeken Soros György együtt szerepelt az Európai Bizottság elnökével, Jean-Claude Junckerrel, akit e posztra éppen az EPP delegált. A magyar kormányfő Soros elleni támadása e ponton már egybeesett saját pártcsaládjá, az EPP elleni támadással. Miután az EPP megkezdte a plakátkampány kivizsgálását, és azzal fenyegetőzött, hogy kizárja a Fideszt a pártcsaládból a Soros–Juncker-plakátok eltűntek az utcákról. Adataink azt mutatják, hogy ezzel párhuzamosan a kormánypárti sajtó is visszafogta a Soroshoz köthető cikkek megjelenítését. Ugyanakkor, még ebben a „gyérebb” időszakban is havonta átlagosan 35,3 és 32,4 cikket adtak ki Sorosról, vagyis naponta átlagosan egy cikk szólt róla.

Az adatok rendkívüli pontossággal megalkotott narratíváról adnak képet, amelyet a rezsim Soros György személyére hegyezett ki. A CEU-t érintő jelentős nemzetközi érdeklődést a kormány média a „Soros-egye-

temre” irányuló figyelemként kerekítette. Mindezt Soros – mint szinte korlátlan hatalommal rendelkező külföldi szereplő fenyegető tervének megalkotója – követte a „Soros-terv” formájában. Ezután az általa „megbízott” belföldi „Soros-ügynökök” volt a hangsúly, amely végül a megoldási javaslatra futott ki, ami nem volt más, mint a „Stop Soros” törvény.

Az is megfigyelhető, hogyan tartja életben a kormányzat az ötödik hadoszlopos narratívát: olykor úgy, hogy az ellenség új alakjait hozza létre, és illeszti bele a „Soros hálózatba”. Például, amikor Judith Sargentini, az Európai Parlament képviselője megírta a magyar rendszert demokratikus nézőpontból kritizáló jelentését,⁶³ őt magát is Soros-ügynöknek bélyegezték, és hivatalos vizsgálatának eredményét „Soros–Sargentini-jelentésként” szerepeltették a kormány médiában.⁶⁴ Orbán tehát az „ötödik hadoszlopos” Soros-narratívát sokoldalúan, ám mégis egyhangúan használta, mint bármilyen belföldről vagy külföldről érkező kormánykritika elhárításának eszközét.

Harmadik felvonás:

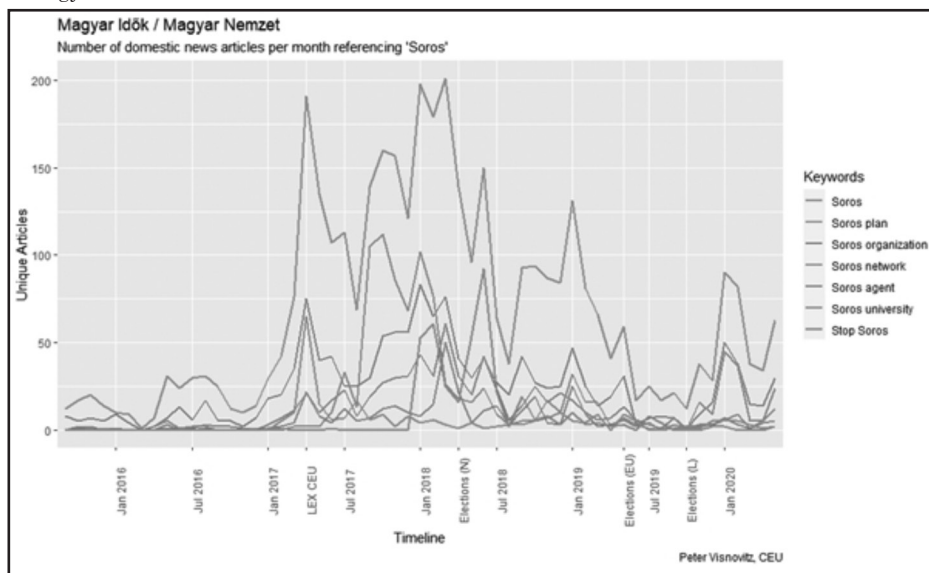
Harcban az ötödik hadoszloppal (2017–2019)

Az alábbiakban a kormány CEU elleni ötödik hadoszlopos narratívájának gyakorlati következményeire térünk rá. A sorosozás sok éven keresztül elvontabb szinten volt jelen a médiában, amelynek keretében a szerzők Soros befolyására koncentráltak, de magyarországi „hálózata” nem voltak

⁶³ Sargentini Report. 2018.

⁶⁴ Orbán Viktor. 2018. „The Sargentini Report is a Soros Report”, Cabinet Office of the Prime Minister, június 25.

1. táblázat: A Soroshoz kötődő kulcsszavak a Magyar Időkben és jogutódjában, a Magyar Nemzetben 2015–2020 között.

explicit módon megnevezve. Mindez megváltozott 2017-ben, amikor az Orbán-rezsim figyelme az egyetem felé fordult. A Fidesz parlamenti képviselői 2017 márciusában nyílt vita nélkül, gyorsított eljárásban módosították a felsőoktatási törvényt, amely sokkal szigorúbb elvárásokat támasztott a Magyarországon működő, vagy működni kívánó külföldi egyetemekkel szemben.

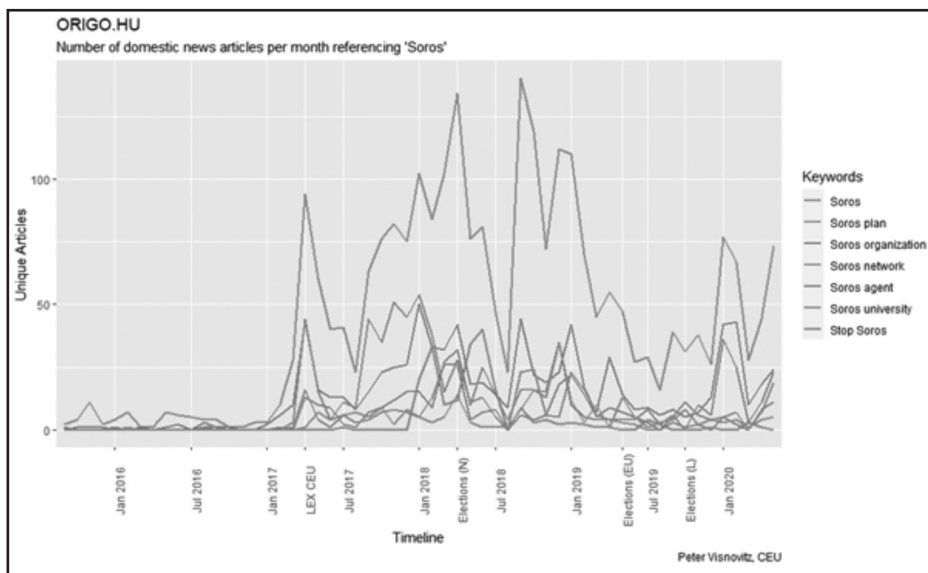
A törvénymódosítás két feltétele különösen a CEU magyarországi működésének lehetetlenné tételére irányult. Az első szerint külföldi egyetemek csakis az anyaország és a befogadó ország közötti szerződés alapján működhetnek, a második pedig arra vonatkozott, hogy a külföldi egyetemeknek oktatási tevékenységét kell folytatniuk anyaországukban is. Az 1991-ben Magyarországon alapított CEU-nak, ellentétben a több más külföldi egyetemmel, nem volt campusa az Egyesült Államok-

ban. E feltételeknek eredetileg 2018 januárjáig kellett eleget tenni, ennek elmulasztása esetén az egyetem nem vehetett volna fel új diákokat. A törvénymódosítás célpontja a CEU volt (innen a törvény beceneve, a „lex CEU”), mivel az új követelmények jelentős része csak egy intézményt érintett.⁶⁵ A törvényhozó valódi szándéka abból is kiviláglott, hogy a módosítás elfogadása után kormánytisztviselők a nyilvánosság előtt úgy állították be a CEU-t, mintha az „hamis” vagy „virtuális” egyetem lenne, amely csak Soros társadalmi befolyásának növeléséért munkálkodna.

A CEU vezetése válaszképp kétirányú stratégiát követett. Először is felvették a kapcsolatot külföldi kormányokkal, az Európai Néppárt-

⁶⁵ Zsolt Enyedi. 2020. „The Central European University in the Trenches”, in János M. Kovács – Balázs Trencsényi eds. *Brave New Hungary. Mapping the System of National Cooperation*. Lanham: Lexington Books, 243–266.

2. táblázat: A Soroshoz kötődő kulcsszavak az Origo internetes portálon 2015–2020 között.

62

tal, egyetemekkel és egyéb kulturális szervezetekkel az egész világon, hogy egy nemzetközi kampány keretében a magyar kormányt kompromisszumra készítsék. Ezzel klaszszikus petíciós és mozgalmi választ kívántak adni.⁶⁶ A kampányt egyaránt támogatták befolyásos nyugati kormányok, mint az USA vagy Németország, egyetemek százai, továbbá Nobel-díjas tudósok egész sora. A Fidesz európai pártcsaládja, a kereszténydemokrata-konzervatív EPP is megpróbálta meggyőzni a kormányt, hogy lépjen vissza.⁶⁷ A magyar egyetemek szintén megmozdultak, és hétköznapi állampolgárok tízezrei vonultak az utcákra több egymást követő hétvégén tüntetni a CEU mellett. A legtöbben 2017.

április 9-én voltak, amikor mintegy 80 ezren tiltakoztak. Sok helyen „A CEU-val vagyok” plakátok tűntek fel a budapesti boltok kirakataiban. Minden jel szerint az Orbán-rezsim nem számított ilyen robusztus nemzetközi és hazai válaszreakcióra, amikor a „Soros-egyetem” elleni harcat elindította.⁶⁸

Annak ellenére, hogy az Európai Néppárt kizárással és európai parlamenti szavazatuk 7. cikkely szerinti megvonásával fenyegette a Fideszt, a kormány fenntartotta a Lex CEU melletti álláspontját. Úgy érvelt, hogy a CEU-t támogató kampány a Soros György által koordinált támadási kísérlet volt az Európai Bizottságon keresztül a magyarok szuverenitása ellen. Németh Szilárd a Fidesz alelnöke azt mondta, hogy: „ezeket a szervezeteket minden esz-

⁶⁶ Margaret E. Keck – Kathryn Sikkink. 1998. *Activists Beyond Borders*. Ithaca: Cornell University Press.

⁶⁷ Jan-Werner Müller. 2017. „Hungary: The War on Education”, *New York Review of Books*, May 20.

⁶⁸ Nick Thorpe. 2017. „Hungary CEU: Protesters rally to save university”, *BBC.com*, április 3.

közzel vissza kell szorítani, sőt azt hiszem, hogy el kell innen takarítani.”⁶⁹ ⁷⁰

Másik stratégiaként a CEU vezetői mindent megtettek azért is, hogy megfeleljenek az új törvény által előírt feltételeknek, a kormány által kitűzött határidőre. Erre bátorították őket kormány tagjai is. A Palkovics László miniszterrel folytatott tárgyalások során, a CEU vezetőivel bizalmasan megosztották, hogy a törvénymódosítás csak egy választási fogás, és kilátásba helyezték, hogy a CEU-ra nehezedő nyomást a 2018-as választások megnyerése után megszüntetik.⁷¹ A CEU vezetői gyorsan cselekedtek, és az egyetem amerikai programot akkreditáltatott a Bard College kampuszán, New York államban. Minden készen állt arra, hogy tető alá hozzák a megállapodást a magyar kormány és New York állam között, s ezáltal megfeleljenek a törvény által szabott legmegterhelőbb feltételnek.

A 2018-as választáson a Fidesz győzött, de a megállapodás Orbán íróasztalán maradt, aláíratlanul. Ahelyett, hogy igazolta volna, hogy a CEU megfelelt az új jogszabályban előírtaknak, egy éves haladékot adott a törvénynek való „megfelelésre”. Ezzel világossá vált, hogy az Orbán-kormány macska-egér játékot játszik az intézménnyel. Már az új határidő is lejárt, anélkül, hogy

a kormány hajlandó lett volna elfogadni a CEU teljesítését, így az egyetemnek nem maradt más választása, mint a távozás. Mivel nem engedték, hogy Magyarországon oktatási tevékenységet folytasson, az ország elhagyására kényszerült.⁷² A kormány még e sorok írásakor sem foglalt állást a CEU ügyében, de az örökös halogatással lehetővé tette önmaga számára, hogy azzal érveljen, az egyetem önszántából döntött a távozás mellett.

Visszatérve médiaelemzésünkhöz, az adatok nem hagynak kétséget afelől, hogy a kormány a CEU-t saját, ötödik hadoszlopos Soros-narratívája felépítéséhez használta, amelyet az elkövetkező években is – habár változó céliránnyal – használt. A 3. táblázat azt mutatja, hogy a hírcikkek következetesen összekapcsolták Sorost a CEU-val. A teljes öt éves periódusban a CEU-t megemlítő, összesen 984 újságcikk 74 százaléka (729 cikk) Sorost is megemlítette, 33 százaléka (327 cikk) pedig a CEU-t egyszerűen csak „Soros-egyetemnek” nevezte.⁷³ Ötödik hadoszlopos keretezések összesen 482 cikkben fordultak elő, ami azt jelenti, hogy 155 cikk nem is használta az egyetem hivatalos megnevezését (CEU vagy Közép-európai Egyetem). Amikor a „lex CEU” 2017 márciusában a parlament elé került, mindkét vizsgált kormánypárti kiadványban egyszerre jelentek meg azok a szalagcímek, amelyek hivatalos neve helyett „Soros-egyetemként” hivatkoztak a

⁶⁹ Szilard Nemeth said exactly who should be cleaned up: The HCLU, Helsinki, Transparency,” https://444.hu/2017/01/11/nemeth-szilard-elmondta-konkretan-kiket-kell-eltakarítani-tasz-helsinki-transparency/?fbclid=IwAR24YfSYYG0K1ag1GBTi_UIG2-go3kxH_Xy-CT3nXnGaL11KNcioahc4bTs.

⁷⁰

⁷¹ E tanulmány egyik szerzője magánbeszélgetés útján jutott ehhez az információhoz.

⁷² Enyedi Zsolt. 2018. op. cit.

⁷³ A tipológiai variációkra való tekintettel a „Soros-egyetem” előfordulásainak végső értéke úgy lett kiszámítva, hogy a „Soros egyetem” és a „Soros György egyetem” kifejezések is hozzá lettek számolva.

CEU-ra. Ezek az orgánumok figyelemre méltó következetességet mutattak a CEU és Soros összekapcsolásában.

A csúcsponton, 2017 áprilisában, a *Magyar Idők* és az *Origo* együtt összesen 217 olyan cikket jelentetett meg, melyek említést tesznek a CEU-ról – ezek közül 156 cikk Sorosral is foglalkozott. Az ezt követő három évben a CEU továbbra is jól látható maradt a lakájmédiában: az egyetem havi átlagban 18,9 cikkben volt saját nevén megemlítve (ebből a cikkek 75 százaléka egyúttal továbbra is kitartóan hivatkozott Sorosra). Végül „Soros-egyetemként” havonta átlagosan 10,4 cikkben szerepelt a két médiumban.

A CEU ellenkampányában Soros György soha nem vetette bele magát a harcba: tisztában volt vele, hogy ha így tenne, azzal csak igazolná a kormány vádjait, mely szerint ő politikai szereplő, aki illegitim módon beleavatkozik a magyar belügyekbe. George Birnbaum, akiről széles körben úgy tartják, hogy egyike volt a Fideszt segítő amerikai politikai tanácsadóknak, 2010-ben azt javasolta Orbánnak, szálljon be a Soros-ellenes összűzbe. Birnbaum egy interjújában így fogalmazott: „Az a tökéletes ellenfél, akit újra és újra megüthetsz, de nem fog visszaütni. Soros volt a tökéletes ellenség. Teljesen nyilvánvaló volt. Ez volt az összes közül a legegyszerűbb termék, csak be kellett csomagolni és lehetett is eladni.”⁷⁴ Ez utóbbi állítás alatt azt értette, hogy az ötödik hadoszlopos narratívájuk megalko-

tásához használt antiszemita kód a magyar jobboldali politikai diskurzusban már elérhető volt – ahogy azt Csurka írásai egyértelműen jelezték –, így azt csak aktiválni kellett.

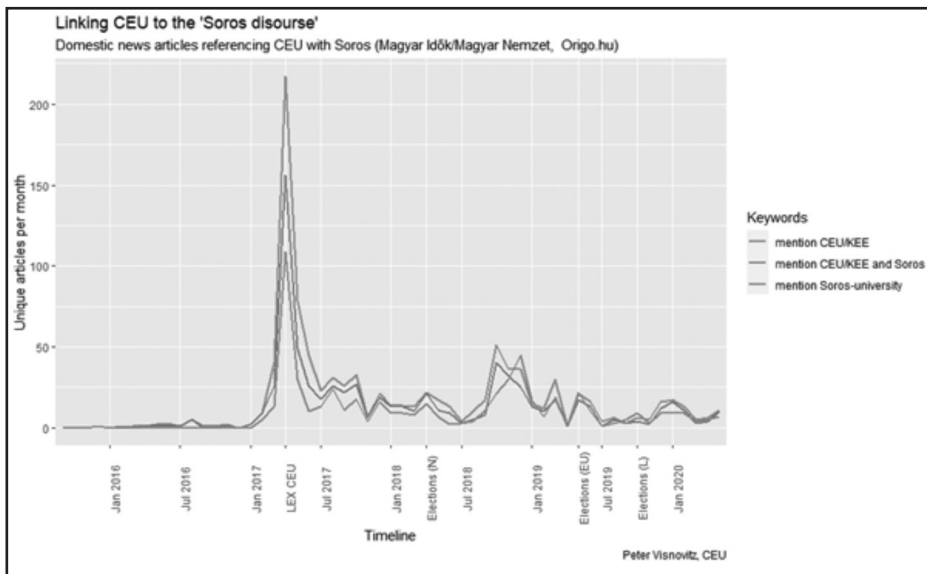
Végül a CEU kiutasítását Magyarországáról kicsit túlbiztosították, részben a választásokra való, a végletekig kitartó hivatkozással, másrészt a civil szervezetek korábbi autoriter megtámadásával, amit annak érdekében határoztak el, hogy ideológiai kontrollt gyakoroljanak ki a civil társadalom fölött. Végül az aktus felért egy Putyin orosz elnöknek szánt gesztussal, aki már a kétezres években kiszorította a Nyílt Társadalom Alapítványt Oroszországból. A CEU magyarországi történetéből *post mortem* kiderült, hogy a kormány fölismerte az ötödik hadoszlopos narratíva hatékonyságát. Ennek tudatában könnyedén átsomagolta ugyanazt a tartalmat új politikai csatájához, mert okkal remélhetette, hogy az élénken rezonál a hazai jobboldali szavazók körében. Ennek tükrében Orbánnak nem állt szándékában meghátrálni éppen akkor, amikor politikailag kihasználhatta a Soros névéhez köthető, jelentős súlyú, autonóm felsőoktatási intézmény kiűzésének lehetőségét.

Epilógus

E tanulmány azt vizsgálta, hogy az Orbán-rendszer hogyan használta föl az „ötödik hadoszlop” narratíváját politikai hatalmának megtartására azon az áron, hogy megsemmisítse a CEU-t Magyarországon. E kommunikációs stratégia bemutatásához Csurka korábbi írásainak elemzését kombináltuk a Fidesz által támogatott hírportálok sorosozásának médiaelemzésével, utóbbit a 2015

⁷⁴ Hannes Grassengger. 2019. „The Unbelievable Story of the Plot against George Soros”, *Buzzfeed*, január 20.

3. táblázat: A CEU és a „Soros-diskurzus” kapcsolata

és 2020 közötti időszakra vonatkozóan. 2010-től Orbán és szövetségesei rendszeresen „finánciózásoknak” és „világhatalmaknak” neveztek egyéneket és államokat, s ezeket a médiában az egységes, globális „Soros-hálózat” fogaskerekeiként jelenítették meg. Arra a jól bevált narratívára támaszkodtak, amelyeket Csurka és társai már a Kádár-korszak alatt létrehoztak és az 1990-es években tökéletesítették. Míg Orbán és hívei korábban hevesen ellenezték az efféle diskurzust, ma ők lettek annak fő terjesztői.⁷⁵

Két következtetés vonható le az elemzésből. Először, a modern antiszemita toposzok létfontosságú eszközként szolgáltak a magyar kormány számára annak a kampánynak a legitimálásában, amelynek

célja az „ötödik hadoszlop” (CEU, OSF) „leleplezése” majd elűzése volt, s amely mindössze két év leforgása alatt megvalósult. Amint a CEU nem autonóm egyetemként, hanem a „Soros-hálózat” részeként lett beállítva, kevés politikai tere maradt, hogy az országban működhessen. A CEU azonban csupán az egyik volt a sorosozás megannyi áldozata közül. Ez a megoldás annyira hatékonynak bizonyult, hogy a kormány bármikor újból felhasználta ezeket az állításokat, amikor új politikai kihívásokkal állt szemben, és népi legitimációra volt szüksége.

Másodsorban elemzésünk rávilágít arra, miért növekedhet az antiszemitizmus szellemi befolyása a jobboldalon. Bemutatja, hogy autoriter környezetben az antiszemita „ötödik hadoszlop” állítások sokkal inkább rezonálnak a konzervatív szavazók gondolkodásával, mint az 1990-es években. A rendszerváltozás utáni másfél évtizedben a választók

⁷⁵ Haszán Zoltán. 2020. „Orbán útja az összeesküvés-elméletektől a valódi összeesküvésekig” [Orbán's road from conspiracy theories to real conspiracies], *444.hu*, május 15.

döntő többsége – a liberális demokratikus fordulat nyomán – kész volt csatlakozni az európai és transzatlanti szervezetekhez (EU, NATO), és a politikai *Zeitgeist* akkor még barátságatlan volt az antiszemita diskurzussal szemben. A kétezres évek második felében bekövetkezett politikai és gazdasági válságok kellettek ahhoz, hogy egy szélesebb társadalmi bázison álló jobboldali populista-radikális mozgalom felemelkedjék. A korai Jobbik számára politikailag nagyon hasznosnak bizonyultak az antiszemita toposzok az általa vizionált, világszintű fenyegetések megfogalmazásában. A politikai körülmények Orbánt e toposzok intenzívebb használatára ösztönözték a Jobbikkal folytatott versenyfutásban és a politikai hatalom megszilárdításának érdekében. Az a tény, hogy Orbán saját irányítása alá vonta a médiát, végtelen lehetőséget adott az ötödik hadoszlopos narratívája elterjesztéséhez, amelyet a rezsimre leselkedő veszélyek elhárításának eszközeként mutatott be.

A sorosozás legszokatlanabb megnyilvánulása a kultúra irányításával megbízott kormánybiztos, Demeter Szilárd 2020-ban megjelent írása volt, aki paradox módon, egyszerre fordította meg az ötödik hadoszlopos toposzt és relativizálta a holokaustot. Sorost immár nem távoli, háttérhatalmi irányítóként, hanem transzparens, totalitárius vezérként ábrázolta, afféle új Führerként, aki éppúgy leszámol a magyarsággal, ahogy Hitler tette a zsidókkal. Demeter megfogalmazásában „Európa Soros György gázkamrája” lett. A magyarság sorsának a zsidókéval való otromba azonosítása a zsidóságnak tett kormányzati gesztus

próbált lenni, egyszersmind a holokaust áldozataival való azonosulás megjelenítését szolgálta. E kontextusban a magyarok maguk is a náci antiszemita által elnyomott „jó oldalra” kerülnek a Hitlerhez hasonlított Soros ördögi figurájával szemben.⁷⁶ Ezt a cinizmust azonban már Orbán sem tartotta politikailag vállalhatónak, Demeternek nyilvánosan bocsánatot kellett kérnie, a cikket „visszavonta”, és azt megpróbálták úgy eltüntetni, mintha soha sem létezett volna.

Esettanulmányunk implikációi messze túlmutatnak Magyarországon, sőt Kelet-Európa határain. Az ötödik hadoszlopos narratívák antiliberalis, reakciós mozgalmakat hívtak életre az egész világon. Lenka Bustikova úgy érvel, hogy e narratívákkal a nemzeti *in-group*ok azon tagjai mutatnak affinitást, akik tartanak az etnikai kisebbségek általuk észlelt tértörlésétől, és úgy vélik, hogy a társadalmi átrendeződés a nemzetek „megtörését”

⁷⁶ Demeter Szilárd így fogalmazott: „A liberárik most a lengyeleket és magyarokat akarják kizárni abból a politikai közösségből, amelynek tagjaiként még vannak jogaink. Mi vagyunk az új zsidók. Mindegy, hogy nyitott társadalomnak, jogállamiságnak vagy szolidaritásnak hívják-e a verbális furkósbotokat – mind a jogfosztás eszközeként szolgálnak. Amikor kétségbe vonják a magyar választópolgárok akarátát, képességét arra vonatkozóan, hogy megválasszák, hogyan akarnak élni, kit akarnak hatalmon látni, akkor tulajdonképpen azt mondják rólunk, hogy nagy az orrunk, büdösek vagyunk és tetvesek. (...) Európa Soros György gázkamrája: a multikulturális nyitott társadalom kapszulájából árad a mérgező gáz, ami az európai életformára halálos, mi, európai nemzetek pedig arra vagyunk ítélve, hogy egymást eltaposva, egymásra mászva próbáljunk az utolsó korty levegőért küzdeni. Soros György a liberális Führer. A liberárja hadserege pedig szolgálbb módon isteníti, mint anno Hitlert a sajátjai.” Demeter Szilárd: „Európa Soros György gázkamrája” *Origo*, 2020. november 28.

célul tűző liberális, globalista erők hozzájárulásával zajlik.⁷⁷ A reakciók vagy identitárius mozgalmakban az ötödik hadoszloposság narratívája a liberális pártok, civil társadalmi szervezetek, külföldi kormányok, nemzetközi szervezetek és etnikai *out-group*ok egységes és ellenséges konglomerátummá alakítására szolgáló politikai technika, amely azt sugallja, hogy a fenti szereplők ellen mindenáron védekezni kell. Ez a narratíva nyilvánvalóan fenyegetést jelent a társadalmi *out-group*ok (menekültek, bevándorlók, kisebbségek) számára is.

Noha a sorosozás mértéke Magyarországon bizonyos értelemben egyedülálló – amennyiben különösen sokat merít a helyi kulturális kódokból és a magyar történelmi traumákból – a jelenség komoly hasonlóságokat mutat Szlovákia, Lengyelország, Oroszország, Észak-Macedónia vagy akár az Egyesült Királyság és a Trump által vezetett Egyesült Államok Soros-ellenes kampányaival.⁷⁸ A narratíva körvonalai minden esetben ismerősek: azt bizonygatják, hogy a nemzeti *in-group* végzetesen át van szöve az ellenséges szándékú, befolyásos idegenekkel, akik pusztító tevő-

kenységüket a többséghez hűtlen, belső társadalmi erők segítségével végzik el.

Az ötödik hadoszlop tematikája teszi lehetővé, hogy a „támadás alatt” álló vezetők összehorontják a rendszerüket érő legkülönbözőbb fenyegetéseket, mondván, hogy ellenségeik összehangolva munkálkodnak a nemzeti szuverenitás aláaknázásán. A modern antiszemitizmus könnyen alkalmazható e narratíva kidolgozására, mert ismerős helyi szókinccsel szolgál, rugalmasan értelmezhető kulturális kódokkal rendelkezik, amelyekkel a politikai üzenet újra-csomagolható és továbbadható a folyamatos politikai használat céljára. A magyar kormány politikai stílusa – olyan finoman megjelenített, de alig leplezett antiszemita toposzok használatával, mint a „nevető zsidó”⁷⁹ – egyértelműen támogatja az ideológiai tisztogatás olyan formáit, amelyek pusztító hatással vannak a civil társadalomra. A CEU kizsákmánzásának története, társadalmi és kulturális kontextusának feltárása nemcsak a demokráciaelmélet kutatóit és az emberi jogok híveit érdekelheti, hanem a szélesebb értelemben vett társadalomtudomány kutatóit is.

⁷⁷ Lenka Bustikova. 2020. *Extreme Reactions: Radical Right Mobilization in Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁷⁸ Peter Plenta. 2020. „Conspiracy Theories as a Political Instrument: Utilization of Anti-Soros Narratives in Central Europe”, *Contemporary Politics*, June 17.

⁷⁹ A vizsgált időszakban sok óriásplakát és kormányhirdetés jelent meg az egész országban azzal a szöveggel, hogy „ne hagyjuk, hogy Soros nevésszen a végén”.

- Antall József. 1992. „Válasz Soros Györgynek”, Új Magyarország, október 1.
- Bart Bonikowski et al. 2018. „Populism and nationalism in a comparative perspective: A scholarly exchange”, *Nations and Nationalism*, 25 (1): 58–81.
- Bauer, Yehuda. 1994. „In Search of a Definition of Antisemitism”, in Michael Brown ed. *Approaches to Antisemitism: Context and Curriculum*, New York: American Jewish Committee.
- Bodoky Tamás. 2022 [2008]. *Túlkapások*. Budapest: Elektromédia Kft.
- Bozóki András – Sarah Cueva. 2021. „Xenophobia and Power Politics: The Hungarian Far Right”, in Sonja A. Strube et al. Szerk. *Anti-Genderismus: Allianzen von Rechtspopulismus und religiösen Fundamentalismus*. Bielefeld: Transcript, 108–120.
- Brubaker, Rogers. 2020. „Populism and nationalism”, *Nations and Nationalism* 26 (1): 44–66
- Bustikova, Lenka. 2020. *Extreme Reactions: Radical Right Mobilization in Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Csoóri Sándor. 1990. *Nappali hold*. Budapest: Püski.
- Csunderlik Péter. 2019. A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában. Budapest: Napvilág.
- Csunderlik Péter. 2020. „A judeobolsevizmus vörös tengere”, *Mozgó Világ*, 46 (6): 96–104.
- Csurka István. 1988. *Közép-Európa hó alatt*. New York: Püski–Smikk
- Csurka István. 1991. Új magyar önépítés. Budapest: Püski – Magyar Fórum
- Csurka István. 1991. *Vasárnapi jegyzetek*. Budapest: Püski – Magyar Fórum.
- Csurka István. 1992. „Néhány gondolat...” *Magyar Fórum*, augusztus 20.
- Csurka István. 1993. *Keserű Hátország*. Budapest: Magyar Fórum Kiadó.
- De Cleen, Benjamin. 2017. „Populism and Nationalism”, in Cristóbal Rovira Kaltwasser, Paul A. Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostiguy eds. *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press, 342–362.
- De Cleen, Benjamin – Yannis Stavrakakis. 2017. „Distinctions and articulations: A discourse theoretical framework for the study of populism and nationalism”, *Javnost – The Public* 24 (4): 301–319.
- Demeter Szilárd. 2020. „Európa Soros György gázkamrája”, *Origo*, november 28.
- Enyedi Zsolt 2018. „Democratic backsliding and academic freedom in Hungary”, *Perspectives on Politics*, 16 (4): 1067–1074.
- Enyedi Zsolt. 2020. „The Central European University in the Trenches”, in János M. Kovács – Balázs Trencsényi eds. *Brave New Hungary: Mapping the System of National Cooperation*. Lanham: Lexington Books, 243–266.
- Erdei Ferenc. 1944. *A magyar társadalom*. Budapest: n. a.
- Grassengger, Hannes. 2019. „The unbelievable story of the plot against George Soros”, *Buzzfeed*, január 20.
- Haszán Zoltán. 2020. „Orbán útja az összeesküvés-elméletektől a valódi összeesküvésekig”, *444.hu*, május 15.
- Jenne, Erin K. 2018. „Is nationalism or ethno-populism on the rise today?”, *Ethnopolitics*. Vol. 5, 546–552.
- Jenne, Erin K. – András Bozóki – Péter Visnovitz. 2022. „Antisemitic Tropes, Fifth Columnism, and ‘Soros-Bashing’: The Curious Case of Central European University”, in Harris Mylonas and Scott Radnitz eds. 2022. *Enemies Within: The Global Politics of Fifth Columns*. Oxford: Oxford University Press, 45–72.
- Jobbik. 2008. „Manifesto”, *jobbik.com*.
- Kaufman, Stuart J. 2001. *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*. Ithaca: Cornell University Press.
- Keck, Margaret E. – Kathryn Sikkink. 1998. *Activists Beyond Borders*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kis János. 2014. „Hogyan lettünk liberálisok?”, in Kis: *Mi a liberalizmus?* Pozsony: Kalligram, 337–341.
- Kopstein, Jeffrey S. – Jason Wittenberg. 2018. *Intimate Violence: Anti-Jewish Pogroms on the Eve of the Holocaust*, Ithaca: Cornell University Press.
- Kovács András. 2012. „Antisemitic prejudice and political antisemitism in present day Hungary”, *Journal for the Study of Antisemitism*, Vol. 4. 443–467.

- Krekó Péter – Gregor Mayer. 2015. „Transforming Hungary – Together? An Analysis of the Fidesz–Jobbik Relationship”, in Michael Minkenberg ed. *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*. London: Routledge.
- Langer, Armin. 2021. „The Eternal George Soros: The Rise of an Antisemitic and Islamophobic Conspiracy Theory”, in Andreas Önnersfors és André Krouwel eds. *Europe: Continent of Conspiracies. Conspiracy Theories in and about Europe*. London – New York: Routledge, 163–184.
- Langer, Armin. 2022. „Dog-Whistle Politics as a Strategy of American Nationalists and Populists: George Soros, the Rothschilds, and Other Conspiracy Theories”, in Carsten Schapkow – Frank Jacob eds. *Nationalism and Populism: Expression of Fear or Political Strategies?* Oldenbourg: De Gruyter, 157–187.
- Langmuir, Gavin. 1990. *Toward a Definition of Antisemitism*, Berkeley: University of California Press.
- Lendvai, Paul. 2017. *Orbán: Europe's New Strongman*. London: Hurst & Company.
- MacDonald, Kevin. 1998. *The Culture of Critique: An Evolutionary Analysis of Jewish Involvement in Twentieth-Century Intellectual and Political Movements*, New York: Praeger.
- Mitrovits Miklós. 2020. *Tiltott kapcsolat. A magyar–lengyel ellenzéki együttműködés, 1976–1989*. Budapest: Jaffa.
- Molnár Judit. 2005. *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Budapest: Balassi.
- Mudde, Cas. 2015. „Is Hungary run by the radical right?”, *Washington Post*, augusztus 10.
- Müller, Jan-Werner. 2017. „Hungary: The War on Education”, *New York Review of Books*, május 20.
- Mylonas, Harris – Scott Radnitz eds. 2022. *Enemies Within: The Global Politics of Fifth Columns*. Oxford: Oxford University Press.
- Naimark, Norman. 1999. *The Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in the Twentieth Century*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Offe, Claus. 1991. „Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe”, *Social Research*, 58 (4): 865–92.
- Orbán Viktor. 2018. „The Sargentini Report is a Soros Report”, Budapest: Cabinet Office of the Prime Minister, június 25.
- Osskó Judit. 2013. *Antall József – kései memoár*. Budapest: Corvina.
- Pirro, Andrea L. P. – Dániel Róna. 2019. „Far Right Activism in Hungary: Youth Participation in Jobbik and Its Network”, *European Societies*, 21 (4): 603–26.
- Plankó Gergely. 2017. „Németh Szilárd elmondta, konkrétan kiket kell eltakarítani: TASZ, Helsinki, Transparency”, *444.hu*, január 11.
- Plenta, Peter. 2020. „Conspiracy Theories as a Political Instrument: Utilization of Anti-Soros Narratives in Central Europe”, *Contemporary Politics*, June 17.
- Radnitz, Scott – Harris Mylonas 2022. „Introduction: Theorizing Fifth-Column Politics”, in Harris Mylonas – Scott Radnitz: *Enemies Within: The Global Politics of Fifth Columns*. Oxford: Oxford University Press.
- Rapport, Nigel. 1996. *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*. London: Routledge
- Róna Dániel. 2016. *A Jobbik-jelenség*. Budapest: Könyv & Kávét.
- Sargentini Report. 2018. Report on a proposal calling on the Council to determine, pursuant to Article 7 (1) of the Treaty on European Union, the existence of a clear risk of a serious breach by Hungary of the values on which the Union is founded. 4.7.2018 - (2017/2131(INL)).
- Scott, James C. 1990. *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven: Yale University Press.
- Smith, Anthony D. 2009. *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. London: Routledge.
- Soros György. 1992. „Nyílt levél Antall József miniszterelnökhöz”, *Népszabadság*, szeptember 15.
- Spike, Justin. 2020. „When the Prime Minister Said ‘They Really Love Interest’ Everyone in Hungary Knew Who He Meant”, *Inside Hungary*, június 16.
- Szabó Dezső. 1938. *Az antijudaizmus bírálata*. Budapest: Ludas Mátvás.
- Thorpe, Nick. 2017. „Hungary CEU: Protesters rally to save university”, *BBC.com*, április 3.
- Ungváry Krisztián. 2012. *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon*. Pécs–Budapest: Jelenkor.
- Zacsek Gyula. 1992. „Termeszek rágják a nemzetet, avagy gondolatok a Soros-kurzusról és a Soros-birodalomról”, *Magyar Fórum*, 4 (36): 9–16.

Szebeni László levelei Jeruzsálemből

A következő levelek 1945 és 1948 között íródtak, és két címzettjük két nővér, Lili és Magda a háborús viszontagságok közepette és a gyanakvásokkal teli Rákosi-korszakban is megőrizték őket. Laci az öccsük volt, akit rajongásig szerettek.

Laci 1939-ben családját is megtévesztve Palesztinába szökött. 24 éves volt ekkor. Barátja, Gabi is vele tartott, a harmadik barát, Lajcsi, ekkor már ott élt és sokat segítette kezdeti lépéseiket. A 40-es év leveleiből az derül ki, hogy nehéz volt munkát találni, de valahogy eleveickéltek. Aztán Laci és Gabi beálltak a brit hadseregbe, és Kalamatánál német fogságba estek. Onnan gyalog Németországba indították őket, München közelében volt a hadifogolytáboruk.

Lili 1941 januárjában ment férjhez élete nagy szerelméhez, Francihoz, azaz Lengyel Ferenc hídépítő mérnökhöz, aki ekkor már visszatért első munkaszolgálatából. 1942. május 20-án ismét be kellett vonulnia a IV/2 tábori munkaszázadba – ekkor látta őt Lili utoljára.

Lilinek 33 évesen 1944. november 9-én kellett lakóháza udvarán gyülekeznie sorstársaival. Az első éjszakát az óbudai téglagyárban töltötték, majd gyalog, az úgynevezett halálmenetben hurcolták Ausztriáig, Zürndorfnál bevagonírozták őket. 1945. április 30-án (vagy emlékei szerint május elsején) a Dachau közeli városkában, Buchbergben/Wolfratshausenben szabadították fel az amerikaiak. Augusztus 21-re jutott haza édesanyjukhoz, Mimihez, Maminkához, aki csodával határos módon menekült meg a deportálástól.

Magdit, akinek a nyilas időkben már két kis gyereke volt – Kati és Dénes – sikerült elbújtatni.

Laci ugyancsak április végén szabadult a hadifogságból, anélkül, hogy tudta volna, milyen közel van Lilihez, és rövid londoni tartózkodás után visszament Palesztinába, hogy új életet kezdjen, és maga után vitesse Magyarországon maradt szeretteit. De csak Mimi jutott ki a fiához.

Laci leveleit átszövi a titkolni próbált honvágy és egy új élet reménye, de mint szuverén, gondolkodó ember, egyáltalán nem szemléli kritika nélkül a térséget, a forrongó Palesztinát, amelyet új hazájául választott. A mozgalmi eszmék mindig távol álltak tőle, idegenkedett a cionizmustól, a háború és a fogság alatt sok mindenből kiábrándult. Leveleiben nyomon követhető a vívódás, vajon a vágy, hogy szeretteit kiutaztathassa magához, nem hoz-e rájuk rosszabb körülményeket, és jól látható a folyamat, amíg a kezdeti lelkesedéstől eljut a mardosó kétségig.

Lengyel Ferencen kívül mindenki túlélte a vészterhes időket. Laci 1948-ban visszatért Magyarországra, életét egy külkereskedelmi vállalat magas beosztású vezetőjeként fejezte be 1997-ben. Szép családi életet élt feleségével, Ágival és lányával, Zsuzsannával. Magda felnevelte három gyermekét. Lili vegyészmérnökként és műszaki fordítóként dolgozott élete végéig, 1998-ig. 1950-ben ment újra férjhez Erdélyi Lászlóhoz, ebből a házasságból született e levelek közreadója:

Erdélyi Z. Ágnes

Jeruzsálem, 1945. szept. 28.

Kedves Braun Úr,

Elnézését kell kérnem, hogy ismeretlenül terhelem e sorokkal, de Lukácsék bátorítására, kik igen kedves és jó barátaim, fordulok Önhöz egy számomra életbevágóan fontos kéréssel. Én magam is több mint 5 éve katona vagyok, most tértem vissza 4 éves hadifogságból és a napokban kaptam az első hírt otthon Budapestről. A Vörös Kereszt üzenet szerint a testvérem deportálva lett Budapestről, utolsó hír róla Lager Allach, kéri, hogy segítsék rajta.

Én itt minden lehetőt elkövettem, sürgöny, levél, etc., de a Szochnutnál azt mondták, hogy a legjobb, ha egy Jewish Brigade-nál lévő katona-társamnak írok.

Nagyon szépen kérem, próbáljon meg valamilyen úton hírt szerezni róla, megtudni, hogy él-e, esetleg egy levelet küldeni neki egy pár bátorító szóval, hogy az öccse a világon mindent megtesz az érdekében, és ha csak lehetséges, kihozatom magamhoz. Ha mód van rá egy csomagot vagy pénzt küldeni, nagyon szépen kérem, tegyen meg, amit lehetséges, én minden költségét kívánsága szerint vagy átutalom az Ön címére, vagy kifizetek kedves Nővérenek azonnal az ön levele vételekor. Én nemigen tudom innen, hogy mit lehet csinálni, de nagyon kérem, hogy tegyen meg az ügy érdekében mindent, amit lehetséges. Ha a testvérem csak egy üzenetet tudna kapni, vagy ha én csak annyit tudnék, hogy szegény életben van, akkor kimondhatatlanul boldoggá tenne mindkettőnket.

Nagyon kérem, ha lehetséges, özvegy Édesanyámnak, aki Budapesten él, is egy pár sort eljuttatni, hogy jól vagyok, és húgomért mindent megteszek.

Most közlöm a testvérem adatait, amit tudok róla:

LENGYEL FERENCNÉ

Szül. név: DR. SZEBENI (STERN) LILI

Szül.: 1911. dec. 14.

GALGÓCZ

Foglalkozás: VEGYÉSZ DOKTOR

MAGYAR állampolgár, BUDAPESTI lakos

Utolsó hír: DEPORTED, LAST REPORT FROM LAGER ALLACH. HELP HER.

(Ez a Lager, ahogy közben megtudtam, Bajorországban, München közelében van, amerikai megszállott területen).

Édesanyámnak, ki Budapesten van, alanti a címe: STERN ERNŐNÉ, BUDAPEST, V. SZIGET-UTCA 11.

Szívélyes üdvözléssel

CPL. L. STERN

PAL/878

Lajcsikám,

Boldogan közlöm veled, hogy levelet kaptam Lilitől Budapestről, egy napal a megérkezése után Dachau Lagerből. Teljesen egészséges, azt írja, és kövér. Saját keze írásával van írva.

Édesanyámtól is jött egy üzenet, 4 nappal előbből, melyben írja, hogy

Lili úton van hazafelé. Magda, gyerekek jól vannak. Határtalanul boldog vagyok. Szombaton, ha tudok, jövök.

Laci

1945. november 2.

Édes, aranyos drága Lilikém, ma kaptam meg drága leveledet, hála Braun L. barátom nagyszerű közvetítésének. Elmondhatatlan a boldogságom, hogy végre kimerítőbb híreim vannak rólatok. Én a múltban már rengeteg üzenetet, sürgönyt és a világon mindenfélét küldtem nektek, és folytatni fogom a jövőben is csak azért is, mert talán egy a százból mégis keresztülsúszik, és eljut hozzátok. Édes Lilikém, kimondhatatlanul boldog voltam, amikor megérkezésed után írt leveledet megkaptam. Milyen rettenetes elgondolni, hogy május hónapban én is ott voltam, egészen a közeledben, szabadon és bőségben, és nem is sejtettem, hogy valahol ott vagy nem messze tőlem.

Lilikém, a legfontosabb, és amiről legelsősorban írni akarok az, hogy én leszek a legboldogabb ember a világon azon a napon, amelyen megérkeztek ide hozzám. A világon mindent el fogok követni, hogy ez mielőbb megtörténhessen, és csak arra kérlek benneteket, hogy legyetek kitartással, és ne csüggedjete el, mert ez csak idő kérdése, és itt lesztek velem, amint arra az első emberileg lehetséges mód van. Kérlek, nagyon érezzétek, és gondolatok arra a nap minden pillanatában, hogy kimondhatatlanul szeretlek és vágyódom utánatok, és nincs is más gondolatom, és kívánságom az élettől, csak az, hogy veletek lehessenek, és kárpótolhassalak az elmondhatatlan szenvedésekért, amelyekben résztetek volt.

Én már kb. 6 héttel ezelőtt benyújtottam egy kérvényt, teérted, az én édes aranyos anyukámért és drága Magdikámért. Néhány napja kaptam választ az itteni kormánytól, hogy előjegyzésbe vagytok véve (Maminka és te, Lilikém) de mivel még nincs közlekedési lehetőség, sem kapcsolat Magyarországgal, várnom kell addig, amíg a viszonyok rendeződnek.

Ezt az országot ma már egész más szemmel látom, mint ideérkezésemkor, 1940-ben láttam, és ha cionista nem is vagyok, van valami, ami köt, húz ide, és tudom, hogy veletek együtt itt is nagyon boldog tudnék lenni. Az tudnék lenni talán akárhol a világon, csak Magyarországon nem szeretnék, azt hiszem, nem tudnék élni, semmi körülmények között. Számomra az az ország, azok után, ami ott történt, egy lidércálom, egy rémálom lett.

Szegény, drága Apám halála egy rettenetes csapás számomra. Hosszú, keserves évek reményei és álmai, hogy őt még egyszer boldogságban átölhelhessem, semmisültek meg. Éppen ő, aki annyira szeretett bennünket és boldog volt, ha együtt voltunk, nem részesülhet abban a boldogságban, hogy láthassa, szerencsésen átéltük a vészes éveket. Mégis kimondhatatlanul megnyugtató, hogy békésen és természetes módon nyugodott el és nem azoknak az aljas bitangoknak kezei között. Most csak azért imádkozom, hogy az én édes drága Mamikámat és Titeket őrizzen meg a jóisten, hogy mielőbb viszontláthassalak. Hálát adok az istennek, hogy aranyos anyukámat megsegítette és nincs más vágyam, mint hogy megsimogathassam

a drága, ősz haját, és még egyszer mosolyogni lássam. Lilikém, drágám, nem tagadom, el, hogy – bár az élet és az elmúlt esztendőök nagyon megkeményítettek – hogy míg e sorokat írom, öreg fejemre és öreg katona létemre úgy sírok, zokogok, mint egy kis gyerek. De hát szégyen az, amikor olyan nagyon szeretlek benneteket? Mikor az elmúlt esztendőök keserőségei felgyülemlelnek bennem és az utolsó évek borzalmas aggodalmai értetek. Lilikém, nem tudom, nem is próbálom leírni neked, min mentem keresztül múlt év március vége óta az aggodástól értetek, milyen keservesen fájt, hogy nem lehetek a borzalmas időkben mellettetek, és nem részesülhetek a ti sorsotokban, bármilyen keserves is volt az. Ezt soha nem tudom magamnak megbocsájtani.

Én kb. 3-4 hét múlva szerelek le, Lilikém, és bizony már alig várom az időt, hogy több mint 5 év után újra civilben lehessenek. Ez egész váratlanul jött, mert egész 3 nappal ezelőttig úgy volt, hogy még márciusig az armyban kell lennem. Nem tudom még biztosan, hogy mit fogok csinálni, de most már jobb lesz és könnyebb, mint 5 évvel ezelőtt volt. Szabadságaimat hét végén Jeruzsálemben Lajcsiéknál töltöm. Ők nagyon jól megvannak, L. felesége, Vicki, nagyon kedves és hercig nő, nagyon jó barátságban vagyunk. A gyerek, Joszi, pedig egy valóságos angyal, egy nagyszerű, gyönyörű, csibész kölyök. Lajcsinak nagyon hálás vagyok, mert veled kapcsolatban, Lilikém, gyönyörűen viselkedett. Tudniillik amikor a deportálásodról a Red Cross hírt kaptam, mint a bolond futkosott hetekig és segített nekem a legmeszebbmenően, hogy Rólad hírt kaphassak. Ezért örökre hálás leszek neki.

Én egy nappal előttem, ápr. 29-én szabadultam fel. Május elején már repültem Angliába, pár napi pihenéssel Reims-ben. Angliában nagyon kellemes volt, 3 hónapot töltöttem ott, 6 vagy 7 hétig Londonban laktam egy szép szobában Gabival együtt, akivel 2 és fél év után Angliában találkoztam megint össze. Gabi is még katona, pár hete nem láttam, mert ő más campben van, de tudom, hogy jól van. Július végén utaztunk ide Angliából, és ezzel az 5 esztendő körutazás hála istennek véget ért. Most, hogy leszerellek, a lakás a legnagyobb gond, a lakáshelyzet itt is nagyon nehéz, habár egyéb tekintetben hihetetlen bőség van.

Nagyszerű egészségben vagyok és kövér, legalább 85 kg. Lilikém, 1945. márciusban én is 63 kg voltam bakancsban és téli ruhában. Mindennel el vagyok látva, de nem tudok egy falatot lenyelni vagy egy cigarettát elszívni, hogy ne gondoljak fájdalommal arra: vajon nem vagytok-e éhesek? És a legrettenetesebb az, hogy a háborúnak vége van, győztek a „szabadság” nagy bajnokai, és itt állok, és nem tudtam nektek még semmi effective segítséget nyújtani.

Az természetes, hogy függetlenül mindentől, amint lehetőség van, hazarepülök hozzátok, ha csak egy napra is. Ha az utazás lehetséges lesz, most, hogy civil leszek, sokkal könnyebb lesz ez számomra, mint eddig lett volna. Hidd el nekem, édes Lilikém, hogy a tavasszal, ha csak egy nagyon kicsi lehetőségem lett volna, akkor hazaszaladtam volna, mint páran a szerencsések közül tették, akik az oroszoktól lettek felszabadítva. De engem is, mint téged, az amerikaiak szabadítottak fel, és az első pillanattól kezdve amerikai katonai parancsnokság alá tartoztunk és nem tudtunk a zóna határain tovább jutni.

Végtelenül fájdalmas számomra, hogy szegény Franciról nincs még semmi híred. Én nem akarlak sem befolyásolni, sem üres frázisokkal vigasztalni, de ne adjál még fel minden reményt. Te magad is tudod, hogy még mindig sokan érkeznek, és jobban tudod, mint én, hogy ezren és ezren még mindig ott vannak és nincs módjukban még csak egy üzenetet sem küldeni. Én a fogságból nem tudtam semmit sem ügyében elérni. Innen már két repülőlevelet küldtem Moszkvába, egy információs irodába, de választ még eddig nem kaptam. Az itteni orosz követség nem tud, vagy nem akar semmit sem tenni. Továbbra is résen leszek, és ha hallok vagy megtudok valami új lehetőséget, akkor azonnal cselekedni fogok.

1946. február 27.

Ha érdekel, hogy szabad óráimat (vagy perceimet) mivel töltöm, az főleg olvasás és muzsika; ez a két tevékenység az, amely kitölteni próbálja számomra mindazt az űrt, amit az otthon, család, etc. hiánya okoz. Persze eredménytelenül. És mégis, mindkettőnek határtalanul nagy hálával tartozom, nemcsak mert egész életemben a legszebb perceimet vagy óráimat okozták, de mert a fogság egyes periódusaiban semmi egyéb, mint könyvek és néhány gramofonlemez tartották meg a lelki és szellemi egyensúlyomat, amit (csak most látom igazán) milyen sokan elvesztettek. Egy soha meg nem ismétlődő gyönyörűséget okozott nekem, ezekben az időkben, ahogy először – rendszertelen, majd pedig tervszerű olvasással feltárult előttem egy nyelv és egy irodalom minden szépsége. Olyan intenzitással, hogy az éhséget ki tudta zárni a tudatomból. Most, hogy az élet ezer más gondja is helyet követel magának a napjaimból, persze csak elvétve tudok könyvet a kezembe venni. A helyzet azonban tényleg az, hogy számomra ez az „escape from reality” teszi az életet, úgy ahogy elviselhetővé. És bár mindig óvatosan elkerültem magamat analizálni, és egyáltalán foglalkozni túl sokat magammal, azzal tisztában voltam mindig, hogy nem az úgynevezett aktívak csoportja az, amelyhez tartozom, hanem az a kevésbé népszerű és rendszerint sikertelen type, amelyre talán a „szemlélődő” szó illene legjobban. Most, hogy a katonaruhát levetettem (hála istennek; mindig gyűlöltem még a gondolatát is békében katonáskodni) igazán nem látok okot rá, hogy ne folytassak egy olyan életmódot, amely természetemnek és hajlamaimnak egyedül felel meg.

A muzsika, itt, sajnos csak nagyon szegényes és kis adagokban méretik. A Palestine Orchestra elsőrangú és nívós, de hát ez megoszlik 4-5 város között és csak ritkán vetődnek el errefelé. Gramofon és rádió pedig soha nem teljesen ugyanaz. Szerencsére Londonban, amíg 6 hétig mint civil éltem (értsd: állandó szabadság), mindent habzsoltam, amit csak lehetett, és egy pár felejthetetlenül szép zenei emlékem van.

A katonaságtól hivatalosan jan. 15-én lettem elbocsájtva, mint hadifogoly 4-5 hónappal előbb, mint a sorom szerint kellett volna. November 20-a óta egész január 15-ig fizetett szabadságon voltunk és már szabad volt civilben járni. Ezzel tehát lezárult egy 5 éves és 3 hónapos fejezete az életemnek, amelyre bár büszke nem vagyok, de amely miatt szégyenkezni soha nem fogok. Soha,

mert a legelső pillanattól fogva megfontoltam, hogy nem a volt hazám (milyen melodramatikus ez a szó így leírva!) ellen fogok fegyvert (ez is!), hanem gyalázatos gazemberek ellen, amilyeneket még a világ soha nem ismert.

Remélem érkezett már csomag, küldök továbbra is.

Talán korai még ilyesmiről írni, de ha majd indultok kifelé és van valami téli holmitok, ne hagyjátok ottan csak azért, mert azt gondoljátok, hogy itt nem kell; itt, Jeruzsálemben bundákban járnak télen nők, férfiak egyaránt. De hát, úgy képezem, a nációk úgysem hagytak meg sokat, ha valamit is egyáltalán. A hajójegy és egyéb költségek miatt ne legyen gondotok, mert azt én innen mind el fogom intézni. E pillanatban a helyzet tudomásom szerint olyan, hogy ha a certifikátot a legközelebbi hetekben meg is kapnám, nem biztos, hogy Ti ki tudtok utazni Magyarországról még egy ideig. Ha itt lesztek, akkor banánnal és tejszínhabbal és csokoládéval foglak felhizlalni benneteket. Azt fogtok enni és inni, amit csak megkívántok, és finom angol cigiket fogunk szívni.

1946. május 20.

Drága Stern család! Latyak miatt teljesen nyugodtak lehetnek, nagyszerűen néz ki és nagyon boldog Stern néni certijének. (Én is). Már előre tervezgetünk, hogy melyik borfajtából isszuk le magunkat az itteni tényleg sárga földig, Stern néni megérkezésekor. Lilikónak csak azt üzenem, hogy legal – vagy illegál – a fontos, hogy itt legyen. Millió szívélyes üdv és puszti

Lajcsi, Vicky, Gabi

75

1946. május 25.

Drága Lilikém, biztosan megérkezett már sürgönyöm és expressz levélem Maminka certifikátjával kapcsolatban. A biztonság végett megismétlem, hogy az útban van a British Political Missionhoz, Budapesten, akik majd biztosan kiértesítenek és instrukciókat adnak, ha az megérkezik. Lilikém, drágám, én végtelenül boldog vagyok, hogy ezen a legnehezebb ponton túl vagyunk. Hogy milyen megnyugvás az számomra, hogy most már biztosra vehetem, hogy nemsokára itt lesz és elláthatom gyógyszerrel és jó táplálékkal, azt nem is kell talán Neked mondanom. Hogy mi ma egy certifikát, amikor a sok illegális miatt az 1500-as havi kvóta hónapokra előre ki van merítve, azt csak akkor tudnád, ha láttad volna, ahogy az itteni vendégek gratulációkkal és szerencsekívánatokkal megrohantak. Amint megérkezem Jeruzsálembe, azonnal utánajárok, mik a legközelebbi teendők és tudatni foglak mindenről. Az egyetlen dolog, ami még egy kicsit aggaszt, az az ottani hatóságok magatartása a kiutazással kapcsolatban, de nem hiszem, hogy az adott körülmények között nehézségeket támasztanak.

Lilikém, gondolhatod, hogy legfontosabb célja most életemnek, hogy a certifikátot a Te részedre is a leggyorsabban megkapjam, úgy hogy ha lehetséges még együtt tudjál jönni Maminkával. Hogy a Government-től az most nem jött ki, az egyáltalán nem tört le engem, mert hiszen erre ők engem határozottan már előre figyelmeztettek, és én a figyelmeztetést továbbad-

tam Nektek. Ezért kérlek, drága Lilikém, ne szomorítson el Téged sem az, hogy Nálad még nincsenek konkrétumok, mert úgy, ahogy Maminka ügyét sikerült kiharcolni a Governmentnél, ugyanúgy sikerülni fog a Te ügyedet is kiharcolni a Jewish Agency-nél.

Már előző levelemben azt hiszem írtam, hogy amikor az illegális témát egyáltalán felvetem, akkor elsősorban külső nyomásnak engedek. Mindenki, Lajcsitól és Gabitól kezdve egész vadidegen emberekig sürget és ösztökél, hogy igenis beszéljelek rá, ha van rá lehetőség.

En tudom, drága Lilikém, hogy neheztelsz rám, mert megzavartalak, és eleinte lebeszéltelek, később pedig rábeszéllek az illegális utazásra. De nagyon kérlek, vedd figyelembe a következőket:

Hogy cca. márciusig bombák robbantak és gépfegyver csaták kísérték minden illegális hajó érkezését, most pedig az angolok a legnagyobb előzékenységgel segítik partra szállni a jövőket, a legnagyobb nyugalomban. Hogy ez így meg fog változni, azt senki előre nem tudta és nem tudhatta; ez magas politika, ami összefügg mindazzal, ami Egyiptomban és Transzjordániában és Irakban etc. történik. Ez a változás természetesen az egész közvéleményt az illegális utazással szemben megváltoztatta.

Hogy addig, amíg a Governmenthez berendeltek és közölték, hogy egyelőre valószínűleg csak Maminka kap vízumot, addig bíztam, hogy mindketten egyszerre megkapjátok azt. E közlés után, amint tudtam, hogy a Te ügyed a Szochnut kezében van és nem az angolokéban, a bizalmam egy gyors lebonyolításban azonnal megrendült, és akkor pedzettem meg először magam is az illegális utazást. Ezzel kb. egyidejűleg érkeztek meg a Te, az otthoni és Európai helyzetet illető pesszimiztikus leveleid is, amelyek csak fokozták bennem azt az irtózatot nagy vágyat, hogy – akárhogyan – csak már itt légy velem biztonságban.

Kérlek drága Lilikém, ítéld meg a dolgokat ebből a szemszögből. Akkor mindenki irtózott az illegális utazástól itten, egyszerre pedig úgy alakultak a dolgok, hogy mindenki ostromolni kezdett: „írd meg, hogy jöjjön; ne várjon semmire, hanem induljon el, ha lehet, stb.”

Lilikém drágám, mindez „csak” idő kérdése különben, mert még az én pesszimizmusommal sem tudom egyetlen pillanatra sem elképzelni, hogy végeredményben, és pedig egész rövidesen ne légy itt. „Csak idő kérdése”, de ha tudnád, hogy nekem milyen rettenetesen fáj minden nap, minden óra, ami elmúlik ebből az időből! Nem is tudok másra gondolni, mint hogy milyen istenien finom lesz, és az egész életem legboldogabb napjai lesznek azok, amikor majd Veled fogok sétálni, utazgatni, jól enni, inni, finom cigiket szívni. Kérlek, légy erős, Lilikém, és kitartó, mert mindez még vár ránk, a jó dumák a kafában, felidézni az elmúlt dolgokat és megbeszélni a jövőt. Egy szép, érdekes, színes élet vár még rád, Lilikém, velem együtt, ne felejtse el ezt. És akárhogy szidnám is a jövőben Palesztinát néha leveleimben, vedd tudomásul, hogy ez egy nem is olyan rossz hely, hogy lehet itt élni (csak hagyják az embert!) és ha megunjuk, akkor legfeljebb majd továbbállunk egyszer.

1946. június 3.

Lilikém drágám és Maminkám, ha megérkeztek (vagy ki-ki amikor), másnap bérelünk egy taxit és bevásárolunk és fejenként legalább 5 pár cipőt fogtok venni, és ebből egyet sem engedek lealkudni, azt már előre kijelentem. És nem kell majd porcelánt stb. eladni érte. Most is itt van előttem egy pesti újság (a „Demokrácia” máj. 5-i száma), és jól tudom, mi megy ott végbe. Ne fájjon hát a szívetek az áldozatokért, melyeket most hoznotok kell, mert amint itt lesztek, minden meg fog változni, és mindenetek meglesz. Amikor elfogatásom órájában a fényképeiteket, leveleket és emlékeimet égettem el egy kis máglyán, abban a pillanatban azt hittem, hogy ilyen mélyről már nem lehet feljutni, és íme ma megint egy szabályszerű polgárember vagyok főbérleti lakással (!) és tele tagsági igazolványokkal. Ma már tudom, hogy nincs olyan mélypont, ahonnan ne lenne megint felfelé.

1946. június 21.

A hivatali munkámmal nagyon meg vagyok elégedve, érdekes és önálló. A kollégák és fölöttesek (angolok) nagyon rendesek, bár utóbbiakkal is most egy kicsit elhidegült és formális lett a viszony érthető okokból. A tisztjeink revolverrel ülnek a hivatalokban a saját civil tisztviselőik között. Sajnálatos, hogy ide fejlődtek a dolgok, de nem tudom elítélni azokat a fiatal fanatikus gyerekeket sem, akik közül csak az utolsó 2 napon is hatan haltak meg, végeredményben nem másért, mint hogy például Lilkó hamarabb itt legyen. Nem lehet viszont eltagadni azt sem, hogy az angolok, az adott körülményekhez képest, szinte emberfeletti önmegtartóztatást és önfegyelmet tanúsítanak. Ebben az ideg nélküli és szinte már „unheimlich” nyugalomban és önfegyelemükben van a kulcsa annak a „szerencsének”, amely a kritikus pillanatokban mindig melléjük szegődik, és amellyel még Józsi Bácsi is kell hogy számoljon. Ha a jelenlegi bajok elmúlnak, nem lesz ennek a 45 milliós népnek elismerőbb alattvalója és polgára, mint én vagyok, csak adják már fel végre azt a pocsék reakciós politikájukat és méregkeverő koloniális kormányzásukat.

77

1946. június 26.

A feszültség itt az utolsó napokban egy kicsit felengedett. Az angolok ezúttal szigorúbban válaszoltak a terrorakciókra. Pillanatnyilag egy meglehetősen kellemetlen bojkott van a zsidó lakosság ellen, nemcsak mint eddig, arab, hanem angol részről is. Mi már csak meg vagyunk áldva! A szokásos háborús kép, Tommy-gun-os rendőrök, katonák az uccákon, tankok, páncélautók, beton és homokzsákfedezékek, stb. Istenem, hogy unom már ezt a háborúsdit, néha égnek áll a hajam, hogy egy ilyen tűzfészekbe hozlak ki Titeket, de nagyon hiszem és remélem, hogy rövidesen mégiscsak békeség és közbiztonság lesz itten is. Az általános helyzet a hivatalban is érezteti a hatását, az angol és zsidó staff közötti szokásos baráti légkör helyett most merev és csakis hivatalos érintkezés van.

Ha lehet, tegyetek különféle címletű bélyegeket leveleitekre. Kollégáim majd megölik egymást a bélyegekért (6 bélyeggyűjtő!), és majdnem jobban izgulnak már levelekért Tőletek, mint én.

1946. július 12.

Most már többé-kevésbé biztos vagyok benne, hogy Lilkó kiutazása az intézményes megoldás keretében fog lebonyolódni, és erre mindig jobban építettem, mint egy egyéni certifikátra a Szochnuttól. A százezres bevándorlás az tehát, amelyre most minden kártyát felteszek. Ennek a sorsáról Ti is bizonyára informálva vagytok, és így tudjátok azt is, hogy Londonban az angol-amerikai bizottság már a praktikus lebonyolítás részleteit tárgyalja. Az idegőló lassúság nem szabad, hogy elvegye a kedvet, Lilikém, tudod, hogy egyszer mégiscsak el fog jönni a várva várt nap. Palesztina egész sorsa és jövője most döntő fordulat előtt áll, és ha előbb nem indulnál útnak, mintsem ez a fordulat beáll, akkor ez maga fogja a kijövedeleddet meghozni. Világosabban: ha nem indulnál el előbb az általad már többször említett módok egyikén, akkor feltétlenül jönni fogsz a százezres kvóta keretében.

Most vasárnap reggel van, és a szokott helyemen, a Rimmon kávéházban ülök, ahol nemsokára majd együtt fogunk ülni. Nyugodt, meleg vasárnap reggel, ilyenkor mindig vissza kell hogy gondoljak régi vasárnapi reggelikre a Belvárosi Kávéházban, vagy az Unióban, Florenben. És azután a séta a Sabáriába vagy a Margit sörözőbe. Csak ha ilyen intenzíven visszagondolok ezekre az időkre, akkor érzem és látom, hogy mennyire megváltoztam én is a világgal együtt, hogy milyen elmondhatatlanul hosszú volt az út a Sziget uccától Abu Tor-ig.

Gyakran gondolok arra és félek attól, hogy a cionista propaganda hatása alatt talán túl sok jót vártok ettől az országtól és ezért talán csalódásoknak teszitek ki magatokat. Az igazság, mint legtöbbször, itt is valahol középúton van. Vannak Palesztinánál sokkal jobb helyek, és van nagyon sok rosszabb is ennél. Az lett, Európához képest, kemény, nyers, durva; de még ezeknek a sajátságoknak is vannak előnyös oldalai. Jerusalemben egy kis város, egy vidéki városféle. El kell készülnötök arra, hogy egy vidéki városban fogtok élni, olyan, mint pl. Szeged vagy Pozsony, csak orientális kiadásban, talán forgalmasabb, élénkebb, mint azok, de – hiába – mégiscsak kisváros. Jerusalemben pedig különben is egy hivatalnokváros, este 9-kor már minden kihalt és csendes. Mégis, én ma is ezerszer jobban szeretem, mint Haifát vagy Tel Avivot. A megélhetés is elég nehéz itt, de aki dolgozik (az egyszerű munkás, paraszt vagy napszámos) ezerszer magasabb színvonalon él, mint a kelet- vagy délkelet-európai munkás, etc. A kulturális élet Európához viszonyítva majdnem nulla. A klíma és a létért való harc itt leredukálja az igényeket minden vonatkozásban. És végre is, látjátok, én magam mégis ezt választottam, és nem Londont, az én drága, öreg, csúnya Londonomat, ahol olyan szép 10 hetet töltöttem, és ahová rögtön leszerelésem után vissza is mehettém volna. Miért? Mert nem akartam újra „asszimilálódni”, és végeredményben mégis csak „idegen test” maradni egy új országban. Ez az álláspontom viszont még nem végleges.

Tudom biztosan, hogy megérkezéseket követően, az első hónapokban boldogtalanok lesztek itten, és talán megbánást is fogtok érezni, hogy Magyarországból eljöttetek. Ez olyan betegség, amelyen kivétel nélkül mindenki átesik, és még a rettenetes élmények, amelyeken átmentetek sem fognak

– azt hiszem – mentesíteni ez alól. Látom ezt még olyanokon is, akik egyenesen Belsenből vagy Buchenwaldból érkeztek meg ide. De azt is előre tudom, hogy nem fog sok időbe telni, hogy jól fogjátok itt magatokat érezni, talán azért is, mert Ti már mégsem teljesen idegenbe fogtok jönni. Nem hiszem, hogy volt ember, aki jobban szenvedett volna ideérkezése után, mint ahogy én szenvedtem, és gyűlöltem mindent és mindenkit. Ma csak nevetek, ha eszembe jutnak ezek az idők. Ne értsetek félre, nem vagyok „határtalanul” boldog itt, ma sem vagyok egy „harcos cionista (sőt semmiféle cionista). De nem hiszem, hogy e pillanatban akárhol is jobban érezném magam, vagy szívesebben lennék, mint itten. A változást 40 és 46 között az okozta, hogy az elmúlt 5 évben nagyon sok (talán túl sok) időm és alkalmam volt elmélkedni. Sikerült egyetlen egy dolgot megtanulni, egyetlen dolgot, amely felé mindig törekedtem, de csak az utolsó években tudtam elérni. Ez pedig az objektivitás, a dolgok szenvedélytelen és előítéletmentes, pártatlan megítélése. Ez a fajta folyamat hozta létre az én megbékülésemet Palesztinával, és nem kevésbé mindaz, ami Európában történt az elmúlt 8-10 évben.

Ha ti itt lesztek velem, akkor persze minden sokkal szebbnek és jobbnak fog tűnni nekem is.

1946. július 23.

Mind e leveleket csak gyorsan futottam át most gyorsan és nincs is türelmem tovább várni, hanem gyorsan nekiülök, habár már késő éjszakára jár az idő, hogy legalább pár összefirkált sorban megnyugtassalak, hogy leveleiteket végre megkaptam, és hogy a tegnapi tragikus eseményekkel kapcsolatban megnyugtassalak, és ezzel a King David szálloda felrobbantására utalok. A helyzet továbbra is az, hogy a világon semmi okotok nincs aggodalomra velem kapcsolatban, de annál több okom van nekem aggodalomra miattatok, hogy t.i. egy ilyen világba belehozni titeket. Borzasztó sokat töprengtem ezen tegnap óta, most, hogy elvadult és felelősség nélküli emberek miatt a helyzet ennyire elfajult, de minden töprengésem csak zsákuccába vezetett, mert ma is csak azt mondom, hogy gyertek, gyertek. Vannak az életben pontok és pillanatok, amikor csak elhatározni lehet, és minden mérlegelés és fontolgatás csődöt mond. Így vagyok én ezzel az elhatározásommal, és bízom benne, még mindig, ebben a legkritikusabb órában is, hogy mire itt lesztek, a dolgok megnyugodnak és kialakulnak. Egyelőre, mikor a nap vagy az éjszaka egyik órájában egy robbanást hallok, az első villámgyors reakció, amit érzek, a hála és boldogság érzése, hogy nem kell reszketnem, nem vagytok-e valahol ott a közelben? Így van, hogy a rossznak is van jó oldala néha.

Azzal a maradék kis hitemmel egy jóságos gondviselésben csak azért imádkozom, hogy soha meg ne bánjam, amiért annyira akartam és igyekeztem, hogy mielőbb itt legyetek velem.

Ezt a levelet tehát most rohanva befejezem, és még reggel bedobom a főpostán (ha az éjszaka fel nem robban!). No de nem illik ezekről a dolgokról viccelni, excuse me! Azt akarom csak ezzel a levéllel, hogy legyen rólam híretek a tegnapi események után, amelyek tőlem távol történtek, és a személyes biztonságomat egy pillanattig sem veszélyeztették.

Ma reggel vettem egy egész különleges hajszeszt, hátha mégis sikerül egy egész kevés haját megtartanom, mire megérkeztek. Egész heroikus az a harc, amit az utolsó években a teljes megkopaszodás ellen vívok.

1946. július 28.

Drágáim, szerda este van, már elmúlt 9 óra. Én meg mostanáig kibámultam az ablakomon, ezen az ablakon, mely előtt nemsokára (mindig ez a „nemsokára”!) már veletek együtt fogok állni és bámulni bele a csendes, sötét jeruzsálemi éjszakába. Olyan megtévesztően békésnek tűnik egy ilyen éjszaka itten, ahol pedig a sötétség leple mögött, e pillanatban is biztosan, egyensúlyukat elvesztett fanatikus emberek terveznek újabb vérontást és gyászt. A sötétben is tisztán látom, innen az ablakomból az YMCA koloszalis tornyát és vele szemben a King David kontúrjait, amelynek a romjai alatt több mint száz ember lelte egy másodperc töredék része alatt halálát. Gyász ül a városon és minden ember lelkében ezért az esztelen és eszevesztett tömegmészárlásért, amelytől ma már minden józan ember undorral és keserőséggel fordul el. Keserőséggel azért is, mert egyetlen barátságos szó, egyetlen reményt keltő nyilatkozat talán megakadályozhatta volna ezt a szörnyűséget. De ez a szó nem jött a merénylet előtt, és nem jött utána sem. Az angol arcon egy rezzenést sem látsz, sem gyűlöletet, sem megértést el nem árul. Csak bámulnak bele továbbra is, azokkal a hideg kék szemeikkel, a messzeségbe bele. Itt, ahol olyan óriások érdekei és tervei ütköződnek, mint az orosz, angol és muszlim népek, mit akarunk, mit várhatunk mi itt, kis idetévedt töredéke egy ősidőktől tartó, örökös vándorlásaiban felörlődött, kioregedett népnek?

1946. augusztus 12.

Édes drága Lilikém, megint egy vasárnap délután van, egy hét várakozással és reménykedéssel megint elmúlt, és újra anélkül kell e levél megírásához hozzáfognom, hogy bármiféle konkrét eredményről tájékoztathassalak. Az elmúlt hét eseményeit nagyjából bizonyára Te is tudod; tudod, hogy az illegális utazásoknak nagyjából megint befellegzett, mert hadihajók cirkálják az egész Földközi-tengert, és ha egy transzportot elkapnak, azt Ciprusba irányítják, és addig ott tartják, amíg a havi 1.500-as jelenlegi kvóta szerint rájuk kerül a sor. Ezzel szemben a mai rádió jelenti, hogy Truman elvben elfogadta a Federation Plan-t, és csak lényegtelen módosításokat kíván a zsidók javára. Ez a cionisták számára nem kimondottan egy örömhír, de én már nagyon meg lennék elégedve, csak vége legyen már ennek az istentelen huzavonának és alkudozásnak, és tettek váltsák már fel végre az ígéretéseket. Ugyanúgy, mint Párizsban felettetek, úgy a mi sorsunk felett is most döntenek. Az csak egy szomorú megnyilatkozása a korszellemnek, hogy a ti helyzetetek sokkal könnyebb és a kilátásaitok sokkal kedvezőbbek, mint a mieink, akik végre is 30.000 katonával és az utolsó szál civilig teljes lojaltással álltunk a győztesek oldalán, tehát a jó oldalon.

Most végre minden el fog dőlni. Még pár hét és véglegesen látni és tudni fogom, hogy mi a helyzet? És ha ezt tudni fogjuk, akkor ezerszer nyugod-

tabbak leszünk mindketten. Akkor tudni fogjuk pontosan, mikor és hogyan jössz, nem kell többé általánosságban beszélnünk és írunk, tudni fogjuk, hogy hol állunk, mit várhatunk? Egyet szeretnék nagyon a lelkedbe és a gondolataidba vésni Lilikém: hogy nem adódhat egy olyan helyzet, amelyben én feladjam a harcot Téged onnan kihozni, hogy nem jöhet el egy olyan idő, amikor én beletörődnék abba, hogy távol egymástól éljük le hátralévő életünket, és ne kárpótolhassalak csak egy icipicit is Dachauért, etc. Úgy-hogy ilyesmitől soha nem kell tartanod. Ebben a szándékomban és vágyamban engem minden elmúló és elfecsérlődött hónap elhatározottabbá tesz. Egyetlen egy dologban engem nagyon megváltoztatott az elmúlt 7 esztendő... ha kell, habozás nélkül dönten tudok és el tudom magam határozni, nem félek, nem idegeskedem, változásoktól vagy kényelmetlenségek vállalásától.

Mikor a Rajna felett elrepültem és bámultam le a kígyózó kis ezüstcsíkra, akkor – oh én balga! – azt hittem, hogy ebben a pillanatban végeztem az egész életemre drótkerítésekkel és dróthálókkal. Mily bohó is valék! Tudtam én, hogy az Ígéret Földjén annyi drót vár rám, amennyit Himmler egész életében talán nem látott? Hogy hivatalba menet vagy hivatalból jövet úgy fogok a kocsúton jobbra-balra ugrálni, mint egy bakkecske, mert hun itt egy derót, hun amott, hun itt mosolyog egy automata pisztoly a hasikádba, hun meg egy kis Lewis-gun vagy Brenn-Gun a fenekedbe. Hát, finom egy kis hely ez, mondhatom!

1946. szeptember 5.

Most pedig beszámolok nektek Maminka szerencsés megérkezéséről. Szombaton reggel fél 8-kor futott be a hajó a haifai kikötőbe. Már csütörtök déltől kezdve Haifán voltam Lilkó sürgőnye nyomán. A kikötő kapujában vártam szombat reggel 6 órától. A kiszállás simán és rém gyorsan történt, Maminkának egy magyar vámhivatalnok segített a leszállás pillanatától és egészen a kapuig hozta, 11 órakor már együtt voltunk. Nagyszerű állapotban és frissen érkezett meg, sokkal, de sokkal jobb állapotban, mint valaha is mertem volna remélni. Két napig a Carmel hegyen pihentünk egy nagyon szép szállodában, hétfőn délután indultunk vissza és Tel Avivon keresztül utazva este fél 6-kor érkezünk meg.

Ma szerda van, tehát már második napja itthon vagyunk, és négy napja együtt. Azóta szüntelenül és a késő éjszakáig csak rólatok beszélgetünk. Végre annyi sok év után feltehetek ezerszer átgondolt kérdéseket rólatok, a gyerekekről és mindenkiről. Remek dolog így visszazökkenni 7 évvel, az állandó beszélgetésektől és visszagondolástól úgy beleéltem magam a régi életünkbe, hogy voltak már pillanatok, amikor megint Palesztina és az elmúlt 7 év általában kezdett irreálisnak tűnni.

Mondanom sem kell talán, hogy Maminka a nap folyamán nem is tudom, hányszor sír és pityereg utánatok, sír, ha egy darab csokiba harap, sír, ha egy csésze kávé emel a szájához, egyszóval minden lehetséges alkalmat megragad. Ettől eltekintve azonban boldognak és megelégedettnek látszik, és ezt az óriási és hirtelen változást, ami nem csekélység az ő korában

(Nagymamám 58 éves volt akkor – Ági J), sokkal jobban viseli el, mint reméltem volna. SARIDON már be van szerezve, ha egyszer pénzem lesz, meg fogom venni a Hoffman-La Roche gyárat, úgy olcsóbban fogunk kijönni. A gyárkémény is teljes üzemben van (egy cigarettagyárat is fogunk venni!), de hiába hordozom elé Egyiptom és Törökország és Virginia minden dohánykölteményét, ő csak kitart amellett, hogy a „magyar” jobb, mint akármelyik. A melegre pedig, amely miatt annyira féltem, váltig hangoztatja, hogy Pesten sokkal melegebb volt, szóval még az egyetlen dologgal, amivel itt dicsekedni lehet, (a meleg t.i.) sem enged felválni. És még mielőtt elfelejtem, megörökítem egy angyali bemondását Haifán egy Shell Olaj tábla láttán: „– Jé! Itt is van Shell?”

Ezzel talán elég is lesz a humorból (?) és rátérek komolyabb dolgokra. Maminka vágyódása utánatok nem egy olyan egyszerű dolog. Azelőtt miattam sírt valószínűleg, most pedig miattatok, és ha Lilkó itt lesz, akkor Magdi és a gyerekek miatt, és itt van egy tragikus örökké önmagába visszatérő kör, amelynek nem is tudom a végét látni. Én erre többé-kevésbé előre fel voltam készülve. Ezért volt az, hogy a viszontlátás első örömei után azonnal leültettem, és a következőket mondtam neki: én magam hosszú évek óta elhatározva vagyok, hogy nem megyek vissza Magyarországra és az ő idejövételét is egy végleges dolognak tekintettem és tekintem. Ha azonban egy év vagy több után elviselhetetlennek találná, hogy így távol és elszakítva tőletek kelljen élnie, nekem soha egy pillanatig ellenkezésem nem lesz, hogy visszamenjen, és hogy egyszer és mindenkorra vége legyen az örökös vágyakozásoknak, én is készséggel visszamegyek vele. Ezt az ő lelki megnyugvása miatt mondtam, és ha a jövő úgy hozná, hogy szavamon fogna, minden ellenkezés nélkül meg is fogom tenni. Soha életemben még ilyen nehezen valamit ki nem mondtam, de Maminka ezt nem tudja és láttam, hogy azóta megnyugodott és nem is sírt annyit.

1946. szeptember 16.

Lilikém, drágám, most haragudni fogsz, de bevallom, hogy a legszigorúbb tilalmad ellenére nem bírtam megállni, hogy kivétel nélkül minden este el ne mondassam magamnak Maminkával azt a napot, amelyen megérkeztlél Németországból. Ez a nap, augusztus 21-e, az én legnagyobb ünnepem lesz, amíg csak élek. A legapróbb részletekig el kell hogy mondja minden mozzanatát ennek a napnak attól a pillanatától kezdve, amikor Györgyi becsöngetett az ajtón és Te ott álltál mögötte, hogy mit beszéltél, mit ettél, mindent-mindent, beleértve az orbáncodat amelytől már másnap ágynak estél és amelyről – és ezért nagyon haragszom Rád – csak most kellett rémülten tudomást szereznem. Tudok már mindent Ágiról és Róna Magdiról. Édes pofák lehetnek, Maminka leírásából már megszerettem őket, kár hogy nem vagyok egy „pacák” és így nincsenek kilátásaim, hogy egykor a kegyeikbe férközhessenek. *(Aztán mégis Ági lett a nagynéni-keresztanyám – E.Z.Á.)*

Pikulkám drágám, minden érzést eltörpít az a hálaérzet, amit veled szemben érzek, mindazért, amit Anyáért tettél távollétem alatt. Milyen vérszegény szó is ez a „hálaérzet”, kifejezni azt a mérhetetlenül nagy szeretetet és

nagyrabecsülést. Úgy szeretnék nem-patetikusnak hallatszani, úgy nem tudom kontrollálni az érzéseimet, amikor erre a tárgyra térek rá. Ha valaki ezen a földön megérdemelt volna teljes és maradéktalan boldogságot, az Te voltál drága Lilikém, és Neked kellett ezer szenvedésen és megalázáson át-
esni. Mint a régi zsidók, én is veszekedni és perlekedni szeretnék az istennel, felelősségre vonni és lamentálni, hogy hol van az ő nagy bölcsessége, hol van a nagy erkölcsi törvény, mely szerint a jók és becsületesek megjutalmaztatnak?

1946. november

Hát bizony most már nekem csorog a nyálam, ha a ti leveleiteket olvasom, mert olyasmiket, mint sült kacsza meg liba én bizony már emlékezetből is alig tudok elképzelni. Érdekes, de így van, hogy itt Zsidóországban minden üzletben lehet disznóhúst és disznóságokat vásárolni, a szent zsidó madarakat az itt születettek csak regényekből és az öregek könnyes visszaemlékezéseiből ismerik.

Már látom, hogy olyan dolgokról, mint élelmiszer, piac, stb. is nekem kell beszámolnom. Ha nem is úszkálunk a pénzben (távrolról sem!) azért szerényen, de nagyon rendesen megvagyunk, jól eszünk, rendesen lakunk, és itt-ott egy mozi, kávéház vagy hasonló szórakozás nem okoz gondot. Persze engem borzasztóan hátráltatnak pénzkeresési kísérleteimben ezek a nyugtalan és abnormális viszonyok, szinte lehetetlen most bármit is elvállalni vagy elkezdeni. Ennek és az utolsó hónapi nagy kiadásoknak tulajdonítható az is, hogy utóbbi időben talán nem voltam quite up to my old form a csomagok küldését illetően. És az egyik legnagyobb nehézség, hogy a legritkább esetben sikerül csak a főpostára bejutnom, néha hetekig nem sikerül, mert ha a hivatalból szabad vagyok, vagy zárva van már, vagy riadóállapot van.

Tegnap a levegőbe ment az adóhivatal. Szerencsére csak egy halott volt. Kezd tűrhetetlen lenni az, ami itt megy. Most kéredeztem el egy órára a hivatalból, és mivel a posta közelében jártam a spediteurnél, egy kalap alatt egy kis cigit is akartam küldeni. Azt hiszitek, sikerült bejutnom? Riadó.

1947. január 15.

A hazamenéssel úgy állok, hogy sehogy sem állok. Még a gondolattól is kiráz a hideg, ha egyszer haza kellene mennem (végleg). Pedig esküszöm, hogy nem szeretem ezt az országot sem, és soha nem fogok tudni véglegesen be-
nyugodni abba, hogy itt éljek. De hát eltekintve minden lélekfrásztól, mire menjek én vissza Magyarországra? Ki vár ott énrám (persze nem családi vonatkozásban), kinek van ott szüksége rám? Hogy mindenki kérdezze tőlem: ki vagy te? Hol voltál a nehéz időkben? Milyen joga követelsz magadnak kenyeret, pozíciót? Feltételezem, hogy a ti demokráciátok az adott pillanatban még lenyelné csak valahogy az én kis privát fáradozásaimat a demokráciáért. De soha, soha nem lennék biztos benne, hogy egy-két év elmúltával, vagy talán már most is, a hátam mögött, vagy a szemembe, nem neveznének-e hazaárulónak vagy isten tudja micsodának, mert végeredményben (a fene daliás vérmagyarok szemében) én mégis az ellenség oldalán voltam a nagy megpróbáltatás órájában. Nem beszélem be magamnak, hogy minden-

ki Magyarországon számon tartja a múltamat (amelyet egyébként soha nem tudnék szégyellni), vagy engem személyesen tart felelősnek a háború elvesztéséért és az ebből következő sok nyomorúságért. Nem, nincs üldözési mániám, tudom azt is, hogy csendben és meghúzódva el is vesznék a tömegben, és senki nem vonna felelősségre. De hát mért kelljen nekem csendben meghúzódni, mikor legjobb megítélésem szerint én csak helyesen cselekedtem, és hasonló körülmények között (isten ments) nem haboznék ugyanazt tenni.

Azután, nemrégén egyszer azt álmodtam, hogy a Teréz körúton jártam egy délelőtt, pontosan a Szondi söröző és a postahivatal közötti részen. Úgy láttam, mintha most is ott lennék, ahogy a járókelők elhaladtak mellettem, és hirtelen, amikor a Podmaniczky ucca felé közeledtem, mint egy jeges kéz szorítása a szívemben, rám döbbsz az az ijesztő tudat, hogy munkanélküli élelősködő vagyok, senkinek nem kellek, és nem tudok semmit, hogy körülöttem a sok járókelő mind otthon van itt, járja a maga megszabott útjait és követi a maga feltett céljait, és nekem megint egyszer végig kell járnom az újonnan jött, az idegen kálváriáját. Olyasfajta érzés volt, mint egy villanyóra leolvasó, mondjuk, akit tévedésből vagy szórakozottságból beráncigálnak, mint vendéget egy szűk családi vagy baráti kör közepébe, és az illető most már annyira van, hogy nem meri kimondani, hogy ő csak a villanyóra leolvasó és bocsánatot kérek, tessék a számla, alászolgája. De komolyan mondom, az álom olyan döbbenetes, olyan ijesztő volt, hogy azóta is a nap legképtelenebb pillanataiban eszembe jut néha, és nem tudok a hatása alól teljesen felszabadulni. Amellett, nehogy félreérts, itt is egy kimondott „schnorrer” vagyok, és semmi de semmi kilátásom nincs is rá, hogy valaha is vigyem valamire. Többek közt még egy analfabéta is vagyok itten és az is leszek mindig, mert az én héber dumám az nem tudás, és érzem, hogy soha nem is fogom (és nem is akarom talán?) ezt a nyelvet tökéletesen bírni. Szóval nem „áldoznék” fel semmit, ha visszautaznék, és mégis, csak akkor tudnám magamat egy ilyen lépésre elhatározni, ha 1) már tényleg tarthatatlanná válna itt a helyzet, különösen Mimi szempontjából, 2) ha oda fajulna a helyzet, hogy elkergetnének innen egyszerűen, ami, sajnos nem tűnik ma egy olyan fantasztikus lehetőségnek, mint mondjuk csak egy évvel ezelőtt tűnt volna. Mindent összevetve, és végeredményben nem csinállok egy olyan óriási problémát az egészből, majd csak kialakul valami, olyan mindegy, hogy hol éli le az ember azt a sz... kis életét.

1947. február 20.

Utóbbi hetekben egyébként óriási és viharos viták zajlanak le közöttünk, t.i. Lajcsi és én, Gabi, Mimi és még páran ugyancsak részt vesznek, mint „drukkerek”, sajnos mind Lajcsi mögött sorakoznak fel, és én egyedül vagyok a véleményemmel, de persze nem tudom magam teljesen kivonni a rám zúduló érvek hatása alól – de csakis érzelmileg nem. Arról van szó, hogy visszautazni Magyarországra – vagy sem? Levelem e része bizalmas. Lajcsi el van tőkélve, hogy egy éven belül fogja Vickyt és Joszit és visszamegy Pestre. Az ő érvelése az, hogy mérlegre tette egyrészt a büszkeségét, a megvetését a történelemért, a keserűségét és gyűlöletét milliók meggyilkolásáért, és másrészt a vágyódását a nyugalom és közbiztonság után, civilizáció, Európa után – élni még egyszer,

mint egy ember, emberek között. Szóval szerinte az utóbbi érvek oldalára billen a mérleg, és most szeretné tőlem a „sanction”-t kihúzni, hogy: igazad van. Én ezeket teljesen terméketlen vitáknak tartom, nem hiszem, hogy ilyen dolgokon vitázni vagy meggyőzni lehetséges egyáltalán, de mindig és mindig csak beleesem egy újabb vitába. Ebben a dologban azt hiszem, csak fejest lehet ugrani, lesz, ami lesz alapon, érvelésekkel és mérlegeléssel úgysem lehet semmire sem jutni. Gabi és Mimi bőszen támogatják Lajcsi hazautazási terveit, és engem egy Unmensch-nek mondanak. Íme, ide jutottam én, akit 1940-ben a legjobban ütött a guta a honvágy miatt. Ez a honvágy ma sem lett kisebb, azt hiszem. Gabinak is eltökélt szándéka, ha nem tud Argentínába kijutni vagy Angliában munkavállalási engedélyt kapni, hogy visszamegy Magyarországra. Én minden erőmmel lebeszélem, persze nem önzetlen baráti jóindulathból, hanem egyszerűen, mert a guta menten megütne, hogy az a hólyag otthon flangál, én meg itt sorvadok el a kies keleten. De úgy látszik, hiábavaló minden erőfeszitésem, végérvényesen el van határozva, és ahogy őt ismerem, meg is fogja tenni. Különben nem ő az egyetlen, itt most egy ugyanolyan vagy még hisztérikusabb kivándorlási láz indult meg lassan, mint Európában. Beszéltem egy Ciprusból előző nap érkezettel, akit csak egyetlen dolog érdekelt Palesztinából: hogyan lehet innen eljutni!? (Úgy éljek én!)

1947. március 20.

Közben biztosan megkaptad már bejelentésemet elhatározásomról, hogy Mimi hazautazzon, és az év vége felé, ha addig az általános helyzet teljesen meg nem változik, én is kövessem. Akkor is, nem hiszem, hogy ott is fogok letelepedni, és mindent el fogok követni, hogy egy valamennyire normális országba egy áthelyezést kapjak, vagy privát úton szerezzek egy megélhetési bázist, amelyre aztán Mimit, és ha úgy akarod Téged is, kihozathatlak, és ahol nem kell 80 millió arab hisztériás ellenkezését legyőznöm, hogy ezt keresztülvigyem. Magyarországon csak akkor maradok, ha semmi más ésszerű megoldás nem adódik, de egyelőre, a jövő tél folyamán, feltétlenül haza fogok menni, hogy lássalak végre titeket, a gyerekeket, és elmehessek Apám sírjához. Ennyi talán már csak nekem is jár 8 esztendő után!

Lilikém drágám, soha nem fogod tudni elképzelni, hogy min mentem át, amíg erre a lépésre elhatároztam magam. De be kellett látnom, hogy örütség és bűn volna a dolgokat tovább halogatnom, és a fejemet a homokba dugni. Itt elháríthatatlanul sodródunk egy biztos és siralmas végzet felé, nincs lehetőség megbékélésre vagy kompromisszumra. És itt van Mimi, aki elmondhatatlanul boldogtalan és ez az ő lelki állapota rám is rettentő depri-málóan hat. És tényleg, ez egy elképzelhetetlen élet az ő számára, tartósan. Nap nap után mint egy fogoly él egyedül kint Abu Torban, fél az uccára lemenni egyedül, ha egy robbanást vagy a sziréna hangját hallja, fél, hogy hol történt, ha a hivatalból sietve hazaérek 6 körül, soha ki nem mozdulhatunk, mert vagy curfew van, és ha nincs, akkor is 6 után kihalt a város – és közben állandóan egy vágy-álomvilágban él utánatok, a gyerekek után, és közben szegény még erőlködik is, hogy jókedvűnek és boldognak lássék – jaj, de kevés sikerrel! Ezt számításba kell vennem, ettől nem tudok eltekinteni,

és ha most még elgondolom azt, hogy Téged most idecsaljalak és lássalak, ahogy munka nélkül és teljesen kiábrándulva lődörögsz, illetve vegetálsz ebben a szerencsétlen, a tönk szélére jutott ország-kísérletben, akkor meg kell hajolnom a szomorú tények és a fenyegető lehetőségek előtt, és erre a szomorú elhatározásra kell jutnom.

Én tudom, drága Lilikém, bármennyire is biztosítasz az ellenkezőjéről, hogy nagyon nagy és fájdalmas csalódást okoznak Neked ezek a dolgok. Én tudom, hogy mennyire készültél és építettél az itten való életre, hogy mennyire beleélted magad abba, hogy elhagyhatod azt az országot, ahol annyi szenvedés és fájdalom ért. A szívem szakad meg és az önvád majd elemészt ezért az újabb kiábrándulásért, amelyet okozok Neked (meg magamnak is) és ezerszer felteszem magamnak azt a kérdést, nem voltam egy örült és egy gonosztevő, hogy még legutóbb is biztattalak, és reményteljes híreket küldtem Neked. Mélyen, mélyen betekintek a lelkiismeretembe, és ott látom a választ, amely nem más, mint az én tévedésem és hitem a józanságnak egy utolsó kis szikrájában, amelyben nem szabad lett volna hinnem. Én komolyan felkészültem arra, hogy az életemet itt folytassam, (ha nem is befejezzem talán), mindent elkövettem, hogy valahol gyökeret verhessek itt, és beteljesüljön az a vágyam, hogy nyugodt és boldog életet teremthessek számotokra. Ezután akartam a saját magam életét is eligazítani valahogy, ha még eligazítható. De kérdezlek, Lilikém, szabad nekem Mimi életét vagy biztonságát kockáztatnom? Nem akarom órá hátrítani az egész dolgot, ezzel is azt a látszatot keltve, hogy én tökéletes és mennyei boldogságban tölténém itt napjaimat, és csak miatta gyötörnek aggodalmak. Ez teljesen hazug volna, és még a látszatát sem szeretném ennek kelteni. De én már csak valahogy beletörődtem, belenyugodtam abba, hogy itt élek. Kérlek, ne haragudj, hogy biztosan egy kicsit zavaros vagyok, de egyszer én is elengedem magamat, és ez az érthetőség rovására is megy. És kérlek, ne tekintsd ezt egy rezignált póznak, de én igazán nem sokat törődöm már vele, hogy hogyan élek és hol élek, nem tudok olyan nagy kérdést csinálni az életemből. Nem is tudom, miért van ez, nincsenek mögöttem olyan borzalmas élmények vagy kiábrándultságok, amelyek indokolnának egy ilyen attitude-ot. Semmi több nincs mögöttem, mint más millió ember mögött, csak egyszerűen fáradt vagyok már a gyűlöletől, a háborútól, halálosan undorodok szenvedélyektől és indulatoktól, és engem is elfogott egy nagy-nagy vágyódás, ha csak tíz esztendő is még, de nyugalomban élni. Erre vágyom immár 8 esztendő óta, és még egyetlen hétre nem adatott meg nekem ez idő alatt és ma már nem kétséges, hogy még évekig fog tartani – ha valaha is – hogy ebben a siralmas végzet felé sodródó országban egy kis békességben lehet részem.

Mi a helyzet most itten? A kis prosperity, ami a háborúban született, hónapok, sőt hetek alatt kilehelte lelkét. Félelem és reménytelenség mindenütt, növekvő munkanélküliség, pangás. Az emberélet kezd olyan olcsóvá lenni, mint a harctéren volt, egy gyanús mozdulat az uccán elegendő néha, olyan ideges és feszült a hangulat. Pedig az arabok még nem is kezdtek (el ne kiabáljam) és a pokol csak azután fog elkezdődni. A zsidók, meg az ango-

lok is, ha gyilkolnak is – de a módszereikben van még egy kis csökevénye a „fair play”-nek. Egy példával így illusztrálnám ezt. Egy „átlagos” terrorista támadás kb. így folyik le: egy dinamittal megrakott teherautó gépfegyvertűz és gránátűz fedezete alatt felrobog a kiszemelt épület elé, és amíg az őrség tűz alatt van, kirántják a robbanóanyagot, stb., stb. Az arab módszer viszont kb. az, hogy egy európai ruhába öltözött arab beül egy zsidó moziba vagy kávéházba, és ott felejt egy bombát. Látod a különbséget? Sok különbség nincs, és mégis... Szóval most nem rémítgetni akarok, ilyen dolgok hál isten 1938 óta nem történtek, és amíg a zsidók ügye ilyen rosszul áll, nem is fognak történni. Addig viszont a zsidók robbantanak! Szóval ez egy soha véget nem érő körforgásnak néz ki.

Nekem itt egy jó állásom és pozícióm van, sikerült Miminek anyagi gondoktól mentes kényelmes megélhetést biztosítanom. Meg is hízott szépen, és fiatalodott 10 esztendő, jót tett neki a változás, a kikapcsolódás, látta egy kicsit öreg napjaira a világot, vagy akár csak egy kis sarkát, szóval egyáltalán nem tartom feleslegesnek vagy elpazaroltnak az utazását és azt az időt, amit itt töltött. De látom azt is, hogy emésztí magát, mennyire vágyódik vissza az unokáihoz és hozzátok, milyen idegen itt. Én magam nem sokat törődöm ezzel az „előkelő állással”, nincsenek félelmeim a megélhetést illetően, ha itt fenn tudtam tartani magam, akkor már ledoktoráltam a harc az önfenntartásért egyetemen. 1939-ben is én voltam, aki felmondott a Richteréknek és valószínűleg most is én leszek az, aki felmond. Úgy látszik, nekem már mindig előlről kell kezdeni.

Lilikém, drágám, egy óriási tévedésedet akarom itt korrigálni. Borzasztóan tévedsz, ha azt gondolod, hogy engem a honvágy kerget haza. Először is ennyi év után már nem létezik honvágy. Ellenkezőleg, ha Pesten leszek, tudom, hogy idegenebbül fogom magam érezni, mint Belga Kongóban érezném magam (legalábbis eleinte). Én borzasztóan vágyom haza hozzátok meg Pest után is általában, de ottmaradni, ott élni, ezt még most sem tudom elképzelni, és olyan félelemérzés fog el, ha csak gondolok is erre a lehetőségre néha esténként, hogy hajnalig nem tudok elaludni.

1947. április 10.

Drágáim, nagyon jól vagyunk, minden rendben van. Lilikónak elküldtem ajánlott repülőlevélben a házasságlevelet és apa állampolgárságiját. A születési bizonyítványa nincs itt, Mimi szerint a szekrényében van más iratokkal együtt. Várom Mimi útlevele hosszabbítása és a beutazási engedély ügyében az információkat, eddig még nem jött semmi ez ügyben. Végre is nem voltunk Tel Avivban húsvétkor! Miminek túl nagy volt a hőség, meg egy kicsit lusta is volt. Én magamért nem erőltettem a kirándulást, mert örülök, ha nem látom Tel Avivot. Otthon voltunk Jeruzsálemben, jártunk ide-oda szórakozni, mert húsvétra nyugalom lett ígérve, és az is volt.

Ígérem, hogy most már tavasz jön hozzátok is, mert a hivatalom felett, de az egész város felett is, ezer meg ezer gólya röpt el az előbb Európa felé. Ez a legbiztosabb jele a nyár közeledtének. Csodálom, hogy ezeknek még nem kell beutazási engedély az illetékes hatóságoktól, hogy hazatérhessenek.

1948. január 14.

Lilkóm, drágám, dec. 30-i lapod megérkezett ma, a posta 3 napja megint működik. Sürgönyöd vételét már igazoltam. Ma én sürgönyöztem Ankarába, válasz fizetve, remélem, 4-5 nap múlva többet tudok. A dolgok rendben haladnak, február közepe táján készülök elutazni hajóval. Napjaim legnagyobb részét azzal töltöm, hogy álmodozom az első Walkür vagy Sigfried előadásról, amit együtt fogunk megnézni, és amelyre ünnepélyesen meghívlak. Közben teljesen elfelejtek készülni, igaz, nem is tudom, mi van készülni való egy utazás előtt, pláne amilyen ez az enyém lesz. Még gyorsan megemlítem, hogy az előadás Hány János is lehet – sőt!

Nagyon, nagyon, nagyon sok csók

Laci

Laci 1948-ban végül hazatért, újra a Richterben dolgozott, később a Medimpex gazdasági igazgatója lett, és többé nem mozdult innen. 56-ban sem akart elmenni. Feleségül vette a leveleiben ismeretlenül üdvözölt Ágit, akivel Lili a lágerben barátkozott össze. Nagy szeretetben nevelték lányukat, Zsuzsannát. Lili 1950-ben férjhez ment Laci kollégájához, Erdélyi Lászlóhoz, és megszülte, majd szinte egyedül felnevelte Ágnes lányát. Soha életében nem látta meg Jeruzsálemet.

Mendreczky Karina: Napernyő

Hónapló

Hargitai Miklós

Esik

– Puta madre! – mondja a fiú, miközben belekarol a lányba, és húzza magával fölfelé a meredek úton. Olyan lágyan beszél, mintha a lánynak mondaná, pedig egy motoroshoz szól, aki vagy hatvannal vág át közöttünk. Vasárnap délelőtt van, a misére tartunk, de a légkör nem ettől ennyire békés: itt ez az alaphangulat. Hogy a fenti indulatszó mit jelent, azt csak olvasmányélményeimből tudom, mert amúgy élőszóban ritkán hallani – most meg, hogy nagybőjt van, különösen: amikor a bűneink bocsánatra várunk, minek tetéznénk újabbakkal?

Bent a templomban a Mária-oltár körül sűrű gyertyaerdő, a lángok ide-oda lengedeznek a huzatban, amitől a szobor arkifejezése pillanatról pillanatra változik: néha nevet, olykor mintha sírna. Előtte kiterítve fekszik a keresztről levett Jézus (Spanyolországban sokfelé ez a szokás, nem csak nagypénteken fektetik oda, mint nálunk), ami inkább a sírást indokolná, de a spanyolok Máriája olyankor is mosolyog, amikor könnyes a szeme.

Orgona, mint már utaltunk rá, nincs a templomban, de a mellékoltár előtt ott a kórus. Énekelnek, két szólamban, egy hosszú hajú asszony gitáron kíséri őket. Katolikus népének lehet, de nem a nemzetközi, hanem a lokális repertoárból. A messziről idetévedt vendég megilletődve figyel, és azon töpreng, hogy alkalmas-e ez az egyébként megkapó hangulatú szeánsz a bűnbánat felindítására, ami – ugye – a nagybőjt lényege lenne. A fel sem tett kérdésre hamarosan érkezik a válasz: a tömött padsorokban hol itt, hol ott tör föl a zokogás, rég elfelejtett vétkek idéződnek és (a mi hitünk szerint) bocsáttatnak meg, miközben szól az ismeretlen dallam, zeng a gitár, és a húrokat pengető asszony olyan szépen dalol, hogy lemezre lehetne venni. Az előttünk térdelő fiú nyakában tetovált felirat: „Fabricado en Colombia” (készült Kolumbiában) – bele sem merünk gondolni, hogy mi lehet az a bűn, ami őt sírásra készíteti. Maga a műfaj viszont nagyon ki van találva; nem ma kezdték, évszázadok óta csiszolgatják. És ha valaki mindebből azt a következtetést vonná le, hogy a spanyol mise szomorú, jókorát tévedne. Egy másik templom, az itteni karmelita – Virgen del Carmen, azaz a Kármel hegyi Szűz – előtt jókora tér, rajta szurkolói zóna működik minden szombat este hatalmas kivetítőkkel. A képernyők előtt férfiak ülnek, és ha gól van, hangos kiáltásaik belehallatszanak az esti liturgiába, ami a katolikus hagyomány szerint elővételezett vasárnapi misének számít, vasárnapi olvasmánnyal, evangéliummal és prédikációval. Senkit nem zavar: az is előfordul, hogy a hátul állók közül néhányan olyankor kisietnek a térre, megnézni legalább az ismétlést. Spanyolország katolikus népe abban a boldog tudatban él,

hogy Jézusért – vagy talán Máriáért, ami teológiailag nem áll annyira erős lábakon, de itt tízmilliók hisznek benne – minden meg lesz bocsátva nekik.

Ezúttal azonban nem a Virgen del Carmenben vagyunk, hanem az ófalu sokkal kisebb és sokkal régebbi templomában, a Santo Domingo de Guzmánban. Odakint szakadatlanul esik. Harmadik napja egyfolytában ömlik az eső, ami Andalúziában hatalmas ok az örökre, mert amúgy sokadik éve aszály van. Az időszakos folyók – mint a Guadalmedina, amely köré Malaga épült, és ami egész más hangulatot adna a városnak, ha legalább néha csörgedezne benne valami – rég kiszáradtak, és még ennél is elkésőbb fönt a hegyekben a völgyzáró gátas tavak állapota. A tartományban öt nagy tározó van. Ezek tényleg nagyok, egyenként is nagyobbak a Velencei-tónál, de csak olyankor, amikor a medrüket tápláló folyóknak van vizük. De már rég nincs, és a tározók átlagos töltöttsége nem éri el a 20 százalékot sem, aminek a mezőgazdasági termeléstől a városi hétköznapiakig mindenütt súlyos következményei vannak. A La Vinuelában, ami a Sierrákban lehullott hó olvadékát fogná fel, alig 9 százaléknyi víz van, és a Conde de Guadalhorce (a legnagyobb, három völgyre kiterjedő tározó a régióban) sem nagyon büszkélkedhet a maga 23 százalékával. Mindenfelé felhagyott, kiszáradóban lévő avokádó- és mangóültetvényeket látni, az alapértelmezett spanyol gyümölcs, a narancs pedig megdrágult, annak ellenére, hogy egyébként élelmiszer-infláció továbbra sem létezik: a narancsot leszámítva ugyanannyiba kerül minden most is, mint 2022 augusztusában, amikor először bevásárolni mentünk. A mangó árában volt némi ingadozás, de a kilengéseket limitálja a brazil behozatal: ha túl drága a „nacional”, akkor jön az „importar”, és hosszú távon marad minden a régiiben. De a narancs esetében nincs vagy legalábbis sokkal korlátozottabb ez a hatás, mert a spanyol ember nem eszik importnarancsot. (És ha már a gyümölcsöknél tartunk, érdemes arról is szót ejteni, hogy miért kerül másfélszer annyiba a kanári-szigeteki, vagyis spanyol banán, mint amit Dél-Amerikából hoznak: állítólag azért, mert az utóbbit a kokainkereskedelem profitjából dotálják, aminek a banánbehozzal egyszerre adja az infrastruktúráját meg a finanszírozását. Azt mondják, Tarragona kikötővárosában, ahová a banánszállítmányok érkeznek, bűnözés is előfordul, de Tarragona a romlott Katalóniában van, nem az áldott békéjű Andalúziában, ahol az embernek, ha valódi bűnözőket akar látni, legalább a Tiborcz házaspár átmeneti idetelepüléséről elhíresült Marbelláig kell utaznia.)

Ami pedig a városi növényzetet illeti, azt most éppen irtják: nem az egész, csak ami nagyon vízigényes, de gyeptől például idén sokkal kevesebb lesz, mert az önkormányzat ilyen vízárak mellett nem tudja locsolni. Már az utcákat is a kerti medencékből rekvirált klóros vízzel mossák. Megáll az önkormányzati lajtos kocsi, bedugnak egy csövet a kerítésen, kiszippantják a vizet, aztán mennek locsolni, legalábbis az újságban ezt olvastuk. A mi kertünknel, ahol két medence is van, eddig még nem jártak, de azért minden reggel aggódva nézegetünk le az erkélyről, mert ha így marad az idő, napokon belül indul az egészen októberig tartó fürdőszezon.

Bekerültünk a világlapokba is, méghozzá az olívaolajjal. Andalúzia a bolygó legnagyobb olívaolajtermesztője, de a zöld aranyból is sokkal kevesebb terem a szárazság miatt. Az olaj drága, és állítólag lopják is – az ötliteres üvegekre

már csipogót szerelnek, vagy egyszerűen hozzáláncolják a polcokhoz. Ötliternyi frissen sajtolt extraszűz olívaolaj a termelőknél 37-42 euróért kapható, ami átlagolva mondjuk 16 ezer forint; két éve ugyanezért még csak 25 eurót kértek. A literenkénti ára a „forrásnál” átszámítva 3200 forint a sűrű, sóska-zöld folyadéknak (ez az, ami hidegen sajtolva kijön az olíva-bogyóból; főzelékre jobban hasonlít, mint olajra) – szóval ha valakinek odahaza szűrve, átlátszó verzióban ugyanezt mondjuk 3000 forintért kínálják extraszűz néven, akkor legalábbis gyanakodjon.

Az olíva az egyetlen haszonnövény, amely öntözés nélkül is megél az itteni kopár, nyaranta akár 50 fokra is felmelegedő domboldalakon – papíron. A valóságban, ha mondjuk fél éven át nem esik az eső, mint tavaly január és június között, az eleve nagyon vékony és tápanyagban sem különösebben gazdag agyagos talaj teljesen átszárad, a kiaszott, repedezett föld pedig semmilyen növényt nem tart el.

Most azonban esik, ami azzal jár, hogy a templomhegyről lefelé jövet tócsákat kerülgetünk, és az egyik üres telken, amelyet fehér és sárga házak állnak körül, pár nap alatt akkora tó nőtt, hogy vadkacsák úszkálnak benne. A Sierra Nevada hófödte csúcsait elnézve idén lesz rendes hóolvadás is, ami tavaly nagyjából elmaradt; az eleve kevés havat jórészt felfalta az erős déli szél, a szilárd halmazállapot átmenet nélkül légneműre váltott, a folyómedrek pedig üresen maradtak. A klímaváltozás itt is azzal jár, amivel otthon: a csapadékeloszlás egyre egyenlőtlenebb – egy eleve szélsőségesen egyenlőtlen csapadékeloszlású helyen ez nem tréfa –, egyre ritkább az igazi tél (mármint odafönn a hegyekben, mert itt a tengerparton egyáltalán nincs tél: ami van helyette, az inkább olyasmi, mint Magyarországon az a hűvösebb, néha esős periódus júliusban vagy augusztusban, ami mindig akkorra esik, amikor az ember kiveszi a szabadságot), és amikor meleg van, az egyre melegebb, meg egyre tovább tart. A változás gyors, és a növényvilág, amely évezredek alatt hozzáidomult az itteni klímához, ezt a tempót nem nagyon tudja követni. Pusztulnak a fenyők, vegetálnak az akácok, csak a mexikói sivatagból idetelepített agavék virulnak. (Az agavé sokáig él, de csak egyszer virágzik: a környékünkön a legszebb, szinte teljesen gömbszimmetrikus példány a torremuellei körforgalom közepén nő, a város kertészei hosszú évek óta metszegetik, ápolgatják, de nemrég hatalmas, villanyoszlopnyi virághajtást növesztett, úgyhogy meg vannak számlálva a napjai.) Dráma nincs, a spanyolok valahogy majd megoldják ezt is, de például a víztárolási és vízhasználati gyakorlattal biztosan kezdeni kell valamit. Az utóbbi ötven-hatvan évben remekül működött az a módszer, hogy a lehulló csapadék minden cseppjét összegyűjtötték, de ez az eljárás, ahogyan a leírásában is benne van, azon alapul, hogy néha azért van csapadék.

Most éppen van, és az emberek örülnek. A tározókban és a ciszternákban lassan emelkedik a vízszint, a domboldalak kizöldülnek, és a fügefákon már most akkorák a fügek, hogy ma holnap szedni lehet. A természet itt szinte felrobban eső után, mintha egész évben arra várna, hogy végre teremhessen valamit. A szállodák újranyitottak, minden kifestve, kiglancolva. A bárók és a vendéglők munkaerőre vadásznak, a levegőben az újrakezdés izgalma vibrál, és a tavaszi eső az idegenforgalom szempontjából (is) kimondottan

jót jelent; talán erről is megemlékezik majd a nemzetközi sajtó. Az első angolok – a nem itt telelő vendégek közül mindig ők nyitják a sort – már megérkeztek, és hamarosan jönnek a hollandok, a dánok, a finnek, a svédek is. Minden tőlük függ, meg az esőtől; főleg az esőtől.

Parászka Boróka

Magunkra rántjuk az abszurdot

92

Tombol a belpolitikai vihar Magyarországon, és ebből – ha csak a hivatalos és a magyar állam által támogatott helyi sajtót követjük – semmi sem érezhető Erdélyben. A köztársasági elnök és az igazságügy-miniszter lemondását címszavakban közölték a propagandafórumok. Az új kormányváltó erőként semiből előlépő Magyar Péterről egyetlen egy hangot sem írtak. Semmit. Sem a március 15-i tüntetésről, sem az azt követő eseményekről. Az elmúlt években sokszor lehetett látni, mennyire szelektív és irányított a hírközlés, hozzá lehetett szokni, ki lehetett számolni. De ez a léptékű elhallgatás szokatlan. Mi az oka? Talán nem akarja megzavarni a magyar kormányzati kommunikáció a feltétlenül lojálisnak hitt határon túli szavazókat. Az is lehet, hogy nincs központi utasítás. Magyarországon már akkora a káosz, hogy teljesen mindegy, mit olvasnak-hallanak az emberek Magyarország határain túl. A helyi sajtósok, döntnökök pedig önállóan rég nem mernek dönteni arról, mi is lehet ebben a térben érdekes, fontos.

Mindeközben a magyar politikai oldalakon tömegekben tűnnek fel erdélyi kommentelők, a kormányváltást ígérőnek drukkolók és az ellendrukkek is (láthatólag ők vannak kevesebben).

Nyílik az olló a propagandasajtó és célközönsége között, a feltárulkozó résben tátong a senki által nem ismert valóság. Egy ilyen kormányzati kontrollal berendezett, irányított közegben mi lesz, ha eltűnik a másfél évtizede mindent meghatározó hatalom? Senki és semmi nincs, aki dönteni tudna vagy akarna. Aki valójában ismerné a választókat, a kis és nagyobb közösségeket. Minden egy jól berendezett politikai panoptikum kelléktárához tartozik, mindenki, aki még mozog és politikailag aktív, fegyvelmezetten feladatot teljesítő statisztá.

Ellenajánlat, alternatíva nincs: a határon túliakra hetek óta, hónapok óta nem hivatkozik senki, nem utal senki. Orbán Viktor éwertékelő beszédében két sovány mondatot eresztett meg. A hirtelen tömegeket mozgató Magyar Péter még nem vette őket a szájára.

De bemutatták a Petőfi-filmet azért Erdélyben is. Egymillió-kétszázézesres közösség, abból mégiscsak ki lehet facsarni egy jelentősebb nézőszámot. Bármennyire is harmadlagossá minősült a határon túli szavazó, bármennyire is elvesztette a jelentőségét ez a közösség, mozinézőnek még jó lesz. Szervezetten terelték a diákokat a mozivászon elé, állítólag volt, ahol kötelező volt a jegyvásárlás a Petőfi-filmre is, a Semmelweisre is.

A moziélmény után az ég nem rendült meg, a mozikba kényszerített tömeg nem lelkendezett. Csendben elmúlt a propagandaközpontból irányított moziláz, egy-két hétvége alatt. Csendben teljesítette Erdély a nézőkvótát. Egyetlenegyszer sem merült fel ezalatt a mozikampány alatt, hogy az elmúlt években milyen furcsa ígéretek voltak errefelé. A Petőfi Irodalmi Múzeum élére frissen kinevezett igazgató, Demeter Szilárd még azt ígérte, feltárást végeznek majd a segesvári csatatéren, új dimenziót kap a Petőfi-kutatás. Az ötlet, az ígérgetés úgy volt hülyeség, ahogy kimondta. A rendszerváltás a Barguzinba hurcolt, és ott elhunyt Petőfi hazahozatalának meséjével indult. Úgy látszik, időnként kellene ezek az áltörténeti mesék, ez a történelmi szemfényvesztés. Valami irodalminak álcázott giccs.

Demeter ígérgetésében mégis volt egy szemernyi morzsa, amit komolyan kellett volna venni. A Petőfi-kultuszok másképp alakultak Erdélyben, mint Magyarországon, más volt a tétjük is. Itt az 1948–1949-es eseményeknek sajátos kontextusuk volt. Az első politikailag irányított és felhasznált etnikai konfliktusok kötődnek ide. Annak az előképe, ami aztán a huszadik században végigsöpört ezen a tájon. Az Erdélyt járó Petőfi és a rá való emlékezés errefelé ezért is bír más jelentőséggel. Erről a más milyenségről kellett volna beszélni, ezt kellett volna megmutatni a Petőfi-emlékév alatt itt, és ennek is nyoma kellett volna legyen az új filmben. Nem azért, hogy meglegyen a kötelező kör a szimbolikus Erdély körül. Hanem azért, mert ez a feszültség, a lázadás különböző formái, fokozatai, az ellenségek képek és kultuszok alakulása teszi érvényessé és aktuálissá a forradalom emlékezetpolitikáját. Persze mindezt egy kurzusfilmben meg se lehet említeni. A kurzusfilm legyen steril és távoli, egyértelmű kódokkal, üzenettel. A közönség pedig elvárások és kérdések nélkül vegye meg a kellő számú jegyet a nemzeti egység nevében, áhítatosan nézze meg a filmet, és csendben távozzon a pénztártól, majd a nézőtérről. Így is történt. A filmet nem kritizálták, Demeter Szilárd be nem tartott ígérteit nem emlegették. Az ellenállás maximuma az volt, hogy sokan még a kötelező vetítésre sem mentek el.

Erdélyben ment a mozikampány, a Vajdaság viszont lemaradt. Ott már alig élnek magyarok, az a kevés ember a nézőszámot nem dobja meg különösen, úgyhogy nemzeti összetartás ide, nemzeti összefogás oda, késett a vetítés, elmaradt a mozgósítás. Ennyit a kisebbségi közösségekre fordított valódi figyelemről és ezeknek a közösségeknek a jelentőségéről. Addig számítanak, amíg használni lehet: szavazótáborként, toborzott közönségként vagy bármi egyéb olyan funkcióban, ami pénzt hoz. Érdekes, hogy mennyi szó esett a határon túliaknak nyújtott támogatásokról az elmúlt években, és valóban, rengeteg pénz szivárgott át a magyar kincstárból Magyarország határain túlra. Az kevésbé volt egyértelmű, hogy ezek a „támogatások” nem támogatások, hanem befektetések voltak, és így vagy úgy megtérültek a nagylelkű magyar adományozóknak. Egészen addig érdemes nagylelkűsködni a határon túli közösségekkel, amíg a megtérülésre minimális esély van.

Szlovákiában egyre kevésbé van. Már az is félelmetes volt, ahogy Orbán Viktor tavalyi tusnádfürdői beszédében a szlovákiai magyar érdekképviseletet bukottnak ítélte. Az a szisztematikusság, ahogy Fico kampányát segítette,

hatalomhoz juttatta a hírhedten nacionalista, egykor magyarellenes kirohánásairól ismert politikust az ősszel – több volt, mint hátborzongató. Rideg jelzését láttuk annak, hogy a sokat emlegetett „nemzetpolitika” nem létezik, csak a pragmatikus számítás maradt meg. A teljes diplomáciai izoláltságban élő Magyarországnak szövetségesre van szüksége. És ha most ez a szövetséges Robert Fico lesz, akkor őt segítik hatalomra. Teljesen mindegy, hogy ez a szlovákiai magyar közösséget hogyan érinti. A tavaly őszi választások óta látjuk, hogy ez a beavatkozás nem egyszeri, átgondolatlan lépés volt, kíméletlen stratégiával építik le a határon túli szervezeteket. Egy éve még csak nyilvánosan szégyenítette meg a szlovákiai magyar politikusokat Orbán Viktor. A mostani elnökválasztási kampányban azt lehetett látni, hogy ott gáncsolják a magyar szervezeteket, úgy és arra használják fel őket, ahol és amire csak lehet.

Mindeközben megszállás alatt áll a szlovák közmédia – a magyar mintát követi Robert Fico. A közmédia alkalmazottai még ellenállnak, sztrájkolnak – nem látszik a játszma vége. Az biztos, hogy átalakítás lesz, és az a szervezeti egység, amely a nemzetiségi műsorok számára autonómiát biztosított, megszűnik. Helyette viszont több kisebb egység lesz, amelyeket a magyar kormányzati segítséggel meggyengített szlovákiai magyar politika tud majd kontrollálni. Végül is ha választási részvételre, mandátumszerzésre, politikai érdekérvényesítésre nem jó egy párt, akkor legalább miért ne gyakorolhatna kontrollt a sajtó felett? Miért ne vitézkedhetne cenzorként?

94

Mindennek híre nem jut el Magyarországra, alig kerül be a magyar sajtóba. Holott a szlovákiai és romániai magyar közmédia a NER elején beszántott magyar közmédia sok-sok szerepét is átvette az elmúlt években. Hallgatta is, követte is ezt a magyarországi közönség. Már ameddig bármiféle sajtót hallgattott, olvasott és követett. De a sajtóellenes izgatás, a sajtóval szembeni, különböző direkt és indirekt eszközökkel gerjesztett gyanakvás beérett.

Ma a kormányváltást ígérő új szereplő Facebook-oldala a mainstream forrás, az a felület, ahol nem fenyegetnek kellemetlen újságírói keresztkérdések. Ahol nyakló nélkül lehet bármiféle műfajú, jellegű fotót, videót közzétenni (hogy ne mondjunk propagandaanyagot). A kormányváltást mindenáron akarók nem vizsgálják ezeket, pláne nem kritizálják: mindegy, hogy milyen eszközzel, csak tűnjön el a most fennálló rezsim – mondják. Veszélyes mondat, térjünk vissza rá néhány hónap múlva.

Az utóbbi hetekben zajló jól fazonírozott, pontos és profi forgatókönyv szerint irányított forradalom-show-ba belefért már a sajtó elleni általános érvényű izgatás (igaz-e, hogy minden szerkesztőségben ott vannak a titkosszolgálat emberei – tette fel a költői kérdést Orbán Viktornak Magyar Péter). És belefért az újságíró személyes letámadása, megfélemlítése is (ugyancsak Magyar Péter Facebook-posztjai alapján került célkeresztbe Dezső András oknyomozó újságíró, aki egy családon belüli konfliktusról szóló rendőrségi jelentés tartalmát szerette volna ellenőrizni). A kormányváltást akarók, akik az elmúlt években oly szilárdan ellenálltak az Orbán-kormány sajtó elleni támadásainak, akik mikroadományaikkal támogatták az ezerféleképpen megnyomorított magyar sajtó maradékát, most nem tiltakoztak. Fel sem

tűnt a többségnek sem a lejáratus, sem az újságírókat ért fenyegetés. Sokan fenntartások nélkül csatlakoztak a lincseléshez. Mindegy, csak legyen kormányváltás.

Ha így haladunk, megy a levesbe nagyon sok minden és nagyon sok min-denki, aki éppen nem hasznos sem a régi hatalomnak, sem a hozomra beígér-kezett új hatalomnak. (Új hatalomról beszélünk, de egyelőre csak vezérjelölt van, kormányt váltó párt sincs. Semmi sincs, csak a politikai pánik, düh és a mérlegelés nélkül cselekvési formát kereső akarat.)

És ha az abszurdból nem lenne elég: az elmúlt évek nő- és gyermekellenes botrányai után kirobbant a Magyar–Varga válási ügy. Manipuláció manipuláció hátán, vádhegyek. A nővédelmet hivatali idejében elvből és politikai megbízásból elutasító igazságügyi miniszter és exfeleség panaszkodik a Magyar Péter mellett elszenvedett bántalmazásra. Mire az empatikus, jogvédelemben elkötelezett kormányváltást akaró ellenzéki kommentelő hogy reagál? „Az a baj ezzel a nővel, hogy nem kapott eleget.” Idén és a következő hosszú és nehéz években a feltámadás ellenérdekeltség miatt elmarad.

Végel László

Családi legendák

95

Alighogy megválasztották Sulyok Tamást Magyarország elnökének, máris árnyék vetült rá, mivel az Alkotmánybíróság elnökeként azt nyilatkozta a kolozsvári *Krónikának*, hogy az apját 1946-ban a kommunisták halálra ítélték, és csak úgy tudta elkerülni a kivégzést, hogy tíz évig az ország másik felében bujdosott. A jómódú családfő tehát a kommunista áldozatok közé sorolható, ami a mai világban nagyon jó belépőjegy a közéletbe. Karsai László történész azonban hiteltelenítette a belépőt. Sulyok Tamás – írta – vagy rosszul tudja, vagy hazudik. Édesapját, Sulyok László székesfehérvári ügyvédet soha senki, legkevésbé a népbíróság nem ítélte halálra. A dokumentumok azt is aláírják, hogy az apa Magyar Nemzeti Szocialista Párt egyik fontos vezetője volt Fejér megyében.

Az új elnök egyheti hallgatás után azzal tett pontot az ügy végére, hogy a családi legendáriumról beszélt. Nincs szándékomban ítélni, a történetben rosszul érzem magam, ezért az emberi sorsdrámák iránt érzékeny íróként inkább szomorúan tudomásul veszem.

Ha már az irodalom került szóba, óhatatlanul eszembe jut Esterházy Péter *Harmonia caelestis* című regénye, amelyben tiszteletre méltó emléket állít az apjának. Igen ám, de regénye befejezése után a Történelmi Hivatalban szembesült apja ügynöki múltjával. Nem tehetett mást, megírta a *Javított kiadást*, és közben úgy érezte, még a nevét is elveszti. Soha életében még nem érezte az összeroppanás veszélyét, de kitartott. Naplószerű regényében

idézte apja ügynöki jelentéseit, és nem takarózott a családi legendáriummal. Ezzel sem igazságot akarok tenni, hanem az író és a politikus közötti különbségre mutatok rá. Az író szembesül a tragikus emberi sorsokkal, a politikus rejtegeti azt, amit a korszellem parancsa rejtegetésre ítélt. Rend szerint az új emlékezetpolitika szellemében formálja át a múltat.

Ki tudja, hogy ebben a hányatott és ellentmondásos korban hány új *Javított kiadásra* lesz még szükség?

Ezeket a sajnálatos eseteket nehéz lesz megírni és feltárni, mert nem pusztán személyes kérdésről van szó, hanem kollektív traumáról. A közhi-edelemmel ellentétben állítom, hogy nem a rövid, hanem a befejezhetetlen 20. század nagy traumájáról van szó, amiről írtam is *Temetetlen múltunk* című regényemben. A tisztázatlan múlt zsarnokságát éljük, vagy annak cin-kosai vagyunk. Egy közép-európai kutató szerint Európa eme részében túl sok múltat termelnek, amihez szívesen hozzátenném: termelnek, de nem képesek méltósággal eltemetni. Nemzedékek sora tagadta vagy hamisította meg a múltját, köztük az én nemzedékem is, amely kiforgatta vagy kon-formista módon eltúrta, hogy meghamisítsák. Némán néztük mindezt, azt hittük, hogy ártatlanok vagyunk, pedig a nagy rendszerváltási autokratikus bohózat cinkosai lettünk. Nem tudtuk, vagy nem akartuk méltósággal elte-metni a 20. század bűneit, amelyek továbbra is bűzlenek körülöttünk, mi pedig figyeljük a képmutató sírásók vaskos káromkodásait.

Egypár dologról azonban semmiképpen sem feledkeznek meg. Ami a fel-menőimet illeti, szerencsém volt. Nem az erkölcsi erényeik miatt, inkább azért, mert nem tartoztak a helyi előkelőségek közé, nem rendelkeztek nagy vagyonnal, tehát nem volt alkalmuk nagy bűnöket elkövetni. A családi le-genda szerint az apám kezdetben kendergyári melós volt, aztán egy állami földbirtok raktárosa. Ellenőriztem ezeket a „legendákat”. Így volt!

A *Temetetlen múltunk* írása közben megleltem apám titkát. A regény írása előtt és közben sok emberrel találkoztam, és a családi legendáról faggat-tam őket. A szegényebb néprétegek között nem divott a családi legenda. A napszámosoknak, a béreseknek, a cselédeknek, a kétkezi dolgozóknak nincs családi legendájuk. Az ő valóságuk egyértelmű, nincs szükségük a legendák-ra. Tudják, hogy mit tett az apjuk és a nagyapjuk. Ennyi elég, lehet, hogy sok is. Ezzel ellentétben a felsőbb körökben, főleg az utóbbi évtizedek urizáló világában, egyre inkább dívna a családi legendák. Nagyon érdekes lenne elkészíteni az „új osztály” tipikus képviselőjének fotórobotját. Egy biztos: az apa, illetve a nagyapa a kommunizmus áldozata volt, és csodával határos módon menekült meg a kivégzéstől. Az már nem számít, hogy a szocializ-musban nem jutott koldusbotra, hanem cselesen megtollasodott. A fia ter-mészetesen gyerekkorától kezdve ellenzékinak számított, a rendszerváltás után pedig tehetségének, ügyességének köszönve még nagyobb vagyonra tett szert. A nyugati világban néhány nemzedék szorgalmára és találmányosá-gára volt szükség nagy vagyonra szert tenni, az „újdemokráciában” viszont elegendő egy évtized. Mindezek után állítom, hogy aki tisztában van a saját korával, az nem hisz a családi legendákban, és erkölcsi kötelességének tart-ja felülvizsgálni azokat.

Ezzel persze nem állítom, hogy a kommunizmusnak nem voltak áldozatai. Jól emlékszem, hogy a szenttamási elemi iskolában, ha a tanárnő egyik-másik osztálytársam szüleiéről érdeklődött, akkor az osztálytársam felállt, és félénken bejelentette, hogy az apja eltűnt a háborúban. A tanárnő arca elkomorodott, és intett a diáknak, hogy üljön vissza a padjába. Tudta, hogy mást mondani veszélyes lenne. Akkor sejtelmem sem volt, hogy az apjuk nem tűnt el, hanem a partizánok végezték ki őket, és a holttestüket a tömegsírokba, avagy a Tiszába vetették. Azt sem tudták, hol nyugszik az apjuk.

Az ezredforduló után találkoztam néhányukkal, és a legnagyobb meglepetésemre továbbra is azt mondták, hogy az apjuk eltűnt, pedig már szabad lett volna kimondani az igazságot. Úgy látszik, valami visszatartotta őket, hogy kimondják: felmenőjük a kommunizmus áldozata volt. Fontos megjegyezni: hogy az utóbbi évtizedekben egy sem viselt közülük semmiféle tisztséget, sem ők, sem a gyermekeik, Névtelen, kommunista áldozatok maradtak, akik esetleg könnyes szemmel nézik a tévén a jeleneteket, amelyekben az új osztályt képviselő politikusok dagályos beszédek tartanak a kommunizmus áldozatainak emlékműve előtt. Az áldozatok szerényen hallgatnak, s nyilván azt siratják, hogy a mai napig nem tudják, hogy melyik tömegsírban nyugszik az apjuk.

Mindeközben azon töprengek, hogy pár évtized múlva kiderül, hogy kik voltak az új osztály áldozatai, hiszen vannak, akik napjainkban is tömegmérétekben gyártják az új múltat.

Talán legjobb lenne nem venni tudomást a jelenről, gondolom, miközben találkozom az egyik mentőorvossal, aki leginkább éjszakai ügyeletes. Megvisszázom: lassan lecsengenek a járványok. Három héttel ezelőtt éjszakánként legalább harminc beteget szállítottak a sürgősségi osztályra, mindannyiukat valamilyen vírus vette le lábról, most azonban legfeljebb hétről van szó. Ezzel ellentétben egyre gyakoribbak az éjszakai öngyilkosságok és a gyilkosságok. A napokban az egyik újvidéki épület 14. emeletéről leugrott egy fiatal házaspár. Másnap egy hölgy a Žeželj híd korlátjáról a Dunába készült vetni magát. Rendszeresek a gyilkosságok, a késelések, a családi erőszak száma is növekszik. A nők demonstrálnak a feminicid – nőgyilkosság – ellen. Az iskolában véresre verik egymást a gyerekek. A napokban az egyik gyerek késsel fenyegette osztálytársait. Hónapokkal ezelőtt egy kiskorú hét osztálytársát gyilkolta le. A legszörnyűbb azonban, amikor idős nyugdíjasok hívják a mentőket, akik légzési és szívritmuszavarokra panaszkodtak. Lemérik a levegőért kapkodó idősek vérnyomását, csillapítják, orvossággal látják őket, majd érdeklődnek, mi történt. Az idős nyugdíjas férfiak és nők a bekapcsolt tévé képernyőjére mutatnak. Szörnyű világ, mondják. A nemzeti frekvenciával rendelkező tévéadók éjszaka közvetítik a *reality show* műsorokat. Hátborzongató jelenetek játszódnak le. Nem elegendők a háborús jelenetek, a dráguló orvosságokról szóló hírek, a pártpolitikai csatározások, még ezzel is traktálják az embereket. Az intelligens mentő ilyenkor kikapcsolja a tévét, és a nyugtatók után szép álmokat kíván a pácienseknek.

Lehet, hogy az egész országban le kellene kapcsolni a nemzeti frekvenciával rendelkező adókat, és nyugodalmas álmot kívánni az országnak.

A kisugárzás pontja

Egykoron Magyarországon volt Európa egyik kisugárzási pontja. Nem politikai pont: művészeti pont. Nem sokáig volt itt, csak amíg egy ember a vízióját és úri kedvét követve idetette. Olyan ember, aki megtehetette. Mert szinte mindent megtehetett, amit pénzzel és vízióval tenni lehet.

Ez a kisugárzási pont nem a fővárosban, nem is városban volt. Hanem egy vidéki rezidencián.

Magyarországon egyetlen ember volt, aki beszállhatott Európa fő kisugárzási pontjának, Versailles-nak a közelítéséért folyó nagy európai versengésbe. Ezt írja erről az akadémiai országtörténet, a Magyarország története 4. kötete: „A magyarországi rokokó kastélyépítészet betetőzőjének az egy korábbi épület felhasználásával és több építész közreműködésével 1762–1766 között emelt, majd még jó pár éven át tovább kiképzett hatalmas fertődi Esterházy-kastély tekinthető. Magyarországon csak a »fényes« Esterházy Miklós herceg rendelkezett elég anyagi erővel ahhoz, hogy ekkora téttel induljon abban a nagy versengésben, amellyel Európa-szerte próbálták fejedelmek és főnemeseik Versailles-t utánozni.”

Az az akadémiai országtörténet, amely (felismerte az épületben az egyedülvalóságot, nem ismerte (fel) azt a lényegben. Eszterháza művészeti életében. Arról ezt írja: „A monarchia zenekultúrájával elsősorban a rokokó főnemesség került kapcsolatba. Ennek állt módjában, hogy az osztrák vagy cseh főurakhoz hasonlóan ze-

nekart tartson udvarában. A híressé vált Esterházy-zenekart 1761 óta Kis-martonban, majd 1769-től Eszterháza-n Joseph Haydn vezette, aki három évtizedig állt a hercegi ház szolgálatában, közben a zeneművek, operák egész sorát alkotva. A »fényes« Esterházy Miklós herceg szemében persze az egyenruhába, vörös frakkba bújtatott zenekar az udvari személyzet tartozéka volt, s egy-egy műsorszámára csak része a lakomák, vadászatok, pantomimek, táncestélyek, katonai parádék, tűzjátékok vagy éppen népi ünnepélyek azon többnapos forgatagának, amely az »eszterházi vigasságokat« jellemezte.”

Éppen ellenkezőleg! Eszterháza a zene volt a lényeg. Itt olyan színház és operaház működött, amely a nagyobb városokon, királyi udvarokon kívül sehol. Ez volt az egyetlen városon kívüli pont Európában és valószínűleg a világon, ahol 9-10 hónapos operaszezonokat tartottak 80-100, volt év, amikor 125 előadással, 8-9 bemutatóval, megjelenítve a korabeli Európa operaválasztékát, operairásra inspirálva a korszak egyik legnagyobb komponistáját, aki szinte minden operáját „Eszterháza-ra” és csakis Eszterháza-ra írta. Ebben a színházban, amely már régen elpusztult, nem is tudjuk pontosan, miképp, szinte mindennap előadásokat tartottak. Színházi előadásból még többet, mint operából. Az operák előtt, esetenként a szünetekben zenekari műveket szólaltattak meg. Ezeket az előadásokat a négyszáz személyes nézőtérrel a parasztokig bezárólag

mindenki ingyen megtekinthette, aki „rendes” ruházatban jelent meg.

Nemcsak Joseph Haydn képviselte az élvonalat, hanem az énekesek jelentős része is, akik Európa nagy zenei központjaiból jöttek, onnan hoztak tapasztalatot, inspirációt. Olyan korszakos sztárok is voltak közöttük, mint Matilda Bologna, aki Haydn Armidájának súlyos és virtuóz címszerepét énekelte, amelynek a felvételére a mi korunkban is csak olyan énekes fenomenének vállalkoznak, mint Jessye Norman és Cecilia Bartoli.

A színpad a kor színvonalán álló technikájával, kulisszáival, száz négyzetméteres háttérfüggönyével, egy-egy előadáson közreműködő tíz, ha kellett, annál is több fős technikai stábjával, tudta mindazt, amivel abban a korban a nézőket az élvonalbeli operaházakban elkápráztatták. Tudtak a szereplők repülni, süllyedni, volt mennydörgés, villámlás, dühöngött a szél, háborgott a tenger, ha háborognia kellett stb. A színháznak olyan volt az akusztikája, hogy a 20-24 fős zenekarral is nagy drámai hatást lehetett elérni, legalábbis ama mikrofontalan és erősítőtlen kor emberének fülében.

Mária Terézia ugyan nem volt mértékadó zenekritikus, de ha ő azt mondta, hogy „ha jó operát akarok hallani, Eszterházára kell utaznom”, akkor azért ehhez volt összehasonlítása alapja Bécsben és Schönbrunnban.

És akkor még csak az első színház leégése miatt kétszer felépített nagyszínházról beszéltünk, s nem szóltunk a báboperáknak is helyet adó bábszínházról, amelyet a Mozarttal, Haydnnal, Dittersdorffal felálló vonósnégyespartik házigazdája, a világlátott Michael Kelly Európa legpompásabb bábszínházának nevezett. Ennek a belseje sziklabarlangként

volt kiképezve. A nézőtérről nyíló fülkék szökőkutakat és háromdimenziós tájmodelleket rejtettek. A zenélő szökőkutakat a fülkébe belépők hozták működésbe.

Eszterháza összművészeti központ volt. Színház, opera, balett, marionett, pantomim, parkművészet, képzőművészeti és iparművészeti gyűjtemények kiállítása... A hercegi lakótér is a kulturális központ része volt, és a herceg gyakran maga mutatta be a személyes lakótereivel, a saját lakosztályával együtt a kastélyt a vendégeknek.

„Fényes” Miklós hercegről nem is lehetne nagyobb ostobaságot leírni, minthogy ő a zenét csak a mulatságok tartozékának tekintette. A zene állt élete középpontjában (meg a vadászat). Színháza minden előadásán ott ült. Joseph Haydn akkor intett be a zenekarnak (amely éppúgy viselte az egyenruhát, mint ahogy a zenekarok és a kórusok jelentős része ma is egyforma öltözkében lép fel), amikor a herceg megjelent. Éppen a herceg volt az, aki nem tudott színház és opera nélkül élni, aki két eszterházi szezon között Bécsben is naponta operába, színházba járt. Azon kevesek közé tartozott, akik a sokhúros barytonon, ezen az akkor is egzotikusnak számító hangszeren játszottak. Haydn nem győzte írni neki a barytonműveket, amelyeket máshol nem is tudott hasznosítani.

Egy kis ideje már nagyjából mindent tudunk erről az egyedülálló magyarországi jelenségről, amit tudni lehet róla, mert Malina János felkutatta és megírta a tavaly év vége felé megjelent könyvében (Malina János: *L'isola incantata, avagy Joseph Haydn és az eszterházi operajátszás 1768–1790*, Rózsavölgyi, Budapest, 2023, 352 o.).

Ennek a „kisugárzási pontnak” a létrejöttét nehezen lehetne szociológiai alapon, objektív tényezőkből levezetni. Ami ebből a főúri életvilághoz és annak logikájához köthető, nem több, mint amennyit az akadémiai országtörténet látott belőle. A többi, a lényeg: maga a szubjektív esetlegeség. Azaz egy olyan rokokóba átültetett reneszánsz egyéniség, amilyen Esterházy Miklós herceg volt, akinek az érdeklődése, befogadó, alkotó és gyűjtőszenvédelye ezerfelé ágazott. Miután befutotta dicsőséges katonai pályáját, becsavarogta, behabzsolta Európát, helyhez kötöttebb életformára tért át, és szenvedélyei szavát követve, mintegy kulturális menedzserként, megvalósító, erős személyiséggel létrehozta ezt a magyar „Verzáliát”, „isola incantatát”, elvarázsolt szigetet – a felvilágosult abszolutizmus tömérdek ellentmondása között hánykolódó, éhínségekkel, járványokkal küszködő, az úrbérrendezés politikai csatározásaitól hangos tájékan a kontinensnek.

„Fényes” Miklós olyan ellentmondásos személyiség volt, amilyennek egy reneszánsz figurának lennie kell. Kedélye erősen hullámozott. A közvetlen, barátságos, sármos vendéglátó, társalkodó herceg olykor búskomorságba zuhant. Egy időben szerencsejáték-függőséggel küszködött. Vészes dühkitörésekben osztogatta a súlyos büntetéseket, amelyek jelentős részét azután visszavonta. Kivált, ha Haydn kérte tőle. Nagy távlatokban, stratégiában gondolkodott, így építette fel a birodalmát, az eszterházi operakultúrát, de pillanatnyi kedve és szubjektív ítélete szerint egy előadás után leparancsolt a színpadról jobb sorsra érdemes darabokat.

Attól, hogy elég erős volt benne a patriarkális szociális érzékenység, és

elég sokat költött jóléti kiadásokra, nyugdíjakra, még nem vetette el a pallosjogát, amellyel halálos ítéleteket osztogathatott és kínoztathatott a Sopronból kijáró hóhérrel és kínzó-mesterrel.

„Senki sem vonja kétségbe, hogy nincs a világon jobb dolog annál, mint Esterházy hercegnek lenni”, aki „egész életével szívének óhajait követte”. Ezt írja Gottfried von Rottenstein az eszterházi úti beszámolójában. Malina szerint igaza is van. Alighanem. Van egy ember, akinek módjában áll azt tenni, amit a vágyai diktálnak. Ezekből a vágyakból és ebből a módból nőtt ki Eszterháza.

Természetesen fontos számunkra, hogy ez az eszterházi kisugárzási pont magyarországi volt, de azt is tudni kell, hogy nem magyar volt. Hanem többnyelvű és multikulturális. A főszereplők, a poliglott herceg és Haydn anyanyelve a német volt. Folyt a szó franciául is, latinul is, olaszul is. A herceg a németen kívül franciául, angolul, olaszul olvasott, Dantétól Voltaire-ig sok mindent. Vallásos irodalmat legkevésbé, mert a vallás nemigen érdekelte. Mondhatjuk, keveset törődött túlvilági sorsával. Az Eszterházán játszott közel száz opera kivétel nélkül olasz nyelvű volt. A próbák, a betanítás olasz nyelven folytak, az énekesek közül is sokan jöttek Itáliából. Egyetlen magyar sem volt közöttük. A sok zenész között egy magyar nevű akadt, de persze a nem magyar nevűek között is lehettek magyarok, ezt nem tudjuk. Magyarok nagyobb arányban csak a környékről alkalmazott munkások, az építkezéseken dolgozók, a robotkötelezettségeiket ott teljesítő jobbágyok között lehettek. A magyar szónak, a magyar nyelvű kultúrának Eszterházán nem volt szerepe.

I. Miklós hercegnek a „fényes” mellett volt egy másik mellékneve is: a „pompakedvelő”. Ez is illik rá, mégis félrevezet, vagy legalábbis elvezet a lényegtől. Mert a lényeg mégis az a több mint két évtizedes, folyamatos, változatos, európai színvonalú művészeti tevékenység, amelyet Eszterházában a herceg biztosított. Ehhez képest eltörpül a történelmi jelentősége annak a néhány – persze nagyon látványos, a kortársakat felvillanyozó, tündökletes leírásokban az utókor számára is bemutatott – többnapos, olykor több mint ezer főt szórakoztató mulatságnak, amely a pompakedvelő jelzőt Miklós hercegre ráragasztotta.

Kétségtelen, amikor Mária Teréziát vagy Ferdinánd főherceget és hitvesét fogadták Eszterházában, akkor volt ott minden, was gut und teuer. Mindenféle előadás, sokféle zene, ágyúlövés, bandérium, díszfelvonulás, éljenző parasztok tömegei, megrendezett falusi vásár, commedia dell’arte, képmutogató, kikiáltók, „tánchely parasztzenével”, „egy fogorvos standja”!, 1300 fős maszkabál, tűzijáték, „illumination”, vagyis világhírű festmények áttetsző anyagra festett, hátulról megvilágított másolatai”, bemutató a hatalmas parkban a pogány istenek ott felépített pavilonjaival. Majmok, oroszlánok, tigrisek és a félelmetes lények sorában a fogorvos, aki egy magas állványzat tetején mutatta be, milyen gyorsan tud fogat kirántani. És per-

sze dínomdánom, ivászat, vadászat... Nem csoda, hogy Goethét megragadta az „Esterházy-féle tündérország”.

Malina joggal hangsúlyozza azonban, hogy „a megrendezett tucatnyi nagyszabású vigasság, bármilyen sok embert mozgatott is meg, s bármilyen hírnévre tett is szert Európa-szerte (nem utolsósorban költségsége révén), mennyiségileg elenyésző szerepet játszott Eszterháza kulturális életében, megrendezésük egyébként is az 1768 és 1781 közötti bő évtizedre korlátozódott”.

A Magyarország történetéből fentebb idézett szöveg is mutatja, hogy ezen vigasságok „fái” mennyire eltakarták az „erdőt”.

Esterházy Miklóst az a tévképzet is leértékelte, hogy „szolgaként

bánt egy zsenivel, pedig Haydn nélkül a kutya sem emlékezne rá”.

A herceg úgy bánt Haydnal, mint legfőbb szívügye kulcsembereivel. Nem úgy, mint egy szolgával, de nem is úgy, mint ahogy akkor már a nyugati-polgári világban bántak a zsenivel, többek között Haydnal is. (Kivéve persze azokat, akiknek a zsenialitását nem ismerték fel.) Az eszterházi főúr sokkal jobb munkaadó volt, mint a Bachot alkalmazó nemesek vagy Lipcse városa. Neki biztosan nem kellett annyi megaláztatást elviselnie, mint Bachnak, és ő már több lábon állhatott.

Abból az évi 782 guldenből, amit Eszterházában keresett, kényelmesen megélt, de ez a jutalmakkal együtt

sem volt sztárgázsi. Haydn zsenijét a nyugati megrendelők, elsősorban angolok fizették meg, akiknek a megrendeléseit eszterházi munkája mellett teljesítette. A fizetéséből megélt, a megrendelők pedig vagyonos emberré tették, és áttemették őt a polgári művész egzisztenciájába I. Miklós halála után.

Lehet, hogy csak az Esterházyoknak állt módjukban a Versailles-követő kastélyok versengésébe beszállni, de az eszterházi folyamatos színházi-operaházi működésnek biztosan nem kellett volna anyagi okokból egyedülállónak lennie.

Esterházy Miklós évi jövedelme 700 ezer, de lehet, hogy közel 900 ezer gulden volt. Ebből a színház fenntartására közvetlenül 30 ezret kellett költenie, a (második) színház felépítése pedig nagyjából 60 ezer guldenjébe került, amihez még valamivel több mint 20 ezer gulden értékű saját forrást (birtokaiból kitellő alapanyagot, robotmunkát) adott hozzá.

Volt még jó néhány főúr és főúri család, amely a jövedelmét tekintve ekkora kiadást megengedhetett volna magának. Magyarországon is, a monarchiában és szerte Európában pláne. Mégsem volt ilyen folyamatosan játszó, városon kívüli színház-operaház sehol máshol. Maga a gondolat, a vízió volt teljesen egyedülálló, és egészen különleges ajándéka a sorsnak, hogy éppen ehhez a gondolathoz állt rendelkezésre helyben az akkori Európa legelső zenei gényusa (hiszen az 1760-as években Bach, Händel már nem élt, Mozart, ha csoda- is, de még gyerek volt, Beethoven még meg sem született). Erről nem is Miklós herceg tehetett, hiszen ő Haydnt II. Pál Antal hercegtől, a

bátyjától örökölte a hercegi címmel és a vagyonnal együtt.

Arról sajnos keveset tudunk, hogy ennek a hatalmas és unikális gondolatnak, megvalósult víziónak mekkora volt a társadalmi hatása. Sok mindenről vannak adatok és dokumentumok, de a nézőszámról és a nézőközönség összetételéről nincsenek. Éppen azért nincsenek, amitől Eszterháznak kivételes társadalmi hatása lehetett. Vagy lehetett volna. Azért, mert a nézőktől nem kértek pénzt, nem volt bevétel, tehát nem kellett semmi ilyesmit dokumentálni, nem kellett nyilvántartani a nézőszámot. Nem tudjuk, hányan láttak abban a bő két évtizedben Eszterházan operát, hányan olyanok, akik egyébként soha nem láttak volna. Nem tudjuk, milyen mértékben érte el az eszterházi színház az alsóbb néprétegeket, miként keveredtek társadalmi rétegek a nézőtéren.

Az bizonyos, hogy a nagy vigasságok idején megtelt a nézőtér, szezonon kívül pedig előfordulhatott, hogy a hercegen kívül csak néhány lézengtek a nézőtéren.

Dallos Márton az Eszterházi várak... rövid leírása című költeménye szerint: „Hol ketted, hol harmad, hol negyed magával, / Ide már közelget lassu járásával, / Deák; Nemes; Paraszt, maga Pajtásával, / Magyar, Német, Olasz, Francia társával./.../ A' nép sokasága ez Ház közepében, / Meg-marad örökös jó emlékezetben.”

Az utazás magas költségei térben szigorúan lehatárolták Eszterháza társadalmi-kulturális hatókörét az alsóbb néprétegekben, de legalább a közelben élő polgárok, beszállítók, alkalmazottak, parasztok, jobbágyok számára mindenképp megnyílt egy a korban egyedülálló lehetőség.

A nemzetek születése

Érdekes kettősség figyelhető meg: miközben „nagyban” erőteljes jelei láthatók az etnikai alapú nacionalizmusnak, rasszizmusnak, „kicsiben”, egyes személyeket érintően ezzel ellentétesnek látszó, nem olyan régen elképzelhetetlen történésekkel találkozhatunk: egyebek között a félig afrikai származású amerikai elnök után ma egy afrikai eredetű, pandzsábi férfiú Nagy-Britannia miniszterelnöke; szinte nincs olyan európai fociválogatott, ahol a nemzeti csapatnak ne lenne afrikai vagy távol-keleti származású tagja stb. A látszólagos ellentmondás áthidalható: végül is azt demonstrálja, ami már a 19–20. század gyakorlatából is ismert, döntés, elhatározás, megszokás kérdése, hogy kik tartoznak a nemzethez, más-kor kit rekesztenek ki onnan.

Patrick J. Geary vállaltan az Európában látható etnikai konfliktusokra, a feléledő nacionalizmusra reagáló műve eredetileg 2001-ben jelent meg az Egyesült Államokban. A szerző a kora középkor, a nagyjából 500-tól 1000-ig tartó időszak egyik legtekintélyesebb tudósa volt már húsz-egynéhány évvel ezelőtt is. Ezt az egyetlen magyar nyelven is megjelent művét itthon először 2014-ben adták ki, a mostani közzététel változatlan újranyomás, amit nyilvánvalóan az is indokol, hogy időszerűsége nem változott.

Geary az európai identitás válságát tekinti kiindulási pontjának. Az Európai Uniót megelőző eredeti szervezet, az Európai Közösség alkalmas-

nak mutatkozott a nacionalizmus, a gazdasági versengés, a társadalmi feszültségek kezelésére, ha nem a megoldására is, és kezdett egyenrangú partnere lenni a jelentős államoknak – írja. Közép- és Kelet-Európa országaiban azonban a kommunista rendszerek összeomlásával a nacionalizmus, etnocentrizmus, rasszizmus szelleme ötvenéves szendergése után ereje teljében tért vissza, Geary ettől, illetve ennek tovagyűrűző hatásaitól féltette az Európai Uniót. Az európai identitást fenyegető etnonacionalizmus Geary által említett példái bővíthetők. Ha a kelet-európai kis nemzetek, baltiak, balkániak stb. a status quo megváltozásával etnikai alapon szuverén országok lehetnek, milyen érv szól az ellen, hogy a baszkok, katalánok, korzikaiak, flamandok, vallonok, skótok stb. nem választhatják ugyan-ezt az utat? Vagy, tehetjük hozzá, ha az említett nyugat-európai népek egy államon belül jelentős autonómiával rendelkeznek, miért nem jár ez alanyi jogon a kelet-európai etnikai kisebbségeknek is?

A húsz évvel ezelőtti aggodalmak egészében igazolódni látszanak, ha a könyve megírása óta eltelt idő történéseit a szerző természetesen nem ismerhette is előre. Már számolt az unió 2004-ben bekövetkező nagy bővítésével, ismerte a Nyugat kelet-európai munkaerő megjelenésétől való féltelmeit, az egykori vendégmunkások és a korábbi gyarmatokról érkezettek miatti aggodalmait, ugyanígy a brit integráció bizonytalanságait. Nem

kalkulált azonban például a Brexittel és mások mellett a 2015-tel kezdődő migrációs válsággal sem. Ha ma tenné közzé könyvét, nemcsak az imént említett fejleményekre reagálna, de nyilván Ukrajnára is kitérne – nem csak abban az összefüggésben, hogy Putyin történelmi hivatkozásai mennyire nem teremtenek jogot államközi, sőt sokoldalú nemzetközi szerződések felrúgására, de feltehetően megemlítené, hogy az orosz agresszió milyen szerepet játszik az ukrán nemzetépítésben, ezen belül a nem ukrán etnikumú lakosság integrálódásában, és valószínűleg arról is szót ejtene, hogy ez az esemény is jól példázza tételét, miszerint az etnogenezis nem befejezett múlt, hanem a jelen és a jövő része is. Más nacionalista megnyilvánulás mellett feltehetően kitérne az Orbán Viktor által sűrűn emlegetett nemzetek Európája szövegre is, ahol a nemzet pontosan nem definiált, emóciókat célzó elem, holott a magyar miniszterelnök valójában államokról beszél, csak az állam szó érzelmileg kevésbé mozgósító. Talán azt is leírná, hogy Orbán független államok olyan Európájáról fantáziál, ahol nem szól bele senki abba, hogy holmi közös normák alapján mi történik az ő országában, de használhatja az unió előnyeit.

Geary könyve lényegét tekintve két összefüggő, de tartalmi értelemben elváló részből áll. Egyrészt az etnicitás és nacionalizmus jelenségeit, témáját tárgyalja, ideértve azt a szakaszt is, amelyben a dél-afrikai zuluk példáján szemlélteti a néppé formálódás folyamatát. A könyv másik, nagyobb része a szerző szorosabban vett szakterületéről, a középkor első feléről, az Európában akkor gomolygó népekről, a Római Birodalom hanyatlása és a

helyén születő államok megszilárdulása közötti időszakról szól, azt mutatja be, hogy a mai európai államok lakossága egykor mennyire másként festett, mint amit ma nemzetnek neveznek. Talán ennyiből is kitűnik, Geary témája minimum érintkezik Szűcs Jenő munkásságával. Ugyanakkor a jelek szerint műve írásakor nem ismerte azt, nem hivatkozik rá, a válogatott bibliográfiában sem említi.

Indokolt kiemelni, a könyv Harsányi–Lajta–Miklós készítette igen igen találó borítóját, amelyet kitölt Munkácsy Mihály *Honfoglalás* című festményének részlete, Geary mondanójának tökéletes illusztrációja. A kép ugyanis egyszerre jeleníti meg a 19. századi nacionalista nemzetépítést és a 13. századi krónikából átvett motívummal (miszerint Szvatopluktól Árpád békés úton, ha csellel is szerezte meg az ország területét) felidézi azt a kort is, amikor a legitímációs szándék nem a későbbi értelemben tekintett nemzetre, hanem a középkori királyság igényeire tekintett. Közben a háttérében láthatatlanul ott húzódik a mai ismeret, a „történelmi valóság”, hogy a honfoglalás természetesen nem egy szimbolikus pillanathoz kötődik, hanem a nomád törzsek beáramlása, letelepedésük a Kárpát-medencében valószínűleg hosszú, több évtizedes folyamat volt; hogy a honfoglalók egyebek közt etnikailag és kulturálisan mennyire nem azonosíthatók Anonymus krónikája idejének Magyar Királysága lakóival, már csak azért sem, mert időközben összeolvadtak az itt talált népekkel, felvették a kereszténységet, valamint tudjuk azt is, a 19. századi vagy mai magyaroknak milyen szerény mértékben elődjei az ezer évvel korábbiak.

Geary nem minden indulat nélkül beszél a múltra hivatkozó – megfogalmazása szerint – a történelmet a politika prédájaként használó nacionalizmusról, mintegy indokolva, hogy mi készítette őt a mű korai középkorral foglalkozó részének megírására. Ez utóbbi azért is érdemel figyelmet, mert a korszak és témája szinte teljesen hiányzik a hazai történelmi oktatásból, de – ahogy a szerző is jelzi – általában is áll, hogy az őstörténetet nem számítva, az európai históriának nincs hasonlóan homályos korszaka.

A népvándorlás vége felé kialakult európai viszonyokat Geary így jellemzi: „A VIII. század elejére még mindig nem tűnt el minden olyan ősi népnév, amely először a késő ókorban bukkant fel és azóta »használatban« maradt, ám e nevek tartalma és jelentése gyökeresen megváltozott. Egész Európában viszonylag szilárd királyságok jöttek létre, amelyek tovább vitték régi »pogány« neveiket, ezek azonban most már e társadalmak keresztényekből álló lakosságát jelölték.” Az etnikai, politikai és területi elnevezések között nem volt éles különbség, a népek nem társadalmi vagy kulturális, etnikai, hanem földrajzi és politikai alapon szervezett, területhez kötődő csoportként léteztek. Idővel aztán a más tartalmú címkék kezdtek etnikai jelentést fölvenni. Azok a frankok, akik Klodvig megkeresztelkedésekor éltek, nem azonosak Nagy Károly frankjaival, de a mai francia néppel sem; azok a szerbek, akik a letűnő Avar Birodalom maradványaiban bukkantak fel, nem azonosak az 1389-es rigómezei csatában vereséget szenvedőkkel, mint ahogy azokkal sem, akik a csata évfordulóján ma Koszovó szerb földjéről beszélnek stb.

A könyv részletesebben is tárgyalja a nacionalizmus születését, mondván, az európai népek mai formája, valamint a politikai autonómiához való feltételezett joguk nem különösebben régi, Kelet- és Közép-Európában 19. századi találmány, de Nyugaton sem sokkal korábban, Rousseau és Hegel romantikus politikai filozófiájának ötvözte nyomán született.

A szerző álláspontja világos, tételekbe is foglalható: ha másért nem, a jövő alakítása érdekében is indokolt felismerni a különbséget a múlt és a jelen között; „az a kép, amelyet a nacionalizmus szolgálatában álló XIX. századi történettudomány hagyott ránk, mára végleg érvényét veszttette”; a nemzetteremtés időszakában kitalált tradíciókkal és a múltba vetített, elképzelt közösségekkel szemben a kora középkori királyságok megjelenésével nem ért véget Európa népeinek kialakulása; a népek nem a történelem elemi struktúrái, hanem „maguk is »folyamatok«, melyeket újra- és újraformált a történelem”, az etnogenezis nem is lezárt történet; Európa mai lakossága nyelveivel, hagyományai-val, kulturális és politikai identitásával a népvándorlási hullámok, népek fúziójának eredménye; a középkori államalakulatok lakói messze nem esnek egybe a mai, politikai és kulturális alapon létező népekkel, sőt a mai politikai és kulturális identitás nem is alkot feltétlen egységet; senki nem tudja kijelölni, megőrizni egy nép vagy nemzet „legbelsőbb lelkét”.

Látható, a megközelítés szigorúan racionális, másként fogalmazva, abból indul ki, hogy mi az, ami történelmi értelemben megalapozatlan, következményeiben veszélyes. Geary természetesen érti a nacionalizmus emocionális erejét, látja politikai

„használati értékét”, de mindezzel a józan ész állítja szembe, és nem másfajta érzelmeket. Le is írja: „[...] az etnicitás mindenekelőtt az emberi tudatban létezik. Ez azonban egyáltalán nem csökkenti jelentőségét, sőt éppen emiatt lett nagyon is valóságos és hatékony – s mivel emberi akarat műve, leráz magáról minden racionális ellenérvet.”

Az, hogy a mai értelemben használt és érzelmileg is átélt nemzettudat döntő részben a 18. század végétől teremtett konstrukció, nem változtat azon, hogy valódi identitásként működik, mozgósító ereje van, ugyanakkor feszegeti az európai összetartozás kereteit. Az etnikai nacionalizmus szinte elkerülhetetlen velejárója a nemzeti elfogultság, kevésbé szépen: az önzés, az ebből származó, más nemzetekkel kialakuló konfliktus lehetősége. Ezt csak erősíti, hogy az etnikai nemzetek és államok határa nem feltétlenül esik egybe, utóbbi

nem is feltétlenül logikus, és mindennek „kezelésére” nincsenek univerzálisan érvényesíthető, illetve az érintettek számára elfogadható normák.

A racionális társadalomtudós Geary saját pozíciójáról azt írja: „Naivitás lenne azt várni, hogy az európai népek keletkezéséről kialakított tisztább felfogás enyhíti majd a nemzeti feszültségeket, vagy csökkenti az általuk okozott szüntelen gyűlölködést és vérontást. Legfeljebb azt remélhetjük, hogy felébresztjük a szkepszist a történelem ilyesfajta instrumentalizálására építő igényekkel szemben [...]. De ha mégsem sikerülne, a történészeknek akkor is kötelessége nyíltan kimondani a véleményüket, amikor biztosan tudják, hogy nem hallgatnak rájuk.”

Patrick J. Geary: A nemzetek mítosza. Európa népeinek születése a középkorban. Fordította **Duró Gábor.** Budapest, 2023, Atlantisz. 224 oldal, 4650 forint.

Kőríz Imre

Öfelsége, Józsi bácsi

Egyesek azért nem szeretnek könyv-olvasót használni, mert a szövegek oldalképe a monotóniáig állandó. Az egyik barátom például a különböző könyvekhez legalább különböző betűtípusokat állít be. Ehhez képest Krasznahorkai László nagyobb lélegzetű műveinek ránézésre teljesen egynemű oldalai valamiféle analóg Kindle-ként működnek. A hosszú, akár könyvnyi terjedelemre rúgó mondatoknak a könyvoldalakon sor-

jázó téglalapjai persze csak a látvány síkján homogének: a tipográfiaileg egynemű közegben a nyelvi eszközök annál zavartalanabban fejthetik ki a hatásukat. A szövegben való vizuális tájékozódás támpontjai híján tehát a művek a megszokottnál nagyobb figyelmet követelnek az olvasótól, ami javára válhat a művészi élménynek, viszont éppen a vizuális ingerek hiánya az, ami egy idő után fárasztó is lehet, ezzel más irányú hatást váltva ki.

Ennek az egyneműségnek egyéb-ként nemcsak olvasói, hanem bizo-nyára alkotói szempontból is van jelentősége, éppúgy, ahogy annak volt, amikor az *Emlékiratok könyvét* író Nádas Péter lemondott a gondol-
latjel használatáról. Ellenpróbaként érdemes az esztéta Poszler György stílusát felidézni, akinek állandóan megtorpanó mondatai, függetlenül a tartalmuktól, engem valósággal fojto-
gatnak: „Majdnem ilyen a klasszika is. Periklész kora. Az Akropolisz épít-
ésének, a Parthenonfrízek faragá-
sának, az athéni színház virágzásá-
nak, az attikai tragédia lobogásának
történelmi évada. Persze harmónia,
de diszharmónia is. Fény és árnyék,
csúcs és szakadék. Az aranykor színe
és visszája. Ebben nem csak a hozam
érdekes, de az ár is.”

Az eddigiekhez hasonlóan az új Krasznahorkai-regény, a *Zsömle odavan* mondatai sem kurták, de a kötet oldalainak látványa az író más műveinek léptékével mérve kimon-
dottan változatos. A kétszázharminc
oldalas szöveg egyrészt tizenegy szá-
mozott fejezetre tagolódik. Emellett
egyes szavak vastag betűvel vannak
szedve (emögött egyébként nem si-
került következetes tartalmi logikát
felfedeznem), mint például a száz-
huszonnyolcadik oldalon ezek: „az”,
„egy”, „lehet”. Ráadásul egyes szó-
kapcsolatok, mondatok – különös te-
kintettel a dalszövegekből származó
idézetekre – még külön sorban, he-
lyenként akár nagybetűvel is ki van-
nak emelve. Ezek a tipográfiai meg-
oldások az író pályájának egészét
nézve már-már szertelennek mond-
hatók, legalábbis nem hinném, hogy
az olvasó éppen egy Krasznahorkai-
kötetet forgatva számítana rá, hogy
külön sorokba tördelve vastag betűs

kiemelésként épp egy ilyen versezet-
tel fog találkozni: „Jaj, de szép kék
szeme van magának, / Nincs ilyen
a világon senki másnak. / A szívem
úgy dobog, mikor látom, / Meghalok
egy csókjáért, gyöngyvirágom!”

A komolytalanság volna a legutol-
só jelző, amivel Krasznahorkai írás-
művészetét jellemezném, mégis úgy
gondolom, hogy erről a könyvről szól-
va nem indokolatlan felvetni a fogal-
mat, előrebocsátva, hogy a komoly
kérdésekre adott komolytalan válasz
nem azonos a komolytalansággal
mint válasszal, amelynek érvényes-
ségéről remekművek sora tanúsko-
dik. A főhős aprólékosan ábrázolt,
sivár életkörülményeinek bemutatá-
sa akár részvétet is ébreszthetne, de
az olvasót valami mégis visszatartja
attól, hogy a magát az utolsó Árpád-
házi sarjnak gondoló agg Kada Józsi
bácsit tragikus karakternek lássa,
miközben a nyugdíjas villanyszere-
lő mániáján önfeledten nevetni sem
tud. Ugyanakkor semmiképpen sem
nevezném a könyvet tragikomikus-
nak, mert mintha inkább azt mu-
tatná meg, hogy ennek a két minő-
ségnek bizonyos tartományai milyen
közel vannak egymáshoz. Amiből rá-
adásul nem is következik semmi. A
könyv ezért szerintem nem is szati-
rikus a szónak abban az értelmében,
hogy pellengérre állítana egyéni
hibákat vagy társadalmi visszássá-
gokat, a regény világában ugyanis
egyszerűen nincs hol felállítani ezt a
bizonyos pellengért. Ezzel szemben
mintha éppen Rabelais karnevá-
li világképét idézné fel – mégpedig
sokkal inkább, mint Krasznahorkai
korábbi, valóban szatirikus regénye,
a *Báró Wenckheim hazatér* –, éppen
azzal a gesztusával, hogy nem vesz
tudomást a való világ erkölcséről.

Ezzel kapcsolatban szerintem ki-mondottan téves Szabó Gábor *Kilátás az utolsó hajóról* című vadonat-új Krasznahorkai-monográfiájának értelmezése: „A regény életvilága olyasféle erkölcsi intuíciót közvetít, amely a *Sátántangó* óta sajátja a Krasznahorkai-univerzumnak, s amely a mindenkori megalázottakkal és kisemmizettekkel való közösségvállalás mindent felülíró etikai kötelezettségében jelenik meg.” A főhős csakugyan kisnyugdíjas, aki egy szép természeti környezetben lévő, de elhanyagolt faluban él, viszont a szegénységnek a furcsa cselekmény háttéréül vázlatosan felvitt, monokróm tónusai itt inkább csak ironikus önutalásoknak látszanak – mintha Krasznahorkai saját magát sem venné komolyan –, mert a könyv egésze nem ad módot az ezek fölött érzett komoly, kulturált megrendülésre.

Ha a magát királyi sarjnak tudó nyugdíjas figurája valahonnan ismerősnek tűnik az olvasónak, az nem véletlen: a regénybeli Kada József mintája Daka József volt, akinek trónigényéről 2010-ben az akkori *Index* is beszámolt. Az akkor már kilencven felett járó trónkövetelő IV. Béla király Jolanda nevű lányától és egy Kadan kán nevű tatár előkelőtől származtatta magát, és az Árpád-ház legutolsó hajtásaként jogot formált a magyar trónra. Annál is inkább, mert mint a könyvben is olvasható, azt állította, hogy a német bevonulás után Serédi Jusztinián hercegprímás Horthy utasítására – biztos, ami biztos alapon – meg is koronázta. (Daka József meglepően összeszedett hivatalos levele, amelyet az Országgyűlésnek írt, ma is elolvasható.) Mindezek láttán kissé

csodálkoztam is, hogy míg a regény végén a szerző valamiért még Thomas Pynchonnak, hovatovább „a New York-i New Directions kiadó teljes alkotógárdájának” is köszönetet mond, addig Daka József neve említetlenül marad. Visszalapozva azonban a könyv elejére, világossá válik, hogy bár a neve csakugyan nem szerepel a szövegben, a regény – ott még minden referenciát nélkülöző, teljesen értelmezhetetlen – ajánlása, „D. J. emlékére”, csak neki szólhat.

Merőben szokatlan jelenség a kortárs irodalomban, hogy egy új könyv első alapos értelmezése a kötet megjelenésével egy időben lásson napvilágot, az pedig még ritkább, hogy ez ne is kritika, hanem mindjárt tudományos szöveg legyen. Krasznahorkai új regényével éppen ez a helyzet: Szabó Gábor korábban már említett monográfiája néhány héttel a *Zsömle odavan* után jelent meg, de utolsó fejezete máris részletesen tárgyalja a könyvet, amelyet a monográfus bizonyára még kéziratban ismerhetett meg. Pontosan azonosítja a főszereplő figurájának mintájául szolgáló személyt is, de egy másik, Krasznahorkai László nevű figurával kapcsolatban megfogalmazott szavai alighanem kiegészítésre szorulnak.

A megzenésített verseket „szépen (...), bár néha egy kicsit hamisan” előadó „nagydarab fiatalember”, a rokonszenves „vándorzenész”, név szerint Krasznahorkai László mintája ugyanis aligha maga a szerző, hanem sokkal inkább az Újhold nevű zenekar hasonló nevű tagja, akinek létezésével 2013-ban a *Magyar Narancs* hasábjain Para-Kovács Imre szembesítette a megdöbbszent írókat. A

regény szereplője tehát nem közvetlenül az ő (mármint a szerző) nevét viseli, hanem inkább arról van szó, hogy a figurának ugyanaz a neve, mint az íróval azonos nevet viselő zenésznek. Vagyis Szabó Gábornak azt a megállapítását, hogy a regényalak „ábrázolásának ironikus, avagy valóság-hű értelmezése (...) annak függvénye, hogy az azonos tulajdonnevet viselő biografikus szerzőhöz kapcsolódó előzetes olvasói tudás miképp fűződik hozzá a regényfigura jellemzésére használt kondíciókhoz”, az író névrokonának pusztá léte sajátos fénytörésbe állítja. Kada Józsi bácsi néhány vonása révén amúgy is alkalmasabbnak tűnik arra, hogy az íróval állítsuk párhuzamba, és egy ironikus önarckép vonásait fedezzük fel rajta: szép természeti környezetben, egy főleg szlovákok lakta hegyi faluban áll a háza, születésnapja egy nappal követi az íróét, vagyis január ötödikét (miközben a modell, Daka József júniusi gyerek volt), népes rajongótáborukhoz való viszonya mindkettőjüknek ambivalens, és mindketten nagyszabású narratívákban gondolkodnak.

A valóság és a fikció kicsit a régi, kacsintós képpel díszített pénztárca mintájára játszik egymásba a regényben: a „mákosbajszú” parlamenti elnök vagy az ugyancsak bajszos államelnök könnyen azonosítható, a miniszterelnök pedig név szerint szerepel a könyvben. A Kada Józsi bácsi trónigényében saját radikális eszméik szempontjából lehetőséget látó alakok egyikének viszont már csak a családneve azonos a rossz emléké Betyársereg vezetőjével, ahogy egy fontos mellékszereplő, Badigy Soós René neve is csak felidézi a sumer–magyar ro-

konság egykori élharcosaként ismert Badiny Jós Ferencét. A Józsi bácsi köré csoportosuló szervezeteknek a Magyar Gárdától a Világnemzeti Népuralmista Párton át az Ősmagyar Táltos Egyházig terjedő listáján váratlanul feltűnik egy személynev is: Miliesz Kriszti. Krasznahorkai latint tanult a gimnáziumban, a bohókás nevet alighanem csak a hasonló felkészültségű olvasók tudják dekódolni: ez bizonyára a „Krisztus katonája” jelentésű Miles Christi képzetére vezethető vissza.

Úgy tűnik, mintha a regény valamikor 2012-ben játszódna (egyrészt Göncz Árpád után 2012 áprilisában lett Magyarországnak ismét bajszos köztársasági elnöke, másrészt a 2013 márciusában pápává választott „Bergolj” a regényben még csak bíboros), de a mellékszereplők, illetve a cselekmény fontos szálai a valóságban egészen váratlanul, a könyv megjelenése utáni időben leltek pontos vonatkozásokra. Kada Józsi bácsit ugyanis híveinek egy csoportja egy idő után fegyveres erőszakkal kívánja hatalomra juttatni. Nem sokkal Krasznahorkai könyvének megjelenése után érkezett a hír, hogy a TEK „az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatásának előkészülete miatt” rajtaütött az úgynevezett Szkíta Nemzetőrség megalapítóin, egy nyolcvannyolc éves váci férfit pedig, aki Magyarország kormányzójának tekintette magát, le is tartóztattak. Az összeesküvők állítólag annak talaján állnak, hogy a Magyar Köztársaság névvel együtt 2012-ben az állam is megszűnt, a Magyarország nevű képződmény pedig csak egy New Yorkban bejegyzett izraeli kft., a nevében eljáró hatóságoknak tehát nem is kell

engedelmeskedni. Krasznahorkai könyvében az ajánlás után egy motívó is olvasható, amely a könyv eddig még igencsak rövid utóélete ismeretében is joggal nevezhető már-már lidércesnek: „Én szoltam.”

A regény karakterei nem túl komplexek, inkább típusok, vagy egy-egy vonás megtestesítői, akik alá vannak rendelve a túlnyomórészt Józsi bácsi csórlátásán keresztül megismert cselekménynek: a semmiből jönnek, és oda is térnek vissza, nemigen rendelkeznek konkrét szerepükön túlmutató vonatkozásokkal. A főhős örökös kávézása is külsődleges elem, nem érzem, hogy jelentése lenne, inkább csak olyan motívum, mint a rajzfilmsorozatban Frédi és Béli nyakában a nyakkendő.

Szabó Gábor is hasonlóan látja a karaktereket: „A *Zsömle odavan* története már nem személyiségeket léptet színre, nincsenek hősei – Józsi bácsi sem az –, hiszen az ábrázolt törzsi világban az egyéniséggel szemben a normativitás, a közös nyelvben felsejlő egynemű világkép zártságához való ragaszkodás válik elsődlegessé.” Még a tragikum hiányát illetően is egyetértünk: „Az új regényben az ábrázolt világ jellegének megfelelően nincs tragédia”, de amikor a monográfus jobb híján a tragédia hiányát próbálja meg tragédiának értelmezni, és a részvét nem különösebben intenzív hangját felerősíteni, az, úgy érzem, már fából vaskarika: „a szöveg a tragédia hiányát érzékelteti valódi tragédiaként, s a most is jelen lévő irónia, szatíra helyett ezúttal inkább a távolságtartó részvét válik a mű hangoltságát alapvetően meghatározó modalitássá.” Mintha arról lenne szó, hogy Krasznahorkai üdén zavarba ejtő új

regényét az értelmező igyekezze az eddigi könyvekből elvonatkoztatott keretek közé jól nevelten visszainterpretálni.

Az öreg Kada Józsi bácsin és persze a címszereplőn, vagyis a kutyáján, pontosabban a kutyáin kívül mintha valóban csak két-három szereplőnek volnának némileg jobban egyénített vonásai: Krasznahorkai Lászlónak, a már említett vándorzenésznek, egy afrikai származású ápolónőnek (érdekes, hogy Michel Houellebecq legújabb regényében is fontos szerepet játszik egy ilyen karakter), illetve egy fiatal medikának, aki közeli kapcsolatba kerül Józsi bácsival.

Nekem ott, a regény vége felé, az ő párbeszédük olvastán támadt olyan érzésem, hogy Krasznahorkai végig kaján tréfát művelt az olvasóival. Ezt egészen egyszerűen nem lehet komolyan venni, legfeljebb Sárbovárdi Jolántól: „Etelka, maga az életet mentette meg, kérem, legyen a feleségem, ez a minimum, amivel tartozom magának, én is katolikus vagyok, és rendben, benne vagyok a korban, de mit számít a kor, ha két ember szereti egymást”. Ennél már csak a nőnek a gyengéd vallomásra adott válasza bárgyúbb: „Kada bácsi, mondta neki, én nem megyek magához férjhez, mert én senkihez nem megyek férjhez, tudja, időközben megnyílt a számomra egy lehetőség, hogy beálljak az Orvosok Határok Nélkül nevű szervezetbe, bár még nincs meg a diplomám, de külön engedéllyel lehetséges volt bekerülni, és az nem engedi meg a családalapítást, mert ott egy egész emberre van szükség, vagyis hamarosan három hónapra Calabriába megyek”. A Józsi bácsi egyik falubeli látogatója által felvázolt szlovák önkép – már

ha az öreg, ahogy Szabó Gábor felveti, nem csak képzelte a látogatást, sőt a könyv egész cselekményét – ugyanilyen komolytalan: „nekünk akkora szívünk van, hogy azt maga el se tudja képzelni, nekünk a két legfontosabb dolog a világon egy gyerek a porban, a rózsza a kertben meg a kutya hátul a láncon”. Sárbogárdi Jolán neve mellett talán Hrabalé a másik, amely az ilyen sorok olvastán eszünkbe juthat, annál is inkább, mert az öreg utolsó cselekedete a regény végén Hrabal élettörténetéből lehet ismerős.

Monográfiájának utolsó bekezdésében Szabó Gábor a művészettörténész Edgar Wind – lényegét tekintve a farkast kiáltó gyerek paradigmáját átfogalmazó – szavait idézve állapítja meg: „Az Utolsó ítélet harsonáját meg lehet fújni egyszer (...), de nem

lehet megfújni minden áldott nap, mert amikor az izgalom tetőfoka óramű pontossággal ismétlődik, akkor óhatatlanul kissé erőltetetté válik a hatás.” Krasznahorkai új regényét azért nem fenyegeti az erőltetettség veszélye, mert most a harsona dallama – és nem is biztos, hogy a legutolsó ítéleté – mintha fésűre és selyempapírra hangszerelve szólalna meg, és az elbeszélő azon cincogna el egy különös dallamot, amelyben többek között a *Székely himnusz*, a *Krasznahorka büszke vára*, a *Hamvadó cigarettavég* vagy az olyan népszerű szlovák dalok, mint a *Vínko*, *vínko*, *vínko červené* és a *Kačička divoká* melódiai is felcsendülnek.

Krasznahorkai László: Zsömlé odavan. Budapest, 2024, Magvető. 240 oldal. 5999 forint.

Csepeli György

A reziliencia melankóliája

A Gallup Közvélemény-kutató Intézet évente méri az egyes országok boldogság szintjét. A legutóbbi felmérés szerint Dánia a második helyen van, de korábban sem volt úgy soha, hogy ne került volna be az első tíz közé. Magyarország az 51. ezen a listán. Jó tehát dánnak lenni, magyar-nak lenni pedig kevésbé. Volt idő, amikor mindkét ország boldogtalan volt. Magyarországon, mint a Himnusz-ból tudjuk, a kedv s öröm helyett halálhörgés, siralom zajlott, s a holtak véréből kínzó rabság könnye hullt az árvák hó szeméből. Shakes-

peare annak idején nem véletlenül Dániába helyezte a szomorúságába belehalt királyfi történetét, aki őt meggyilkolni kész két barátjának panaszolja, hogy „Dánia börtön”, ráadásul az egyik legcudarabb az egész világon. Szó se róla, Dániának minden oka megvolt a boldogtalanságra, a történelemkönyvekből tudjuk, hogy hajdani nagysága az idők során úgy olvadt el, mint vaj a napon.

A mozikban most bemutatott, *A fattyú* címen futó film rendezője, a félig görög, félig dán Nikolaj Arcel nem először ereszkedik a dán tör-

ténelem mélységesen mély kútjába, ahol nincs más, csak boldogtalanság, szenvedés és szomorúság. Magyarul az *Egy veszedelmes viszony* címet kapott, 2012-ben készült emlékezetes filmje volt látható, melynek témája az elmebeteg VII. Keresztély király felesége és a király hatalomra törő tehetséges orvosa, Johann Friedrich Struensee között kibontakozott tragikusan végződött szerelmi történet.

A *fattyú* ugyancsak a boldogtalan 18. században játszódik, a VII. Keresztélyt követően trónra lépett alkoholista, akarategyenge, de rettegett V. Frigyes király uralkodásának idején. A két film mindegyikének főszerepét a magával ragadó világhírű dán színész, Mads Mikkelsen játssza, bár az ő esetében a „játssza” csak a chatGPT szintjén kaparja felszínt, mert Mikkelsent nézve nincsenek szavak, melyek visszaadhatnák alakításának erejét, sodrását, az élet egyszerre felemelő és leverő pillanatainak átélésére való képességét.

A *fattyú*, mint elődje is, történelmi film, de nem a méregdrága, ám igénytelen és lapos válfajból. Nikolaj Arcel nem irgalmaz a múltnak, a mindent relativizáló posztmodern kánonnal szembemenve Ranke útmutatását követi, s mindent úgy mutat, ahogy az volt. Új filmjében egy olyan hőst mutat be, akit megtapos, megkínoz a dán állam boldogtalansággépezete, de elpusztítani nem tudja. A film telis-tele van a Grand Guignol néven elhíresült hajdani párizsi bábszínházban előadott rémdrámákat idéző elborzasztó jelenetekkel. Aki szereti látni, hogy miként főznek meg elevenen egy emberi testet, vagy miként ölnek meg irgalmatlanul nőket, beleznek ki férfiakat, az nem fog csalódni.

Mikkelsen a valóban létezett Ludvig Kahlen kapitány bőrébe bújva harcol igazáért, és a távolban lévő király kegyében bízva építi a kietlen lápon a király házáat. Ellenfele, a lép megművelésében a maga jogtalan jussát féltő Frederik de Schinkel rokokó ördög, aki nőket becstelel, meg, bosszúszomjas, kegyetlen, önző, hatalmában tobzódó személyiség. Simon Bennebjerg hátborzongató hitelességgel játssza végig a ma úgy mondanánk, borderline személytüneti spektrumának valamennyi árnyalatát. Kettőjük párharca élteti a filmet, ellenállhatatlanul lekötve a néző figyelmét mind a 122 percben.

Nikolaj Arcel filmje bonctani pontossággal mutatja be a feudális társadalomban az elnyomó és az elnyomott között elkerülhetetlen dichotómia lelki metszeteit. A királyi udvar tagjai rettegnek a királytól, aki ha kedve tartja, még jót is tehet. Ha a szolgalelkű udvaroncok döntéseinek következményei nem lennének pusztítóak, akár nevezhetnénk is rajtuk, parókával borított fejük, kifestett arcuk lárvaként sorakoztatja őket egymás mellé, egyiküknek sincs önálló gondolata, mindegyiküknek az evésen, iváson és a testi örömek hajszolásán jár az esze. Schinkel, aki nevét önkényesen megtoldotta a *de* előtaggal, afféle helyi kényúrként követi el jobbágyaival szemben válogatott gazságait abban a biztos tudatban, hogy nincs jog, mely ne neki adna igazat. Az elnyomottak túrnek, esetleg elsöknének, de nincsenek szavaik az igazságtalanságokra, mert a feudális társadalomban korlátozatlan a nemesek Isten akaratára visszavezetett uralma a nem nemesek teste és lelke felett. Tanulságos eset a lelkész példája, aki elvileg kívül állna az elnyomók és az elnyomot-

tak dichotómiáján, de mint a filmben látjuk, ha az elnyomottak oldalára áll, sorsa az azonnali halál.

Ebbe a rendszerbe ékelődik Kahlen kapitány, aki alulról küzdött fel magát a kapitányi rangig, s mint de Schinkel egyik gonosz megjegyzéséből megtudjuk, apja egy nemesúr, aki nem ismerte el fiaként. Mikkelsen tűpontos alakításában látjuk, hogy ezzel az előtörténettel Kahlen, ha akarna, sem tudna beilleszkedni a feudalizmus igazságtalan, a tisztességet megtipró, irracionálisan kegyetlen világába, ahol a jó nem remélhet jutalmat, hiszen esélytelen a rosszal szemben.

Arcel filmjének varázsa onnan adódik, hogy azt látjuk, akadt egy ember, akin nem fog a rokokóba fordult feudalizmus varázsa, nem enged a zsarnok nemesúr követelésének, bízik a királyban, s kitart a legrafináltabb, hol közvetett, hol közvetlen erőszakkal szemben is, nem mond le álmáról, hogy a lápon virágzó gazdaságot teremtsen. S mint a filmben látjuk, Kahlen álma a számtalan megpróbáltatás ellenére megvalósul. A modern társadalomtudomány rezilienciának nevezi azt az emberi tulajdonságot, mely erőt ad az ellenállónak, felruházva őt azzal a képességgel, hogy kijátssza az elpusztítására szövetkező, nála hatalmasabbakat. Mikkelsen alakításában saját szemünkkel láthatjuk, hogy miként hat át egy embert a maga teljességében a reziliencia, mely azonban önmagában nem lett volna elég, ha időközben meg nem érkezik a király levele, melyben Kahlent báróvá s földje kormányzójává nevezi ki.

A film kiváló lehetőséget ad a magyar néző számára annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy

ha egyszer Magyarország és Dánia múltja egyként a feudális viszonyok okozta boldogtalanságban gyökerezik, akkor mi az oka annak, hogy ma Dánia a világ egyik legboldogabb országa, míg Magyarország tartósan a lista pitvarában tanyázik.

Vitányi Iván hosszú élete vége felé tartva 2012-ben megjelentetett könyvében megírta egyik legnagyobb gondolatát, miszerint a feudalizmus Magyarországon nem ért véget. Széchenyi és Kossuth, ha ma élne, ugyanazokkal a kísértetekkel, feudális allűrökkel és szolgalelkűséggel találkozna, mint amikor tollal, később fegyverrel elkezdtek harcolni a 19. század első felében.

Dánia megszabadult a feudalizmus lelki örökségétől, a dán társadalomban gyökeret vertek a minden embert megillető alapvető jogok, ami egyszer s mindenkorra véget vetett az ember és ember közé éket verő hatalmi dichotómia működésének. Magyarország ezzel szemben, mondja Vitányi Szekfű nyomán, utat vesztett, s ez az út a tartós boldogtalanságba vezet.

A reziliencia lehetne a kitörési pont, melyre példát Kahlen kapitány adott, akinek magyar klónjára a jelek szerint még várnunk kell. Arcel filmje a nagyszerűen megírt forgatókönyv és a fantasztikus színészi teljesítmények miatt több mint társadalomelméleti tanulmány. A filmben búvópatakként van jelen egy másik szál, a roma kislány története, aki ha lassan is, de beépül a kapitány érzelmekben nem éppen dús világába. A roma kislány egy környékbeli titkos helyen tartózkodó törzs ivadéka, aki a munkaerőt kereső kapitányt elvezeti a törzs lakóhelyére. A romák a filmben a korlátlan, minden

társadalmi rendszeren kívüli szabadság hordozói, akiknek a vérszomjas de Schinkel követelésére később távoznuk kell a király földjéről, de a kislány ott marad a kapitány házában, bár onnan egy árvaházba kell mennie, mert az előítéletes telepek rontással gyanúsítják.

A film végén a kislánnyal újra találkozzunk. Boldog jegyesként búcsúzzunk tőle, s a kapitány sem marad boldogság nélkül, de erről többet ebben az ismertetésben nem mond-

hatunk. A rendező biztos kézzel nyúlt a grand guignol és a giccs jól ismert hatáselemeihez, indokoltan bízva abban, hogy a két hatáselem kevercse érzelmileg is beágyazza a mély gondolati tartalmat.

A fattyú. Dán történelmi dráma. 2023. 122 perc. Rendező: Nikolaj Arcel. Forgatókönyvíró: Nikolaj Arcel, Thomas Jensen. Operatőr: Rasmus Videbaek. Szereplők: Mads Mikkelsen, Simon Bonnehjerg, Amanda Collin, Gustav Lindh.

Csengery Kristóf

Rendszerváltó zenekar

114

1983 karácsonyán a Zeneakadémián mutatkozott be a Budapesti Fesztiválzenekar, az a szimfonikus együttes, amelyet a harminckét éves Fischer Iván és a harmincegy éves Kocsis Zoltán alapított, s amely ezt követően tizennégy esztendőn át a két muzsikus közös vezetésével működött, Kocsis távozása, 1997 óta pedig Fischer művészeti vezetésével aratja hazai és nemzetközi sikereit. A hajdani legelső hangverseny negyvenedik évfordulóján, 2023 karácsonyán a Budapest Kongresszusi Központban adott jubileumi karácsonyi koncertet a BFZ, természetesen Fischer vezényletével. A hangverseny műsora sok rövid számból állt, a számok között a karmester összekötő szövege teremtett közvetlen légkört, és a konferálásból, valamint a zenék rendkívül változatos sorából nem volt nehéz megérteni, hogy a program alapve-

tő üzenete a sokszínűség elfogadása, sőt a sokszínűség jelensége fölött érzett öröm. Az effajta, számos apró részletből összeálló hangversenyek nem arra valók, hogy kritika íródjék róluk, az alábbi cikk nem is a koncertről, hanem annak alkalmából és ahhoz kapcsolódva készült: azzal a céllal, hogy tekintsük át – persze nem a BFZ negyvenéves történetét, az egyetlen cikk számára túl nagy téma volna, inkább azokat a legfőbb tulajdonságokat, amelyek az együttest rendkívülivé tették és teszik, és amelyeknek köszönhetően már röpké negyven esztendő után is biztonságosan állítható, hogy a Budapesti Fesztiválzenekar a megalakulását követő években zenetörténetet írt, fordulatot hozva a magyar zenei interpretáció sorsának alakulásában.

Kiindulásul fel kell idéznünk az 1980-as évek elejének politikai és kulturális légkörét. A Kádár-kor-

szak alkonyán senki sem sejtette, hogy ez már az alkony, s hogy már csak néhány évre vagyunk a szovjet típusú világrend széthullásától. E sorok írója, aki huszonhat éves volt a BFZ bemutatkozásakor, és jelen volt a legelső koncerten, nagyon is jól emlékszik erre. Az általános közérzetet az „ez még időtlen idő-kig így marad” apátiája jellemezte. Elterjedt formula volt az „addig örülünk, amíg Kádár él” – sokan gondolták ugyanis, hogy utána csak valami lényegesen rosszabb jöhet (később Grósz Károly ezt az aggodalmat visszamenőleg igazolta). A „legvidámabb barakkban” élők tudták, meddig lehet elmenni, az oldódó közbeszéd és a történelmi traumák lassú feldolgozása ellenére (filmipar) az élet minden szinten tele volt erkölcsromboló, csendes alkukkal. Mindez a művészeti életre és ezen belül a zenei előadó-művészetre is súlyosan demoralizáló hatást gyakorolt, és elsősorban nem az egyéni teljesítmények területén, hanem a *kollektív* műhelyek s azokon belül is a nagy együttesek világában. Régóta beszédtema volt, hogy a magyar szimfonikus zenekari kultúra stagnál, Strém Kálmán könyvének nem véletlenül lett címe *Hol vannak a magyar vonósok?*. Az sem véletlen, hogy ki lett az a két művész, akinek a kezdeményezése ebből a stagnálásból kiragadta a magyar zenekari kultúrát: az a Fischer Iván, aki külföldön, a Bécsi Zeneakadémián, a világhírű Hans Swarowsky osztályában szerezte tudását, és ugyancsak külföldön aratta első sikereit, valamint az a Kocsis Zoltán, aki Ránki Dezső és Schiff András társaságában az 1970-es évek elején zongoristaként

a korábbi hazai normákat messze meghaladó teljesítményével új korszakot nyitott a hazai hangszeres játék történetében.

A Fesztiválzenekar alapítása, bármilyen furcsán hangozzék is, az adott helyzetben nemcsak zenei tett volt: legalább annyira politikai is. Rendszerváltó gesztus, hét évvel a tényleges rendszerváltás előtt, egy olyan helyzetben, amelyben senki sem tudhatta, lesz-e egyáltalán rendszerváltás belátható időn belül. A Fesztiválzenekar nem állami intézmény volt (máig sem vált azzá), hanem civil kezdeményezés, és az ilyeneket a kommunizmus legalább annyira nem tűrte, mint ma az „illiberális demokrácia”. Létrehozásához bátorság kellett, a hatalommal való szembe fordulás merészsége, és az ezzel járó feszültséget nemcsak a hajdani legelső koncert nézőterén lehetett szinte tapintani 1983 karácsonyán, hanem még évekig, minden egyes hangversenyükön, annak ellenére, hogy sokat segített Bors Jenő kiállása: az a körülmény, hogy a zenekarnak kezdettől lemezei készülhettek a Magyar Hanglemezgyártó Vállalatnál. Bátorság kellett nemcsak a zenekar megalapításához, de ahhoz is, hogy valaki az eleinte még jó pár évig időszakai együttesként működő BFZ-ben feladatot vállaljon: újra és újra lehetett hallani esetekről, amikor az „anyazenekarok” bosszút álltak az együttesben játszó muzsikuskon. Ennek ellenére a magyar zeneélet legjobbjai kitartóan részt vettek a Fesztiválzenekar munkájában, és 1990 után a zenekarnak nem volt nehéz kialakítania állandósult muzsikusgárdáját – mert a BFZ-ben rang volt játszani.

Ha egyetlen mondatban kellene megfogalmazni, mi az a mozzanat, amelynek révén a Fesztiválzenekar mindjárt a kezdet kezdetén felrázó hatást gyakorolt és – sikeresen – változást kezdeményezett a magyar szimfonikus zenekari kultúrában, majd ezáltal idővel az egész magyar zeneéletben, akkor úgy fogalmazhatnánk: a zenekar megjelenített és folyamatosan működtetett egy olyan intenzív felfelé húzó erőt, amelyet nem lehetett nem észrevenni, nem lehetett kitérni előle, és az általa képviselt kihívásra nem lehetett nem válaszolni. A magyar zenekari kultúrában korábban is sokat beszéltek igényességről, sőt maximalizmusról is, de ezek elvi szintű megnyilvánulások voltak és maradtak. A Fesztiválzenekar munkájában azonban a maximalizmus kezdettől a gyakorlat síkján érvényesült, és tett minden koncertet ünneppé. Ebben a zenekarban a próbamunka nem volt formális; ebben a zenekarban nem volt elképzelhető, hogy a vonósok szürkén, salakos tónussal játsszanak, ebben a zenekarban minden fúvós szóló és kamarazenei részlet kidolgozása a legnagyobb igényesség szellemében valósult meg. Ennek kezdettől volt egyfajta imperatívuszjellege, de a helyzet akkor kezdett igazán érdekessé válni, amikor évekkel később már Kocsis keze alatt egy másik szimfonikus együttes, a Nemzeti Filharmonikus Zenekar is megakart felelni ezeknek az igényeknek, utóbb a Rádiózenekar a Müpa-beli Wagner-napok együtteseként Fischer Ádám irányításával szintén világszínvonalon teljesített (és teljesít ma is), és időközben a Keller András vezette Concerto Budapest

is „beszállt a versenybe” nemzetközi normákhoz igazodó koncertjeivel. Izgalmas műhelymunka indult előbb Takács-Nagy Gábor, majd folytatódott Csaba Péter égisze alatt a MÁV Szimfonikusoknál – ők is azt tűzték ki célul, hogy „felhozzanak” egy együttest. Negyven év alatt átalakult a magyar szimfonikus zenekari kultúra, és nem kétséges, hogy ezt az átalakulást a Fesztiválzenekar kezdeményezte, amely a fejlődésnek máig fontos ösztönzője.

A Fesztiválzenekar nagy erényei közé tartozik, hogy műfaji sokoldalúságával lényegében a zenei műfajok teljes vertikumát lefedte és lefedi. Hogy egy zenekar csak szimfonikus zenét játsszon? Ők ezt kezdettől nem így gondolták. Emlékezzünk a kilencvenes évek elejének nagyszerű kávékoncertjeire, ahol a zenekar muzsikusai szikrázó tökéletességű kamarazenei produkciók sokaságával jelentkeztek. Ugyanezek a koncertek később a zenekar óbudai próbatermében is folytatódtak. Régi zene? A BFZ létrehozta saját – korhű hangszereken játszó – historikus együttesét, amely a műfaj nemzetközi rangú karmestereinek irányításával revelációszámba menő koncerteket ad. Opera? A Fesztiválzenekar szinte kezdettől játszott zenés színpadi műveket (gyakran világsztár énekesek közreműködésével), az évek múltán pedig az is kiderült, hogy Fischer Iván ezeknek a produkcióknak nemcsak nagyszerű zenei irányítója, de újszerű és ötletgazdag rendezői koncepciója is csodálatot kelt Londontól New Yorkig. Az utóbbi évek egyik felemelő élménye, hogy a zenekar tagjai újra

és újra kórusként szólaltatnak meg egy-egy ráadásszámot koncertek végén. Fischer a nemrégiben lezajlott jubileumi karácsonyi eseményen felidézte a kodályi gondolatot: a zenét *csinálni* kell. Ez ezúttal azt is jelentette, hogy az évfordulós koncert végén a zenekar *közönségből* alakult amatőr kórus lépett színpadra a BFZ partnereként egy Sibelius-darabban, amelynek betanításában Nemes László Norbert vett részt karigazgatóként.

Az utóbbi körülmény irányíthatja figyelmünket arra, ami az együttes egyik legfőbb csodafegyvere: Fischer Iván innovatív szelleme, amely mindig újabb és újabb eredeti kezdeményezésekkel frissíti fel a zenekar munkáját, mindig újabb és újabb eseménytípusokat kínálva a közönségnek. A kávékoncertek mellett említhetjük a kicsiknek szóló kakaókoncerteket, az autizmusbarát eseményeket, a Tér-tánc koncerteket, a Budapesti búcsút és még ki tudja, hányféle programot, amellyel Fischer és a BFZ az évtizedek során újra és újra meglepetést szerzett a közönségnek. Ezek közé tartoznak a zenekar emlékeztető fesztiváljai is: a szép emléké Mahler-ünnep, az ezt követő Európai Hidak fesztivál – és persze a tél végi zeneszerző-maraton, amely az összefogás példaként a magyar zenésztársadalom javát mozgósítja. Eddigi négy évtizede során a Fesztiválzenekar megmutatta, hogy közösségi együttes, amely összefogja, szolgálja és a szó legjobb értelmében szellemi játszótársának tekinti a sokszínű társadalmat.

És a külföld? A „nagyvilág”? Talán valóban ezzel indokolt befejezni. Részben világsikerű és számos

nemzetközi díjjal jutalmazott lemezei, részben koncertturnéi révén a Budapesti Fesztiválzenekar az évtizedek során rendkívüli megbecsülésre tett szert Európa, Ázsia és Amerika legtöbb országában. Nem „helyi érdekű” együttes, amely csak országának közönségét ajándékozza meg emlékeztető élményekkel, de a világ bármely pontján kiállja az összehasonlítást a nemzetközi mezőny legnagyobb presztízsű műhelyeivel. A nemzetközi rangú sajtóorgánumok rendszeresen megszavaztatják a muzsikás szakma képviselőit arról, mely zenekarokat tartanak a földkerekség legjobbjainak. A Gramophone listáján 2010-ben a Budapesti Fesztiválzenekar a kilencedik helyen szerepelt, ugyanez a szaklap 2022-ben Az Év Zenekara díjjal tüntette ki az együttest. A Bachtrack 2015 után 2023-ban másodjára állította össze zenekritikusok szavazatai alapján a világ tíz legjobb szimfonikus zenekarának rangsorát. Ezen a Fesztiválzenekar nyolcadikként végzett, olyan legendás együtteseket előzve meg, mint a Lipcsei Gewandhaus Szimfonikus Zenekara és a Los Angeles-i Filharmonikusok. Ezzel egyidejűleg a világ legjobbnak tartott karmesteréről is szavaztak a szakemberek, szintén a Bachtrack felkérése nyomán: Fischer Iván a tízes lista hatodik helyét foglalta el, olyan ünnepelt világklasszisokat utasítva maga mögé, mint Riccardo Muti, Yannick Nézet-Séguin vagy Christian Thielemann.

Nyugodtan alszik

A budaörsi Liliom-előadás a darabnak avval a sorával kezdődik, amelyet Darvas Lili Molnár Ferenc sírkövére vésetett: Te csak most aludjál, Liliom. Hartai Petra lágy Julikája mondja ezt a ravatal mellett a Liliom művésznévű színész temetésén. A lezárt koporsóból kisvártatva kikel a címszerepet eljátszani Alföldi Róbert, ami azonnal teremthet némi tartózkodó distanciát a közönségben a színésszel szemben, mivel ő maga, a néző egy percig sem szeretne lezárt koporsóban feküdni „játékból”. Evvel rögtön ott is vagyunk annál az érzetnél, amit a budaörsi produkció felbirizgál, és amit Liliom ki is fejez nem Molnár Ferenc, hanem Thomas Bernhard szavaival, *A színházcsináló* című darab Bruscon állami színészenek szövegét kölcsönvéve: „Ha őszinték vagyunk, maga a színház is abszurdítás. És ha őszinték vagyunk, nem tudunk színházat csinálni... sem színdarabot írni nem tudunk, sem eljátszani nem tudjuk a szerepeinket. Egyáltalán, ha őszinték vagyunk, semmi egyebet nem tehetünk, mint hogy megöljük magunkat. Mivel azonban nem öljük meg magunkat, mert mégiscsak élni akarunk, színházat írunk és színházat játszunk. Ez a legabszurdabb és leghazugabb dolog a világon.” (Máig Sinkó László hangján hallom ezt a szöveget.)

A Thomas Bernhardba (és másokba) oltott *Liliomot* Kovalik Balázs vitte színre. Őt megszerezni komoly fegyvertény. Legutóbb 2019-ben rendezett itthon prózai színházban, az Örkényben Térey János *Lót – Szodo-*

mában kövérebb a fű című drámáját. Most pedig Budaörsön dolgozott, és ez azt is jelzi, hogy Berzsényi Bellaagh Ádám igazgató a Latinovits Színházat feltette a szakmai térképre. Társulatépítés, innováció a műsortervben, vállalkozókedv, rangos vendégek hívása, izgalmas bemutatók, fokozott érdeklődés – ebben a sorban épp ott tartunk, hogy a Budapest környéki város színháza felajánlotta Kovalik Balásznak a *Liliom* színrevitelét Alföldi Róberttel a címszerepben. A rendezőnek pedig felkelthette érdeklődését Molnár Ferenc színdarabja, és talált olyan megközelítési módot, amellyel egyéni módon interpretálta. Ez a rendezőnek művészi előjoga. Szakmai vita tárgyát az képezheti, hogy az adaptáció összefér-e az alapművel. És hogy az előadásban nem kerül-e zavaró ellentmondásba az eredeti szöveg az alkotók mondandójával. És hogy a markáns változtatások mellett megmarad-e a színészek lehetősége a koherens alakításra a legendás főszerepekben, Liliomként, Julikaként, Marikaként vagy Muskátnéként. A fenti kérdésekre adható eltérő válaszokból következhet a fogadtatás megosztottsága.

Kovalik Balázs Liliom személyébe egy olyan színművészt lát bele, akinek magánélete és szakmai pályája minden siker és elismertség ellenére kudarcba torkollik. Ad-e arra okot Molnár Ferenc, hogy címszereplőjét alkotóművésznek tekintsük? Özvegy Muskátnétól nem pusztán hízelkedés azt mondani a hintáslegénynek: „Ott a szépművészet, az való neked.

Művész vagy te. Nem vagy te tisztességes ember”? Evvel a szöveggel ő nem csak visszacsábítani akarja közkedvelt csalogatóját és alkalmas szeretőjét a körhintához? Jó, nem. Legyen így. Kovalik Balázs és Ari-Nagy Barbara dramaturg a budaörsi *Liliomot*, a Liliom művésznevű színészt a kortárs magyar színház- és filmművészet élvonalába helyezik. A történet keretét, jelenét és helyszínét a címszereplő temetése adja, ahol az elegáns feketébe öltözött, Jókai Mór-fejű Bregyán Péter hosszan sorolja mindazokat a díjakat, kitüntetések, amelyek az elhunytat övezték. Az érdemes és kiváló művész címtől a Prima Primiissima és a Súly Csiga díjon át a Színházi Kritikusok Céhe életműdíjáig és a Magyar Teátrumi Társaság nagykeresztjéig. Még hosszabb a pótolhatatlan veszteség fölött bánkódó gyászolók listája, a Nemzeti Filmintézettől a hódmezővásárhelyi Bessenyei Ferenc Művelődési Központon át a Szarvasi Vízi Színházig.

A temetői szintér olyannyira meghatározó, hogy voltaképp nincs is más eleme a díszletnek, mint a ravatal, továbbá egy mozgékony, kerekekkel felszerelt, kétajtós fémkonténer, amibe elsőre csak beledobálják a koszorúkat és sírcsokrokat, később azonban sokféle célnak megfelel: zugnak, tereptárgynak, személyszállítónak, a túlvilági főispáni hivatal mesebeli alkalmazottai irodájának. Az előadás legszebb jelenetében élesen fehérre világított háttérül szolgál a fehérbe öltözött Julika és Liliom végső búcsújánál. Kettejük kapcsolatához mindvégig asszisztál egy magával ragadó színpadi jelenség: az ős hajú, kifejező arcú Spolarics Andrea, aki egyszerre tölti be Hollunderné, Ficsúr, valamint egy konténerkezelő munkás szerepét.

Liliomunk színészi pályája fényesnek és gazdagnak mondható, ezt a rendezés szellemes módon illusztrálja. A dísztemetés keretében megnézhetünk különböző bejátszásokat azokból a filmekből, amelyekben Liliom díjazott alakításokat nyújtott. Ötletes filmparódiák ezek – Jancsó Miklós, Makk Károly, Horváth Ádám, Mészáros Márta, Bacsó Péter, Káel Csaba rendezői nevén futnak, a kakukktojás köztük Karel Svoboda, aki a híres Lady Carnevalt írta Karel Gottnak –, amelyek az eredeti darab szövegét, jeleneteit használják különböző helyzetekben és stílusokban.

Amikor az előadásban eljutunk a *Liliom* című színdarab kezdetéhez – miszerint Muskátné eltanácsolja Julikát és Marikát a körhintától, minek folytán a Liliom felmond, és otthagyja a ligeti műintézményt –, Ilyés Róbert Muskátja egy Körhinta nevű tévéprodukcióból rúgja ki Hartai Petra farmerdzsekis Julikáját, „odadőlés miatt”. A műsor sztárja, Alföldi Róbert Liliomja pedig nekifeszül a főnöknek. (Kettejük között éppúgy érzékelhető a diszkrétén kezelt szexuális viszony, mint az eredeti Muskátné és Liliom között.) Összetűzésük úgy végződik, hogy Alföldi Liliom bedobja a konténerbe csillogó zakóját, távozik, majd visszajön a rá váró Julika és Marcika valamelyikéért. Innen indul főhősünk párkapcsolati kísérlete. Megértjük, hogy ez a szépen öregedő, ős színész – akit Marcika ripacsnak titulál – már túl van pályája zenitjén. Feltehetjük azt is, hogy elaprózta, szétforgácsolta a tehetségét olyan, talán kétes, talán nem méltó helyeken, mint például ez a Körhinta produkció. (Ámbár azt így is nehéz elképzelni, hogy innen már ne vezessen máshová út, mint megélhetési rablónak állni, és konyhakés-

sel a kézben támadásra indulni egy Varga Mihály nevű pénztáros ellen.)

A színre vivők egyrészt vendégszövegeket toldottak be, másrészt egyszerűsítették némiképp a darab nyelvezetét, amitől jobban áll a szöveg e nagyon mai szereplőknek. Ott, ahol meghagyták a tájnyelvi ízt – Julika és Marika beszélgetésében Hugóról meg az érzékiségről –, furcsán is hat. Nem csoda, ha a két szereplő, Hartai Petra és a Marcikát játszó Juhász Vince e. h. a nevetéstől a földön fetrengve adják elő ezt a kettőst. Minden, ami zártság és szemérmesség Julika karakterében – például ahogyan az állapotosságát tudatja Liliommal –, nehezen illeszthető össze evvel a kovaliki hősnővel. Nem is képes hitelesíteni semmi egyéb, legfeljebb Hartai Petra átszellemült, belső ragyogást kifejező, lírai mosolya.

A fentiekből már kiderülhetett, hogy Kovalik Balázs rendezése szabadon lép át a darab szereplőinek nemi meghatározottságán. Ezt az alkotók a legerőteljesebben úgy érvényesítik, hogy Julika barátnője ezúttal fiú: Marcika, aki Hugóval alkot egy párt. Molnárnál Hugót Marika zsidóként mutatja be (kicsit mentegetőzve), itt Marcika LMBTQ-snak aposztrofálja a kedvesét, akit Böröndi Bence alakít. Kapott egy kartonhokedlit maga alá, a szájába pedig megható monológot a Marcika iránti szerelméről. (Alighanem Sarah Kane Sívárgásából.) Ez az egyszerűen, halkan, majdnem hadarva előadott vallomás az, ami megrendíti Alföldi Róbert Liliomát. Talán arra döbben rá itt, hogy rosszul választott. Vagy arra, hogy bárholgyan választott volna, soha nem lenne képes ilyen fokú odaadásra, kötődésre és ragaszkodásra. Mert mindig mindennél fontosabb volt számára a munka.

Kovalik Balázs *Liliom*-rendezésében nyilvánvalóan meghatározó tényező az, hogy a címszerepet Alföldi Róbert adja, aknázza ki és éli meg. A nézők talán felfedeznek párhuzamot a színpadi hős és megformálója közt. Az előadás szívesen utal erre, felhasználva, de nem feltétlenül kijátszva a molnári szöveget. (Érdekes, hogy olyan poénok hálnak el visszhangtalanul, amelyek más körülmények között nevetést szoktak kiváltani. Például ez: „Liliom: Most fiam, iszom egy sört. Tanuld meg: minden ijedtségre egy sör. / Juli: Mégis megijedt. / Liliom: Csak a sörrért, fiam.”) Van itt egy nagy színházcsinálói alapötlet, amihez nem teljesen passzol az alapmű. És sok kicsi szét-tartó ötlet csigázza a néző figyelmét, aki próbál eligazodni, ha már nem a Liliom cselekményében, akkor a szimbolikus és realista elemek erdejében.

Originális olvasata eredményeként a rendező a molnári humor báján kívül egyebekről is lemondott, ami a Liliomban benne van. Úgy mint: a társadalmilag elrendeltetett nyomorúság, a kitörés lehetetlensége, az érzelmi kapcsolatokban elkövetett bűnök jóvátehetetlensége. Cserébe elének tárja Hartai Petra Julikájának inadekvátságában is szép szerelmét. Ez végül fájdalmasan kiteljesedik, kettesben a másvilágról delegált koldus-Liliommal. Mindenekelőtt pedig egy művészsorsot mutat fel az előadás, amihez ajándékba adják a közönségnek a személyesség varázsát vagy annak hibátlanul ideillő, hazug látszatát.

Liliom. A Budaörsi Latinovits Színház előadása. Szereplők: **Alföldi Róbert, Hartai Petra, Illyés Róbert, Spolarics Andrea, Juhász Vince e. h., Böröndi Bence.** Dramaturg: **Ari-Nagy Barbara.** Díszlet: **Antal Csaba.** Jelméz: **Benedek Mari.** Rendező: **Kovalik Balázs.**

Ihaj Dubaj

A Mikulás mesés napkeleti ajándékkal lepte meg a budapestieket. Először a *Telex* szellőztette meg azt a Mini Dubajként elhíresült kormányzati tervet, amelyről aztán Lázár János december elején tartott sajtótájékoztatója nyomán a *Népszava* számolt be a szerkesztőséghez került dokumentum alapján. Eszerint Rákosrendező végletesen leromlott területe egy arab befektetői csoport közel kétezermilliárdos beruházása nyomán újulna meg. A vállalkozás vezetője, Mohamed Alabbar ritka sikeres és gazdag üzletember, több neves egyetem díszdoktora is. Egy szegény hajós fiaként, Dubaj óvárosában nőtt fel, de az amerikai Seattle-ben folytatott gazdasági tanulmányaival alapozta meg fényes ingatlanfejlesztői karrierjét. A rákosrendezői projekt szempontjából az tekinthető szimbolikus jelentőségűnek, hogy vállalkozásában épült meg az Egyesült Arab Emírségek fővárosában a világ legmagasabb és egyik leghíresebb felhőharcolója, a nyolcszázhuszonnyolc méteres Burdzs Kalifa.

Rákosrendező nincs messze a a város integráns részétől: a Béke térről néhány száz méteres gyalogút visz a ma már bezárt és szlömösödő állomáshoz. A századfordulós főépület láthatóan omladozik, de nincsen jobb állapotban körülötte a többi MÁV-ingatlan sem. Előttük és mögöttük sínpárok végtelen sora visz az egyik irányban a Nyugati pályaudvarra, vezet kifelé az ország északi és keleti régióiba. Mivel vonat ritkán jön, ha

nem akarunk sokat várni, hogy körülnézzünk, a szinte folyamatosan lezárt két sorompót óvatosan meg kell kerülnünk. A BVSC modern sportcsarnokai mellett elhaladva magasodik az égre a Kassai téri pontház, noha ez a hatvanméteres panelkonstrukció csupán negyede a dubaji mintára ide szánt felhőkarcolónak. Miközben látványos szakítás négy-öt szintes és zsindelyes lakótelepi elődjeivel, amelyek a Rákos-patak mentén létesültek Rákosrendező egyik oldalán a Fiastyúk utcában, a másikon a Nagy Lajos király útján. Nem is érti az ember, hogy a folyamatosan terjeszkedő város hogyan nem teremtetett mind a mai napig közvetlen kapcsolatot a szomszédos Angyalföld és Zugló között. Ez a tehetetlenség ugyanis nem magyarázható pusztán a fénykorában negyvennél is több vágyán százharminc hektárnyi széles sávot alkotó hálózatával. Elvégre a Nyugati szomszédságában 1874-től áll a Ferdinánd híd, kiszélesített mai formájában is már legalább nyolcvanéves.

Az első hazai menetrendszerű vasúti járat, amely Pest és Vác között közlekedett, 1846-ban még nagyjából a mai Skála Metró mellől indult, és megállás nélkül haladt át ezen a területen; az indóház csak tizenöt évvel később nyílt itt meg Rákos néven. Fejlődése a kiegyezést követően nagy léptekkel meginduló iparosodás, illetve a gépesített nagyüzemi mezőgazdaság fokozatos meghonosodása velejárójaként a vasúti teherszállí-

tás ugrásszerű kibontakozásának köszönhető leginkább. Ekként lett belőle a múlt századvégen már nevében is rendezőpályaudvar a vonatok mozgatására és a szerelvények összeállítására szolgáló gurítódombok egyre bővülő sorával. Trianon ugyan magától értetődően csökkentette a pályaudvar gazdasági súlyát, jelentősége azonban a Váci útra települt üzemek jóvoltából a két háború között is megmaradt. A szocializmus évtizedeiben, a hasonló berendezkedésű kelet-európai országokkal politikai hálóként működő kapcsolatrendszer jóvoltából talán még erősödött is az állomás szerepe. Ennek a dinamikának vetett véget a rendszerváltás. A Kádár-korban naponta akár kétezer vagon is megmozgattak a teherpályaudvaron. Ez az imponáló szám – a KGST megszűntével és az országúti kamionos áruszállítás megerősödésével – a kilencvenes években közel tizedére, alig néhány százra redukálódott. A MÁV forgalma az 1975-ös százharmincmillió tonnáról a rendszerváltás idejére kilencven alá csökkent, s ma is csupán hetvenmillió tájékán tart, noha a környezetbarát vasúti szállítás fejlesztése volna kívánatos inkább.

Aki a Nyugatiban felszáll valamelyik Istvántelek felé induló vonatra, a szerepét veszített Rákosrendezőn áthaladva siralmas állapotokkal szembesül. Mint az elmúlt másfél-két évtized fényképekkel dokumentált internetes közleményeiből is kiderül: a felesleges vágányokat részben felszedték, részben ellopták, a használatból kivont és itt tárolt kocsik alól a csapágycsúcsokat kiszedték, a mozdíthatatlan vonatok ezért oldalukra dőltek; autóröncsök, kiszúperált gumiabroncsok, építési törmelék

miatt az elhanyagolt-gazos terep hovatovább illegális szemétkerakó helyévé vált, ha a tél beálltaig jótékony lombok takarják is kellemetlen látványát az itt közlekedő elegáns Orient expressz utasainak szeme elől. A bádogváros „lakói” a környezet bűzös füsttel elárasztó égetéssel nyarik ki az értékes fémeket az összehordott hulladékból. Miután Rákosrendezőn körülnéztem, a terület angyalföldi határán, a Tatai úton tettem egy hosszabb sétát. Autójavító műhely és magát műfüves pályával hirdető sporttelep is akad itt, a Lehel út felé eső oldalon pedig több új lakóház áll immár a két- és négy-szintes régiek között. Mindazonáltal főleg építőanyag és más kereskedések külvárosra jellemző, itt-ott rogyadozó tetejű, szegényes deszka- és téglabódéi határozzák meg a nem éppen fényes kerítések mögött az összképet, amelynek kijózanító viszonyaira legegyszerűbben talán egy sudár jegenesor sáros földútja figyelmeztet, a fák tövében virító hulladékokkal.

Rákosrendező nem egyszerűen Budapest egészéhez méltatlan, az innen látótávolságban levő Hősök terével egy napon nem említhető áldatlan állapotának tarthatatlansága már korábban is téma volt. Revitalizációjára nem pusztán tájépítészeti diplomamunka és több szemináriumi dolgozat született; döntéshozó jogkörrel rendelkező érdeemi szervek szintén átfogó fejlesztési javaslatokkal álltak elő a pályaudvar jövőjéről. Mintegy Budapest ezen „aranytartalékának” hasznosítására, ahogy az a kormányzati elképzelések kapcsán többször elhangzott a legkülönbözőbb fórumokon. A tízes évek elején a Vidámpark ide költözteté-

se is szóba került, amikor helyén a Biodóm építésébe fogtak. Karácsony Gergely, még mint zuglói polgármester, 2017-ben vetette fel egy itteni Legoland gondolatát azt követően, hogy a hasonló nyíregyházi ötlet elvetélt. Ennél is jelentősebb – átfogó és korszerű – tervet készített két évvel később Budapest Parkváros néven a Budapest Fejlesztési Központ, egy tóval kombinált kertvárosias lakóövezet koncepciójával, amely jelentősen javítana a fővárosban a zöld felület arányán. Budapesten ugyanis több mint fél évszázada nem létesült új közpark. További előnye ennek az elképzelésnek, hogy a két szomszédos kerületet egységes közlekedési rendszerbe foglalná – az értelmesre szűkített vasúti pályák fölött hidakkal, a Rákos patak mentén folyamatos kerékpársávval. A Szegedi úti híd és a kapcsolódó úthálózatnak már a tanulmánytervei is elkészültek 2021-ben. Velük egyszerűbb lenne az M3-asra való feljutás, és lehetővé válik a Városliget ma még csak áhított autómentesítése. Talán a politikai akarát sem hiányzott a koncepció megvalósításához, csak éppen a Covid óta a járványtól független kedvezőtlen hatások miatt mind súlyosabb pénzügyi gondok (nem utolsósorban a magas infláció) árnyékában került le a napirendről, a városlakók komfortjához szükséges néhány más fontos beruházással egyetemben. A magyar gazdaság 2022 őszétől egy éven át tartó recesszióba került, a Brüsszellel folytatott viták következtében ráadásul az EU-s források elapadtak. Az államháztartás tavalyi hiánya, amelyet a költségvetés elfogadásakor három és fél százalék tájára prognosztizáltak, meghaladni látszik az uniós elvárások duplájá-

nak számító hat százalékot. Már az idei növekedési prognózison is csökkenteni kellett.

Ebben a kritikus pénzügyi – egyzsersmind azonban politikai vonatkozásokkal is terhelt – helyzetben került a kormányzat elé az Egyesült Arab Emírségekkel való államközi megállapodás tervezete. Amennyire a nyilvánosságra került részletek alapján tudni lehet: egy mintegy kilencszázezer négyzetméteres terület átruházása fejében és egy mintegy háromszázmilliárdos hazai infrastrukturális fejlesztés mellett a Mohamed Abbar vezette vállalkozás ennek az összegnek több mint hat-szorosát költi majd egy luxusingatlanokból és irodaházakból álló, mintegy kilencvenhektáros új városrész megépítésére a keskeny sávra szűkülő vasút két oldalán. Rákosrendező további egyharmadán pedig közpark létesülne. Noha az élehető várostól elválaszthatatlan szociális intézményekről (iskola, óvoda, orvosi rendelő például) szó sincs a nyilvánosságra került dokumentumokban, a jelek szerint a döntéshozók máris igent mondtak az elképzelésre. Ezzel a szinte huszáros akcióval ugyanis egyszerre lehetne rendbe tenni a főváros egyik szégyenfoltját, illetve megtámogatni a forráshiánnyal és egyensúlytalansággal küszködő állami költségvetést. Érteni vélem tehát Lázár János hangzatos replikáját, miszerint ez nemhogy nem mini, hanem a kétszáz méternél magasabb épületekkel éppenséggel maxi Dubaj lesz, euforikus kijelentése szerint egyenesen új millenniumi városközpont.

Most már csak az kérdés, hogyan viszonyuljunk hozzá? Lehet és főleg szabad-e nekünk is lelkesedni érte?

Az *Index* által publikált látványterv szerint az ide szánt magasházak összekaristolnák a Hősök tere horizontját. Kapásból magam ezért egyértelmű nemet mondanék a projektre, noha magyar hozzájárulásként több olyan beruházás valósulna meg, amely a Budapest Fejlesztési Központ javaslatának szintén fontos eleme. Ilyen például az intermodiális közlekedési csomópont, a kis földalatti meghosszabbítása vagy a Szegedi úti felüljáró. Mindazonáltal pártatlan (netán külföldi) cégekkel számításokat végeztetnék; minthogy a használt üzemanyaggal szennyezett vidék kitakarítása, világháborús akna- és bombatemetőjének mentesítése sem feltétlenül olyan sima ügy, mint amilyennek kalkulálják. Szintén megfontolásra késztet, hogy a tényleges építési költségek szinte mindig jelentősen meghaladják a tervezettet, tehát nagy kérdés, hogy ami ma jó üzletnek látszik, arra nem kell-e majd a végén ráfizetnünk. Leginkább persze – még mielőtt konkretizálnák a keretmegállapodást – tárgyalásokat szorgalmaznék a jó módú (alighanem külföldi) vevőkre számító arab projekt, valamint a szállodákkal és irodaházakkal szemben inkább bérlakásokat, és majdani lakóikat kiszolgáló beruházásokat szorgalmazó magyar igények szembevetően különböző szempontjainak lehetséges egyeztetéséről. Nemkülönben a projekt szűkebb értelemben vett építészeti vonatkozásairól, mivel

a legkevésbé sem volna szerencsés a Hősök tere mögött a millenniumi emlékművel konkurálni. Nem vagyok a felhőkarcolók ellensége; London, Párizs vagy New York példájára egyfajta dzsungelt javasolnék lehetőleg másutt úgy, hogy sziluettjével ne zavarjon a hagyományos városképbe.

Az építészet ma már szintén globális, hogy ne mondjam multikulturális ágazata a szellemi életnek. Miért is ne vállalhatna tehát ebben a projektben szerepet olyan világnagyság, mint a Burdzs Kalifát tervező amerikai Adrian Smith vagy éppen az immár klasszikusnak számító chicagói iroda, a Skidmores, Owing & Merrill, amely Alabbarék tíz éve készülő és Waterfront névre hallgató belgrádi fejlesztését is jegyzi. A nyugati sztárok mellett netán valamely arab vagy keleti fogékonyságú alkotó, ahogy erre a lehetőségre maga a dubaji befektető utalt. Hiba volna pusztán pénzügyi megfontolások alapján dönteni. A fejlesztést mindenképpen olyan nemzetközi tervpályázathoz kötném, amelyet a szerbiai (nem egyértelműen pozitív) tapasztalatok figyelembevételével és a mi többfunkciós lakótelepeket preferáló követelményeink szerint hirdetnének meg, majd bíráltnak el. Ebben a kedvező fejleményben azonban egyelőre csak reménykedni lehet.

Rákosrendező múltjáról és lehetséges jövőjéről Semjén Zsolt március 29-én beterjesztett Mini Dubaj törvényjavaslata (apropóján)

Vásárhelyi Mária

Helikopter show

*„Krisztián HÜJE/László HÜJE/csak én vagyok okos
énnekem a segembe is felyem van.”
Weöres Sándor: Kisfiúk témáira*

Hétről hétre, hétfőről hétfőre ül az ATV stúdiójában négy önbizalomtól duzzadó, nagyhangú, a saját csalhatatlanságában betonbiztos férfiember és egy csendes, megfélemlített, a kérdéseit végigmondani sem tudó nő. Önmagában ez a full macsó felállás persze nem szokatlan a hazai média világában, ahol okos és fontos dolgokról csaknem kizárólag férfiak beszélnek, a nők pedig többnyire pusztán biodíszletként szolgálnak, hogy ellenpontozzák a férfiak bölcsességét. A nők kérdeznak, a férfiak megmondják a frankót. A nők feladata, hogy adják a lapot a férfiak alá szellemi fölényük csillogtatásához. Önmagában ezt már szóvá tenni sem érdemes, ilyen a magyar média, mert ilyen a magyar társadalom. Ezt kívánja a nemzet.

Az *Öt* című politikai-közéleti megmondó-show azonban kilóg a szokványosan unalmas, érdektelen megmondó műsorok közül, mert négy, bocsánat, három ilyen önhitt, öntelt, pökhendi, a nyilvánosság hatalmával rendre visszaélő, személyes frusztrációit a tévéstúdióban ventiláló szereplőt még ebben az elsivátagosodott hazai médiavilágban is ritkán látni. Kizárólag önmagukat idézik és önmagukra hivatkoznak. Egymásra licitálva gúnyolnak, aláznak, tesznek nevetségessé közéleti szereplőket, akiknek esélyük sincs

a válaszolásra, védekezésre, visszaszólásra. És furcsamód a gúny és alázás célpontja az esetek túlnyomó többségében ellenzéki politikus vagy a kormánnyal szemben kritikus értelmiségi. Konok Pétert – a negyedik résztvevőt – kivonnám az előzőekben leírtakból, mert az ő véleményalkotásában azért rendre felfedezhető a kétely önmaga csalhatatlanságában, és az esetek többségében nem száll be a licitbe.

Nem tudom, hogy a másik három szereplőt milyen traumák érték az élet egyéb területein, milyen sérelmek azok, amelyekért bosszút állnak a közönségen, de hogy nagyon mélyen befűrödött nyilak lehetnek, arra bizonyíték a műsor.

Mindez talán szót sem érdemelne, hiszen minden televíziókészülékhez tartozik távirányító, amellyel könnyűszerrel átléphető egy ilyen műsor, a 2024. március 4-i adás azonban túlmutat az eddig leírtakon, illetve félreérthetetlenül tanúskodik arról, hogy hová vezet ez az egymást túllicitáló, magamutogató, a „mindenki hülye, csak én vagyok helikopter” típusú, bennfenteskedő jólétesültség és fontoskodás.

A műsorvezető az új köztársasági elnök, Sulyok Tamás saját apjáról szóló valótlan állításait kínálta fel megvitatásra a résztvevők számára. És a nagy igyekezet a „ki tud

többet a köztársasági elnök rokonairól” című háromszemélyes vetélkedő eredményeképpen szintiszta náci mosdatásba torkolt. A dumába brutálisan sok hülyeség és aljasság keveredett.

Ma már közismert, hogy az újonnan kinevezett köztársasági elnök azt állította apjáról, hogy a háború után halálra ítélték, aminek oka az volt, hogy valóperes ügyvédként egy – később a város párttitkárává avanszált – komcsi elvtárs feleségét képviselte. Emiatt az apjának tíz évig névtelenül – lényegében a társadalmon kívül – bujkálnia kellett az ország távoli részén, és csak 1956 után folytathatta szakmáját jogtanácsosként. Nem kell ahhoz történetesnek lenni, hogy az olvasóban kétely ébredjen a köztársasági elnök által elmondottakkal kapcsolatban. Először is akármilyen szörnyű világ volt a Rákosi-korszak, nehezen elképzelhető, hogy egy városi párttitkár – egy valóperes ügy „vesztéseként” – ki tudott járni egy halálos ítéletet, kiváltképp mivel 1945-ben a népbíróságok tagjait még a koalíciós pártok jelölték. Így lehetett az Imrédy és társai ellen eljáró bíróság tagja a kiscgazda párt által jelölt konzervatív, náciellenes, antikommunista Sulyok Dezső is. De ennél is hihetlenebbnek tűnt, hogy a kőkevényen diktatórikus Rákosi-érában valaki tíz évig személyazonosság nélkül éljen, kiváltképp, ha időközben született négy gyermeke, akiket anyakönyvezni, etetni, gyógyíttatni, iskoláztatni kellett.

Sulyok Tamás pechére azonban nemcsak a laikus hitetlenkedők, hanem egy igazi történész, Karsai László nemzetközileg elismert történész, holokausztkutató érdeklő-

dését is felkeltette ez a történet, és néhány nap alatt nyomára bukkant a köztársasági elnök édesapjának valódi múltjára. A levéltári anyagból kiderült, hogy a Sulyok Tamás által elmondottakból egyetlen szó sem igaz. A valóság ezzel szemben az, hogy az édesapa egy, a nyilasoknál is szélsőségesebb náci szervezet megyei elnöke volt, aki 1944-ben, a székesfehérvári zsidóság deportálását követő napokban, egy helyi lapban súlyosan antiszemita írást publikált, amelyben őszinte örömét fejezte ki zsidó honfitársai haláltáborba hurcolása és a „városi levegő megtisztulása” miatt. Írását így fejezi be Sulyok László: „A pártszervezetek kiépítését eszköznek tekintjük a magyarság jobb jövőjének kiműveléséhez. Jöhet hozzánk mindenki, akit zsidó vértől való mentessége, erkölcsi feddhetetlensége és magyar nemzetiszocialista meggyőződése erre feljogosít.” Emiatt idézték Népbíróság elé, ahol azonban nem jelent meg, és nem is ítélték halálra. Karsai azt is kiderítette, hogy Sulyok László nem az ország másik végében, hanem felesége szülőfalujában, Kiskunfélegyházán töltötte élete következő évtizedét, ahol felesége családjának tagjai köztisztviselőként álló polgárok voltak. Tehát egészen bizonyosan nem kellett bujkálnia.

Őszintén szólva nehéz racionális magyarázatot találni arra, hogy a megmondó-show négy résztvevője közül ketten – Hont András és Schiffer András – miért érezték szükségét annak, hogy egymásra licitálva bizonygassák Sulyok Tamás édesapjának ártatlanságát és cáfolják a Karsai László által nyilvánosságra hozott dokumentumok hitelességét, továbbá kétségbe vonják a

történész szakmai hozzáértését és tisztességét. Ha ezzel nem politikai megbízást teljesítettek, akkor csak a minden józan megfontolást felülíró bennfenteskedő fontoskodás motíválhatta reménytelen küzdelmüket a tényekkel. Nagy vonalakban a következő érveket sorakoztatták fel Sulyok Tamás állításainak védelmében;

– Bizonyára nem Sulyok László írta az inkriminált cikket, amely alatt az ő neve szerepel, hiszen három tanú is azt állította, hogy az utcán azt mondta nekik Sulyok, hogy nem ő írta. Azt elfelejtették hozzátenni, hogy a tanúk Sulyok László ügyvédkollégái voltak, akik szóról szóra ugyanazt a vallomást tették, és attól is nagyvonalúan eltekintettek, hogy a cikket Sulyok László nyilvánvalóan nem publicisztikai babérokra vágyva írta, hanem azért, hogy tagokat toborozzon újonnan alakult nyilas pártjába.

– Sulyok László unokaöccse volt Sulyok Dezső kiskazda politikusnak, és nem hihetjük, hogy egy németellenes, konzervatív politikusnak náci unokaöccse volt. Aztán szorgos kutatók kiderítették, hogy Sulyok László nem volt rokona Sulyok Dezsőnek, de ha így lett volna is, miért ne lehetett volna egy tisztességes konzervatív politikusnak náci unokaöccse?

– Ismerve a Rákosi-korszak népbíróági eljárásait, nehéz elképzelni, hogy a Sulyok Dezső elleni eljárásban ne használták volna fel ellene, ha az unokaöccse náciszimpatizáns lett volna. Hacsak nem azért történt így, mert Sulyok Dezsőnek nem volt közeli rokona Sulyok László.

– A Rákosi-korszakban ennél sokkal kevesebbet is halálra ítélték embereket. Ez igaz, a probléma csak

az, hogy Sulyok Lászlót soha nem ítélték halálra.

– Sulyok Lászlónak is voltak zsidó felmenői. Mintha a zsidó felmenők önmagukban bárkit megakadályoztak volna a harcos antiszemitizmusban.

– Sulyok Lászlónak nemcsak Sulyok Dezső, hanem Sulyok Gyula is rokona volt. Nem volt.

– Az írásos dokumentumok önmagukban nem bizonyítanak semmit. Ha ez így volna, akkor az egész történelemtudománynak búcsút kellene intenünk, hiszen a történészek alapvetően írásos dokumentumokból rekonstruálják a múltat.

– Sulyok László nem kiigényelte, hanem megőrzésre kapta meg egy elhurcolt zsidó ügyvéd praxisát. Aztán kiderült, hogy nemcsak az utóbb a haláltáborban meggyilkolt ügyvéd praxisát, hanem az irodáját és a bútorait is kiigényelte apuka.

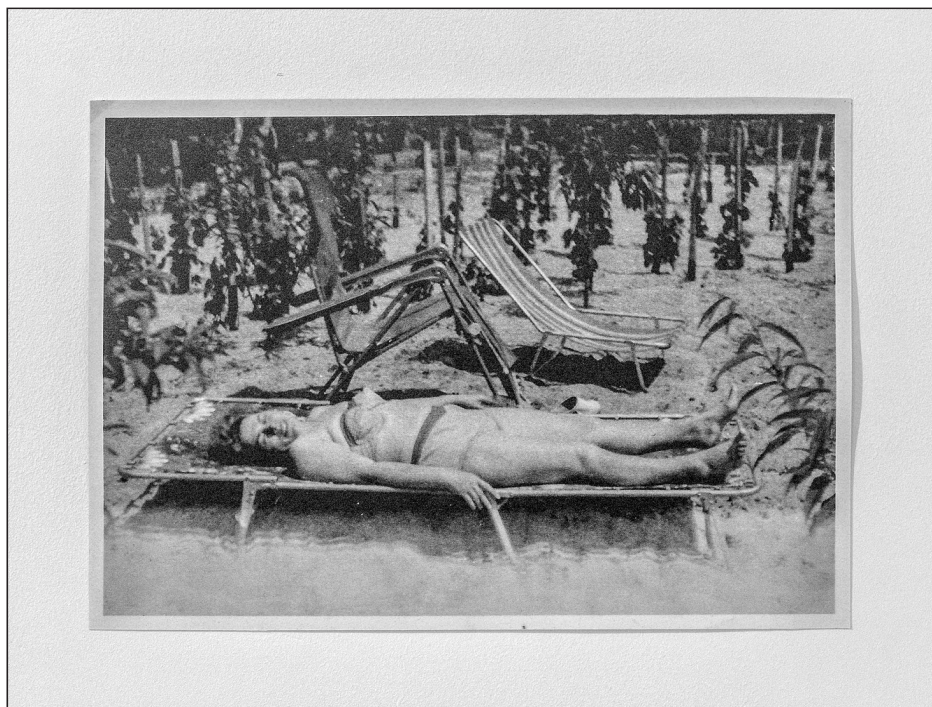
– Valószínűtlen, hogy valaki exponálja magát egy szélső-szélsőjobboldali párt mellett, és sem előtte, sem utána, soha többet nem ír újságcikket, nincs publicisztikai tevékenysége. A baj csak az, hogy ez a cikk nem a publicisztikai tevékenység, hanem a Sulyok László által éppen megalakult helyi náci párt népszerűsítésének szándékával íródott.

– Egy komoly történész részéről elfogadhatatlan, hogy politikai ellenszenvét szakmai köntösbe bújtatja. Kétlem, hogy Karsai Lászlónak bármilyen nyilvánosságnak szánt érzelme lett volna Sulyok Tamással szemben. Újságírói érdeklődésre válaszolva nézett utána apuka történetének, és a dokumentumok alapján egyértelműen megállapította, hogy a köztársasági elnök nem mondott igazat. Nem politikai érzelmek, ha-

nem szakmai szempontok vezérelték, amikor nyilvánosságra hozta kutatásának eredményét.

Ám az előzőekben elmondott összes náci mosdató, képtelen állítás nem lett volna elegendő indok e cikk megírásához, ha Sulyok László tisztára mosdatása érdekében nem vetemednek arra, hogy Karsai László szakmai tevékenységét és emberi tisztességét kétségbe vonják. Nem nagyon létezik alaposabb, felkészültebb, elkötelezettebb történész Karsai Lászlónál. A magyar holokausztkutatás talán legelismertebb képviselője, ezt hatalmas életműve és számos szakmai elismerés igazolja. És amikor Karsai lejáratása céljából azt is a szemére hányják, hogy édesapjával, Karsai Elekkel, a „Rákosi korszak sztártörténészé-

vel” közös publikációi is megjelentek, akkor tényleg arra gondol az ember, hogy nincs lejjebb. És nemcsak azért, mert Karsai Elek ugyancsak kiváló történész volt, akinek életműve jelentősen hozzájárult a Horthy-korszak megismeréséhez, hanem azért is, mert ez már a legalpárabb „apák és fiúkozás”. Éppen az, amivel a Sulyok Tamást kritizálók vádolják. Hiszen súlyos csúsztatás azt a látszatot kelteni, mintha Sulyok Tamásnak azt hányják a szemére, hogy ki volt az apja. Az új köztársasági elnökkel szemben kritikát megfogalmazók egyértelműen azt kifogásolják, hogy Sulyok – a politikai elvárások elébe menve – valótlanságokat állított saját apjáról. És ezt csak az értheti félre, aki politikai okokból félre akarja érteni.

Mendreczky Karina: Június (részlet)

Kortmann-Járay Katalin, Mendreczky Karina
A Whale of a Bad Time (2020)
ISBN Galéria, Budapest
fotó: Lakos Máté

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

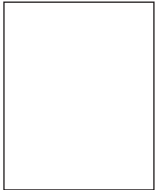

Kortmann-Járay Katalin, Mendreczky Karina
Pókháló (részlet) Átmeneti tárgyak, átmeneti tájak (2023)
Deák Erika Galéria, Budapest
technika: japán papír, kolázs, vas
fotó: Mátyás Gyuricza

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

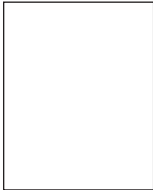

Kortmann-Járay Katalin, Mendreczky Karina
Oasis (2023)
MQ Salon
fotó: Rudolf Strobl

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

Four horizontal lines for an address, with the third line being thicker than the others.

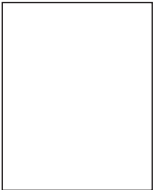

Kortmann-Járay Katalin, Mendreczky Karina
Oasis, People Look Like Flowers at Last (2022)
fotó: Manuel Carreon Lopez

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a Mozgó Világ folyóirat kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41

Mozgó-lexikon
A–Z

BOZÓKI ANDRÁS 1959-ben született Budapesten. Politológus, szociológus, a CEU egyetemi tanára, az MTA doktora. Legutóbbi könyve: *Rolling Transition and the Role of Intellectuals. The Case of Hungary* (2022).

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Értékek ébresztése* (2023).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Három Berlin – Barangolások a Fal körül* (2023).

ERDÉLYI Z. ÁGNES 1951-ben született Budapesten. Szerkesztő, újságíró. Legutóbbi könyve: *Fakanállal az egri borvidéken* (2014).

F. SZABÓ EMESE 1980-ban született Budapesten. Újságíró, a Magyar Narancs munkatársa.

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

GERGELY ÁGNES 1933-ban született Endrődön. Kossuth-díjas költő, prózaíró, esszéista, műfordító, pedagógus. Legutóbbi könyve: *A szomjúság ára* (2018).

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

JENNE, ERIN. K 1973-ban született Washington D. C.-ben. Nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó politológus, a CEU egyetemi tanára. Legutóbbi könyve: *Nested Security: Lessons in Conflict Management from the League of Nation and the European Union* (2015).

JÓZSA SAROLTA RÉKA 1984-ben született Budapesten. Jogász, költő.

KÖRISZ IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *Poeta.doc. Versek-ről prózában* (2022).

KÜRTI LÁSZLÓ 1976-ban született Vásárosnaményban. Költő, szerkesztő, tanár. Legutóbbi könyve: *Apajegyek* (2022).

MEZEI GÁBOR Gyöngyösön született 1982-ben. Miskolcon nőtt fel, Budapesten él. Költő, az ELTE Amerikanisztika Tanszékének adjunktusa. Legutóbbi kötete: *száraztenger* (2021).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt fő

munkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Húzzuk a keresztünk* (2022).

SPIRÓ GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Kossuth- és József Attila-díjas író, költő, irodalomtörténész, műfordító. Legutóbbi könyve: *Mikor szabad ölni?* (2021).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóíró. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÁSÁRHELYI MÁRIA 1953-ban született Budapesten. Szociológus, az MTA tudományos főmunkatársa. Legutóbbi könyve: *Valahogy megvagyunk* (2019).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kossuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

VISNOVITZ PÉTER 1984-ben született Budapesten. Politológus, médiaelemző, a CEU doktorandusza, kutatási területe a populista rendszerek legitímációja. Több tanulmányt publikált nemzetközi folyóiratokban.

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Kortmann-Járay Katalin & Mendreczky Karina munkái

fonte
NATURA

Természetes ásványvíz

100% ÚJRAHASZNOSÍTOTT
PET PALACKBAN

